

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA PSYCHOLOGIE

Rigorózní práce

SYMPATIE A NESYMPATIE U ŽEN A MUŽŮ

THE SYMPATHY AND THE ANTIPATHY IN REGARD TO WOMEN
AND MEN

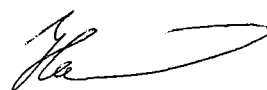
Konzultant rigorózní práce: PhDr. Ivan Slaměník, CSc.

Mgr. Jitka Herlesová

Praha 2007

Chtěla bych poděkovat vedoucímu své rigorózní práce PhDr. Ivanu Slaměnkovi, CSc. za jeho vědeckou inspiraci, praktické připomínky a trpělivost. Děkuji i RNDr. Petru Bosčekovi, CSc. za provedení praktické statistiky.

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury.

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized 'J' and 'H' followed by a long horizontal stroke.

Jitka Herlesová

OBSAH

OBSAH	1
ABSTRAKT	3
ÚVOD	4
TEORETICKÁ ČÁST	5
1. Emoce v interpersonálních vztazích	5
1.1 Sociální emoce	5
1.2 Sociální funkce emocí	8
1.3 Sociální poznávání	9
1.4 Mezilidské interakce a utváření dojmu	10
1.5 Dyadické vztahy a emoce	11
2. Sympatie a nesympatie	13
2.1 Jak sympatii a nesympatii rozumí slovníky	13
2.2 Sympatie a nesympatie v psychologii	15
3. Psychologické přístupy k odlišnostem žen a mužů	19
3.1 Psychobiologie	19
3.2 Psychoanalýza	20
3.3 Sociální konstruktivismus	21
3.4 Teorie učení	22
3.5 Kognitivní vývojové teorie	22
4. Psychologický koncept pohlaví	24
4.1 Koncept pohlaví ve schématu vlastní identity	25
4.2 Nevýhody pojmu gender	26
5. Prototypický přístup	19
5.1 Definování za pomoci prototypu	19
5.2 Mentální reprezentace, její definice a úloha	21
5.3 Interní struktura kategorií pojmů – horizontální, vertikální dimenze	26
5.4 Centrální a periferní znaky	28
5.5 Neostré („fuzzy“) hranice	29
5.6 Indikátor míry náležení do kategorie – „hedge“	31
5.7 Užitečnost prototypu	32

5.8	Narušení prototypu	33
5.9	Paměť	34
5.10	Prototyp v psychologii osobnosti	44
6.	Prototyp, gender a Kohlberg	47
7.	Scénářový přístup	49
7.1	Vymezení pojmu „scénář“	49
7.2	Emoční scénáře	51
7.3	Výzkumy scénářů některých sociálních emocí	52
7.4	Doplňování mezer v informačním procesu	54
	EMPIRICKÁ ČÁST	56
1.	Úvod	56
2.	První etapa	57
2.1	Sběr dat	57
2.2	Soubor	58
2.3	Zpracování	58
2.4	Výsledky první etapy	59
2.5	Závěr první etapy	72
3.	Druhá etapa	72
3.1	Sběr dat	73
3.2	Soubor	74
3.3	Zpracování	75
3.4	Výsledky druhé etapy	75
3.5	Závěr druhé etapy	93
4.	Diskuse	93
	ZÁVĚR	95
	LITERATURA	97
	PŘÍLOHY	101

ABSTRAKT

Experiencing the impression of a person that evokes a likable or not likable effect from the gender point of view.

One of the most frequent impressions when meeting a hitherto unknown person is liking or not liking. This first impression is experienced in some way, it results in some behavior. At the same time (mostly without being aware of it) it unwinds from subjectively produced characteristics of a likably or not likably impressing person. We used the prototype approach to find out the idea of the likable or not likable man at lay public. In the following research phase we balanced the sample of participants from the gender point of view. The participants judged on the five-point Likert – type scale the sign typicalness of experience, behavior, and personal characteristics at the likable / not likable person. Statistical analysis of data proved significant gender differences.

Prožitek dojmu z člověka, který na nás má příjemný nebo nepříjemný vliv, hodnoceno z hlediska pohlaví.

Jedním z nejčastějších dojmů ze setkání s druhým, dosud neznámým, člověkem je, zda je nám sympatický či ne. Tato první zkušenost je prožívána určitým způsobem a vyvolává určité chování. Tento okamžik se (většinou bez našeho vědomí) odvíjí od subjektivně vytvořených charakteristik sympatického a nesympatického člověka. Pro nalezení konceptu sympatie a nesympatie v představě laiků používáme prototypický přístup. V následujícím výzkumu jsme vyrovnali vzorek dotázaných z hlediska jejich pohlaví. Účastníci posuzovali na pětibodové škále Likertova typu znaky typičnosti prožitku, chování a osobních charakteristik sympatické / nesympatické osoby. Statistickou analýzou se potvrdila významná odlišnost mezi pohlavími.

ÚVOD

Dojmy, zážitky, emoce, chutě, motivy a síly to vše mohou být pocity, které nám pomáhají každý den prožít a nejen proexistovat. Dodávají nám elán, odrazují od nebezpečí, ukazují cestu, zklidňují k odpočinku, povzbuzují k výkonu, ale i pronásledují při bezesné noci, roztřesou v nevhodném okamžiku, zatlačí nás do bludiště rozhodnutí či ke zdi bezmoci nebo zkrátka jen pobaví, rozplácí a zahřejí u srdce. Neumíme si bez nich představit život. Jako psychologové si prací s nimi vyděláváme. Vždyť kdyby lidé byli racionální, neměli bychom co dělat.

Přesto všechno vědce trochu zahanbují. Nenechají se empiricky uchopit, jen se vyzývavě objeví, něco pátrajícím zrakům badatelů poodhalí a zmizí. Připomínají mi mokré mýdlo, když je držíte příliš pevně, tak vyklouznou. Možná je ale lze opatrně obejít, rozestříit síť a jemně zatáhnout.

Moje rigorózní práce je věnována tématu emocí v mezilidských vztazích. Zdá se mi, že v ní představený prototypický a scénářový přístup na jejich kluzkost trochu vyzrál. Je otázkou na jak dlouho. Dalším specifikem mé práce jsou dvě pohlaví člověka a jejich vliv na emoce ve vztazích. Další výzva psychologie.

Lopachin: „Otče náš, dals nám hluboký lesy, nekonečný lány, obrovskou zem, tak člověk, co po ní chodí, by vlastně taky měl bejt obr...“

Madam Raněvská: skočí do řeči „To by se vám líbilo být obr? Obři se hodí jenom do pohádek, jinak lidem nahánějí hrůzu.“

(A. P. Čechov 2005)

Vidíte? Muž a žena, jiná perspektiva, jiné vnímání stejného. Možná se liší, možná ne. Uvidíme.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Emoce v interpersonálních vztazích

Emoce jsou rychlým, pronikavým a komplexním zážitkem zahrnujícím ohromné množství vnitřních a vnějších podnětů, které zasahují jedinečného člověka ve velmi krátkých časových úsecích (B. Rime, P. Philippot, D. Cisamolo 1990). Jsou fascinující součástí každodenního bytí a dokáží ovlivnit většinu našeho života. Na emocích, náladách, afektech závisí, jak vnímáme sami sebe, jak hodnotíme svoji minulost, co si budeme plánovat do budoucnosti, co se odvážíme od sebe očekávat. Dokáží nás aktivizovat, uvolnit nebo znehybnit, jsou rychlé a ostré nebo pomalé a vytrvalé. Zkrátka existují, přestože se psychologům nedaří je definovat, a bez nich si život neumíme představit.

Pocity mají specifickou funkci v každodenních interakcích lidí. Jsou spojeny s ohodnocením setkání a vztahů, říkají nám, jestli interakce přináší něco příjemného nebo nepříjemného, jestli naplňuje naše potřeby (pochopení, porozumění, ocenění, uznání, bezpečí, intimacy) nebo jestli směřuje k nějakému budoucímu cíli. Od míry uspokojení, respektive neuspokojení, se pak také odvíjí chování v interakci. Podle výsledků empirické části lze říci, že v případě neuspokojení nebo ohrožení našich potřeb při setkání s nesympatickým člověkem, se snažíme interakci vyhnout, zastavit ji, přerušit a pokud je to možné, již nikdy v ní nepokračovat. Naopak pokud ohodnotíme setkání jako příjemné, přizpůsobíme tomu i své jednání, jsme příjemní, vstřícní a usměvaví. Prožívání se tedy podílí na charakteru, trvání a intenzitě interpersonálních vztahů.

1.1 Sociální emoce

Sociálními emocemi nazýváme ty, které vznikají a vyvíjejí se pouze při lidské interakci a jsou jí do značné míry ovlivněny. Rime (B. Rime, P. Philippot, D. Cisamolo 1990) se domnívá, že sociálně sdílená schémata podmiňují lidskou výpověď o vnějších projevech pocitů. Nespolehneme tedy tolik na své vzpomínky o určité emoci, ale spíše na popis pramenící ze schématu, který máme vytvořen na základě stereotypní kognitivní reprezentace. Ta je v mysli snadno dostupná, komplexní, automaticky se aktivuje a bývá uspořádána v prototypických kategoriích (viz. dále). Rime porovnáváním výzkumů zjistil, že výpovědi o periferních projevech základních emocí jsou stabilní, nezávislé na kultuře a snadno vybavitelné. To by znamenalo, že lidé byli opakovaně vystaveni stejným zážitkům a fyziologickým změnám spojeným s určitou emoci. Empiricky se tento závěr ale nepotvrdil. Laboratorní výsledky neprokazují jasné rozdíly mezi konkrétními pocity, možná i proto že ve „sterilním“ prostředí lze jen těžko navodit silné emoce, které by odlišnosti manifestovaly.

Sociální emoce nemají biologický základ, jistou výjimkou jsou vztahy lásky, náklonnosti, sympatie, které se odvíjejí od attachmentu a bývají spojeny s biologickými potřebami (I. Slaměník, 2001). Sociální emoce pramení ze srovnávání sebe sama s jinými lidmi (hrdost, závist), s morálními normami společnosti i osobními (stud, vina, rozpaky), z přímého ohrožení „já“ (nenávisť, ponížení, žárlivost) nebo z empatie (soucit, lítost). (I. Slaměník, 2001)

Projev i prožitek sociálních emocí závisí na porozumění okolnostem, ve kterých vznikají. Duffyová, přestože je se svojí teorií emocí kritizována za nepochopení a ignorování psychických aspektů citu, popisování výhradně v termínech fyziologie (K. B. Madsen, 1979), vyzdvihuje význam individuálního pochopení situace. Duffyová u emocí popisuje složku vědomé části reakce,

jedinečného projevu na podněcující situaci a individuální interpretace, ve významu příznivosti nebo nepříznivosti. Pocity se vyskytují v osobně významných situacích (tj. slibujících dosažení cíle subjektu), vypovídají tedy o tom, jak se jedinec cítí a jak se chová vzhledem k očekávání. Člověk totiž odpovídá v souvislosti s vlastní interpretací situace, která záleží na její shodnosti s individuálními cíli, pozadím události a mírou pochopení. (M. B. Arnoldová, 1968)

Ráda bych blíže popsala konkrétní sociální emoci radosti, která byla zmíněna při popisu sympatie v empirické části a byla vybrána jako typická pro zmíněný prožitek. Radost je velmi příjemný cit, spojený s celkovým oživením, je pravděpodobně reakcí na úspěch či zisk. Za její slabší formu je považována spokojenost, naopak za nejsilnější formu štěstí. Fyziologicky je spojena s vyšší teplotou těla, bušením srdce, uvolněním svalů a změnami dechu (B. Rime, P. Philippot, D. Cisamolo 1990).

Specifickým výrazem radosti je pak úsměv, který významně skóroval i v empirické části, v projevech chování při prožitku sympatie. „V literatuře lze nalézt až 18 různých druhů úsměvů, které jsou v drtivé většině úsměvy „maskovacími a falešnými“ (např. zdvořilý, ironický, chápající, soucitný, pohrdavý atd.). Jen jeden z nich je však výrazem skutečně prožívané radosti (ze zábavy, ocenění, pochvaly atd.) – tzv. Duchennův úsměv (Duchenne smile).“ Tento francouzský lékař „předpokládal, že úsměv jako výraz skutečné radosti je výsledkem současné interakce dvou skupin obličejových svalů: jařmového oblouku (zygomatic musculus) a kruhového očního svalu (orbicularis oculi musculus). Při tomto skutečném úsměvu se vytáhnou líce (koutky úst se pohybují směrem k lící kosti), zvedne se spodní víčko, pod ním se vytvoří na kůži záhyby, u vnějších koutků očních důlků se mohou objevit vrásky. ... (úsměv) se tedy vyznačuje kontrakcí obou svalů a trvá déle než jakýkoli zastírací či stylizovaný úsměv.“ (I. Slaměník, 2001, s. 61 - 62)

Zvláštním projevem radosti je stav tak zvaného proudění, „flow“, který je nejvyšším vyjádřením emoční inteligence. Lze ho popsat jako spontánní pocit radosti, kde by podrobnější úvahy o tom, co se děje, stav narušily. Člověk se zcela zabere do toho, co dělá, a vše ostatní ustupuje do pozadí. Objevuje se pouze někdy, když jsou na vědomí kladeny vyšší nároky než obvykle (nemají ale zúžkostňující charakter), jde o vysoce motivující stav mírné extáze, při snížené korové aktivitě (D. Goleman, 2000). Nejčastěji bývá spojován s aktivitou bádání, objevování nebo studia. Na základě vlastních zážitků si myslím, že podobné proudění můžeme zažít i při setkání se sympatickým člověkem, kdy přestaneme vnímat čas, někdy i přesné téma rozhovoru a vlastní proud interakce nás unáší na vlnách příjemné, klidné extáze. Záměrně používám spojení klidu a extáze, protože při tomto prožitku můžeme být nadměrně bdělí, vnímající každou maličkost a šťastní, ale zároveň i vyrovnaní a klidní.

1.2 Sociální funkce emocí

Sociální emoce lze rozdělit podle úrovní, na kterých působí a to na: individuální, dyadické, skupinové a kulturní (Keltner, Haidt, in I. Stuchlíková, 2002). Na individuální úrovni pravděpodobně slouží pouze dvěma širším funkcím. První je hodnocení vznikající díky vědomým pocitům, které jedince informují o konkrétních událostech a podmínkách. Druhá souvisí s přidruženými kognitivními a fyziologickými procesy, které připravují subjekt k odpovědi na složité stimuly interpersonálních interakcí, a to i při nepřítomnosti uvědomovaného spouštěče. Například hněv zvyšuje citlivost a reaktivitu na nespravedlnost v jednání druhých, což nejspíše usnadňuje následnou reakci.

Pocity v dyádě se analyzují vzhledem k tomu, jak lze s jejich pomocí organizovat interakce do smysluplných celků. Vyjadřování pocitů usnadňuje komunikaci, pochopení přesvědčení a záměrů

druhého, rychlou koordinaci interakce, nalezení subjektivně významných jevů. Komunikace prožitků také předává informace o objektech v okolí.

Ve skupinové dynamice je pravděpodobné, že emoce pomáhají jednotlivci definovat skupinové hranice a identifikovat členy skupiny. Společně sdílený, pozitivní, intenzivní prožitek může dát členům pocit komunitní identity, naopak strach, nenávist vůči nečlenům, vymezuje hranice oddělující skupinu od ostatních. Strach z „nepřítele“ je často zneužíván pro umělé zvyšování soudržnosti skupin a k manipulaci veřejného mínění. Domnívám se, že příkladem takového jednání na vyšší, národní úrovni bývá třeba válečná propaganda. Dalším faktorem ve skupině je sdílení stejných morálních hodnot a cílů, které usnadňují subjektu reagovat ve shodě s nimi. (I. Stuchlíková, 2002)

Na kulturní úrovni jsou emoce součástí socializačních procesů, v jejich rámci může docházet ke konfliktům při setkání s jinou kulturou. Příkladem výzkumu je studie H. R. Markus a S. Kityama (H. R. Markus, S. Kitayama, 2001), která porovnává rozdílnou socializaci severoameričanů a Japonců. Severoamerická kultura své děti vychovává v ideálu nezávislosti sebe sama na druhých, cílem sebeuplatnění je pak právě ono kouzelné slůvko „já“ („moje cíle a plány“, „mně se stala nespravedlnost“, „já se zlobím“). Naopak v Japonsku, Číně, Jižní Americe a Africe je kladen důraz na závislost jednoho člena společnosti na druhém, na vzájemném doplňování se. V těchto společnostech je například zlost nepřijatelnou emocí, protože se týká výhradně „mně“ a ne celého sociálního kontextu.

1.3 Sociální poznávání

V interpersonálních vztazích si utváříme dojem o druhých, o okolních událostech, upravujeme si mínění sami o sobě, přetváříme své chování, abychom se na své prostředí adaptovali

nebo abychom ho přitesali k obrazu svému. Tyto procesy probíhají mezi lidmi na základě sociálního poznávání („social cognition“), a sociální komunikace. Sociální poznávání můžeme chápat jako studium kognitivních základů sociálních jevů, které ho obklopují na úrovni jednotlivců, dyád, malých a velkých skupin.

V. Bačová, F. Baumgartner (in J. Výrost, I. Slaměník, 1997) se domnívají, že sociální poznávání je specifické a odlišné od jiných druhů kognice v těchto aspektech:

- a) týká se poznávání sociálního objektu, kterým je jiná osoba, skupina osob, situací, vztahů a dalších sociálních jevů;
- b) od ostatních se sociální objekty odlišují. Subjekt s objektem se v sociální interakci vzájemně ovlivňují a působí na sebe, oba se mění v čase a působením dalších jevů, nejsou tedy stálé a je těžké je přesně a vědecky posoudit;
- c) se sociálním poznáváním jsou těsně spjaté psychické jevy (emoce, motivace, hodnoty, normy, přesvědčení);
- d) normou takového poznávání bývá funkce pozorovaných jevů v životě jednotlivce, právě podle jedince je tedy orientováno, regulováno a řízeno.

1.4 Mezilidské interakce a utváření dojmu

Podstatnou součástí sociálních vztahů je utváření, sdílení, přijímání a předávání sociálního dojmu, díky kterému je možné si navzájem porozumět. Důležitou roli hraje i při zpětném ovlivňování našich vztahů a očekávání vůči sociálnímu okolí a obráceně.

Z Meadovy teorie vychází principy symbolického interakcionismu, kde je interakce zdrojem vytváření sociálních významů. Reakce člověka na jednání druhého je závislá na tom, jak si chování interpretuje a jaký pro něj má individuální význam. Jednotlivci navzájem komunikují, vytvářejí a vyměňují si významy vzešlé z jejich interakce a z nich samotných. Symbol

představuje všeobecně rozšířený význam a sdílení s druhými zaručuje správné pochopení jeho významu. (J. Výrost, I. Slaměník, 1997)

Procesem formování dojmu se zabývali i S. T. Fiske a S. L. Neuberg (in J. Výrost, I. Slaměník, 1997). Podstatou tohoto spojitého modelu je podle nich snaha o nastolení rovnováhy mezi procesy kategorizace a individuace. Celý koloběh probíhá zhruba následovně: a) při setkání s druhou osobou dojde k první kategorizaci, kdy využíváme již existujících kategorií; b) pokud osobu zhodnotíme alespoň jako minimálně důležitou, snažíme se získat o ní další informace; c) pak následuje kategorizace, která by měla potvrdit tu počáteční; d) jestliže ta ale potvrdit nejde, je třeba vytvořit kategorie nové; e) pokud ani tato rekategorizace nepřináší úspěch, pak využijeme plně individualizovaný postup, kde skládáme dohromady již získané informace.

Vytváření dojmu o druhém člověku do značné míry ovlivňuje jeho vlastní přesvědčení o sobě samém. Kognitivní strategie se snaží zachovat původní očekávání jedince od situace a sebe samého, podněcuje chování a pocity, které ho potvrzují. Odborná literatura tento proces nazývá sebe-naplňující proroctví. Subjekt působí na své okolí tak, aby byla splněna jeho vlastní víra, vyžaduje její potvrzení od druhých a je citlivý na sebemenší souhlasné znaky ve vnějším prostředí. Proces sebe-potvrzování a sebeprezentace je přirozeně propojen, lidé sledují své jednání vůči jak interním (spojeným se intimní identitou), tak externím (odkazujícím na veřejnou identitu) hodnotám, které mají udržovat v zorném poli žádoucí cíle interakce. (K. Deaux, B. Major 1987)

1.5 Dyadické vztahy a emoce

Dyadické vztahy jsou jednou z nejcennějších věcí, co máme. Právě ve dvojici se vytváří prvotní attachment k matce nebo jinému opatrovníkovi, bez kterého by byl ohrožen celý další

vývoj. V průběhu života na nás působí významní druzí, vrstevníci, nejbližší přítel, uctívaná autorita, milovaný partner, nenáviděný nepřítel a řada dalších lidí, bez nichž si svoji existenci neumíme představit. Dyadické vztahy mohou být náhodné, krátkodobé, nezávislé nebo naopak blízké, intimní, zavazující.

Na míru blízkosti lze podle H. K. Kelleyho (in J. Výrost, I. Slaměník, 1997) usuzovat za pomoci frekvence, diverzity, síly a doby trvání vztahu. Frekvenci lze vyjádřit délkou času, který spolu partneři tráví tváří v tvář. Diverzitou se rozumí počet rozdílných aktivit, které spolu podnikali dva lidé v průběhu minulého týdne. Síla je pak rozsah, v jakém se dvojice vzájemně ovlivňuje. Poslední aspekt doby trvání vztahu je velmi nejasný, protože ani sám autor jej blíže neupřesnil.

Ve vztahu, který pozitivně působí na naše „já“, se pravděpodobně partner bude chovat následujícím způsobem: projevuje sympatii, lásku, úctu a obdiv; poskytuje pomoc, vychází vstříc; vyslovuje uznání, prokazuje ohleduplnost. Naopak nepříjemně na nás působí, pokud nás druhá osoba uráží; vysmívá se, podceňuje, činí nám potíže, přehlíží nás a pomlouvá. (M. Nakonečný, 2000)

2. Sympatie a nesympatie

2.1 Jak sympatii a nesympatii rozumí slovníky

Sympatie

Slovníky se při výkladu slova sympatie shodují hlavně v jeho základním významu, kterým je soulad, souhlas nebo sdílení stejného. Tento význam emoce je ale aplikován v mírně odlišných kontextech, jeho použití pravděpodobně závisí na jazyku, v němž je „sympatie“ popisována. Anglické texty se často odkazují na význam, který je v češtině nejbližší slovům „soudit nebo empatie“.

a) Soulad

Na principu souladu vysvětlují sympatii anglické výkladové slovníky. Sympatii („sympathy“) můžeme rozumět jako:

- harmonii nebo soulad v pocitech, mezi osobami;
- harmonii pocitů přirozeně existujících mezi lidmi, týkající se podobných zálib, názorů;
- vztah mezi osobami, ve kterém stav jednoho vyvolává paralelní nebo reciproční stav u druhého, upoutávají nebo se přibližují jeden k druhému;
- souhlas, soulad, harmonie, shoda, soulad ve vlastnostech, podobnost, konformita, shodnost (The Random House Dictionary of the English Language , 1969; The Oxford English Dictionary, 1989).

b) Libost

Slovo sympatie pochází z řečtiny, v řecké abecedě vypadá takto: „σμπάθεια“. Řecký slovník ho překládá jako náklonnost, sympatii, existuje i ve formě slovesa – „mám tě rád, líbíš se mi“ (Neděлка, 1982, s.916). Sloveso „sympatizovati“ překládá i Masarykův slovník naučný (1932, s.1118), který podstatné jméno sympatie chápe pouze jako soudit. Podle něj znamená „míti k někomu náklonnost, mítí účast na duševních stavech někoho druhého, mítí soudit s někým“.

Nejtradičnější Ottův slovník naučný (2001, s. 488) popisuje sympatii nejobsáhleji a podle mě i nejkouzelněji. Vyzdvihuje neodhadnutelnost a špatnou ovladatelnost emocí, nevynechává ani možné podněty k sympatii. Dle Otty je sympatie „neujasněný temný cit vybuzený v nás nějakým předmětem tak, že k němu se cítíme vábeni. S. může stejně býti k osobám jako věcem. Podněty s. bývají zevnější, nahodilé a nedosti uvědomělé, proto také zjasněním představ, jakmile vynikne pravý věcný poměr, mizí mnohdy s. a místo osobní libosti dostavuje se přiměřené objektivní cenění věci. S. náleží k blahým, ač ne vždy ethicky neškodným citům.“ Zároveň jako jeden z mála odlišuje sympatii od souslasti a soustrasti (tedy empatickém vcítění se).

Další české překlady pojmu sympatie se shodují, že jde o kladný, příznivý poměr, náklonnost k někomu nebo něčemu, zalíbení v někom, případně i soucítění s někým, jejímž opakem je pojem antipatie. (Akademický slovník cizích slov, 1995; L. Klimeš, 1994)

Nesympatie

Slovo nesympatie se ve slovnících nevyskytuje vůbec. Jako významově podobného tedy používám pocitu antipatie, přestože se domnívám, že nejde o synonymum. Antipatie je považována za opak sympatie, z řečtiny („ἀντιπαθεῖν“) je překládáno jako averze, sloveso pak znamená protivit si. (Nedělka, 1982). Z hlediska asteničnosti se blíží významům nelibosti, odporu, nechuti, která může být jednostranná i vzájemná, projevující se v delším časovém úseku i v krátkém okamžiku (Akademický slovník cizích slov, 1995; L. Klimeš, 1994; Oxford Advanced Learner's Dictionary, 1995).

Anglický význam, stejně jako u sympatie, operuje s neshodou pocitů až nepřátelství. Nejede jen o malou podobnost objektů, ale o přirozenou opačnost nebo neslučitelnost, chybění jakékoliv podobnosti. (The Oxford English Dictionary, 1989)

2.2 Sympatie a nesympatie v psychologii

Po prozkoumání odborné literatury jsem zjistila, že těmto dvěma emocím, projevujícím se v dyadických interpersonálních vztazích, je věnováno velmi málo pozornosti. Zčásti je jejich nepopularita v psychologické obci zřejmě způsobena nejfrekventovanějším výkladem v angličtině, a to slovem „soucit“. V české literatuře je sympatie spojována s atraktivitou, na základě výsledků empirické části své diplomové práce se pak budu snažit přiblížit nesympatii v pojmech znechucení a odporu.

Atraktivita

Dojem atraktivity se vyskytuje v rámci interpersonálních vztahů dyád i jako pocit jedince vůči malé či velké sociální skupině. Podílí se na navázání vztahů, ale především na jejich utváření, kvalitě a trvání. Lze ji vymezit jako ocenění jiné osoby, mající směr a intenzitu (hloubku emocionální vazby). (J. Výrost, I. Slaměník, 1997)

Atraktivita má dvě podoby – atraktivitu fyzickou, která nejvíce ovlivňuje navazování kontaktů, a osobní, do které náleží osobnostní rysy, názory, zájmy, potřeby, ale i socioekonomický status. Při posuzování zevnějšku máme sklon uplatňovat své předsudky a stereotypy vytvořené na základě předchozí zkušenosti, představa fyzické krásy je ale individuální (J. Výrost, I. Slaměník, 1997). Argyle, Hendrsonová (in M. Nakonečný, 1999) uvedli přehled žádoucích vlastností mužského a ženského partnera. Za atraktivní znaky mužů byl považován úspěch, dominance, profesní a ekonomická kompetence, naopak u žen zvítězila tělesná atraktivita, erotická obratnost, afektivní a sociální kompetence.

Podobně, jako v definicích slova sympatie ve slovnících výkladových a překladových, je u faktorů atraktivity kladen důraz na podobnost.

Piontkowská (in Nakonečný, 1999) uvádí jako znaky atraktivity:

- a) Blízkost – prostorová blízkost vyžaduje i časté setkávání a naopak vyhledáváme takové lidi, kteří jsou nám blízcí.
- b) Podobnost v hodnotách a postojích - zkrátka máme rádi lidi, kteří s námi souhlasí.
- c) Podobnost v rysech osobnosti – někdy stačí i stejné demografické charakteristiky.

Také máme rádi osoby, které jsou schopné, vykazují sociálně žádoucí chování, ty, které nám umožňují pozitivní sebehodnocení, a konečně ty, které mají rády sebe i nás.

Sympatie

Sympatie znamená pozitivní citový vztah nebo pozitivní postoj k druhému či druhým. Nelze ji však zaměňovat s termínem atraktivita, neboť člověk, který nám je sympatický, nemusí být nutně atraktivní. Chápeme-li interpersonální postoje jako výsledek odměn a trestů obdržných v rámci interakce, můžeme usuzovat, že sympatie má vztah zejména k sekundárnímu zpevnění. K tomuto posilování sympatie dochází prostřednictvím souhlasného mínění druhého vůči nám.

Podle Bierhoffa (in M. Nakonečný, 1999, s.206):

- „podobnost potvrzuje vlastní hodnotu“;
- „podobnost je indikátor pro to, že druhá osoba se bude chovat v budoucnu příznivě a že s ní budeme dobře vycházet“;
- „podobnost je potom relativní znak atraktivity, když z toho pozorovatelé vyvozují závěry o vlastnostech druhé osoby“.

Sympatii jako pozitivní identifikaci vnímají LaPirie a Farnsworth (in F. Heider, 1958, s. 278), zdůrazňují, že „pozitivní identifikace se skládá z mentálního dávání sebe sama na místo druhého a reagováním více nebo méně intenzivně na podněty, které byly ve skutečnosti namířené vůči druhému...Negativní identifikace dovoluje negativní zástupnou reakci; tzn., podnět, který způsobuje bolest u druhého, přináší potěšení negativně

identifikované osobě a naopak. Takže máme radost z utrpení svých nepřátel, zatímco jejich štěstí nás zraní a rozzlobí.,,

Pocit sympatie se neprojevuje jenom v dyadické interakci, Dembo (in F. Heider, 1958) uvádí, že nejčastěji se sympatická reakce objevuje v „našich“ skupinách, tedy v těch, ke kterým jsme vázáni silným přátelstvím. Intenzivní pouto ale není nezbytně nutné, sympatie vzniká i v krátkodobém vztahu, například při setkání s krajanem v neznámé zemi.

Nesympatie

Podle empirické části mé diplomové práce vysoko skórují při popisu nesympatie pocity odporu a znechucení. Znechucení se vztahuje k odmítnutí a odpudivosti nějakého objektu, ať je jím osoba nebo věc. Jde o primitivní bezprostřední reakci, která je těsně spojena s vnímáním. „Znechucení je silně pociťovaná averze vůči něčemu, co vnímáme jako potencionální znečištění nás samých, a to jak ve fyzickém slova smyslu, tak v přeneseném významu (vztahuje se to k porušení našich osobních hranic)“ (I. Stuchlíková, 2002, s156). Vývojově tento pocit opravdu mohl vzniknout jako reakce na viditelné znečištění.

Znechucení v interpersonálních vztazích má spíše přenesený význam. Rozin (in I. Stuchlíková, 2002) se ale domnívá, že objekty znechucení lze korelovat. Pociťuje-li někdo znechucení třeba nad zkaženým jídlem, bývá také více znechucen v přeneseném slova smyslu, například incestem nebo krysou. Tato symboličtější podoby znechucení je pociťována nad určitými typy sexuálních praktik nebo nad nemorálním chováním.

Odpor a silná averze je hluboce prožívaná emoce, která tvoří jednu z částí nenávisti (M. Nakonečný, 2000). Nenávist je mezilidský prožitek, který je spojen s nepřátelskými postoji a s tendencí k agresivitě. Objektem nenávisti mohou být nejen jedinci, ale i skupiny, ideje nebo činnosti. Dalšími jejími elementy je nepřátelství a hněv.

Lidé dokáží nejen jasně pochopit své vztahy s druhými, ale umí je také do určité míry předvídat a kontrolovat. Je zřejmé, že se snaží zdůraznit nebo vyhnout se nepřátelství či sympatiím. Například neoblíbenost lze snadno vzbudit povyšováním sebe nad druhé. Povyšující se člověk se možná snaží zapůsobit, protože se domnívá, že jedině nesympatie dalších lidí zviditelňují jeho nadřazenost. Naopak pokud se chce neoblíbenosti vyvarovat nebude svoji nadřazenost vůbec ukazovat, bude předstírat, že je stejný jako ostatní. (F. Heider, 1958)

3. Psychologické přístupy k odlišnostem žen a mužů

Vývoj v muže a ženy by se dal označit za kámen úhelný v psychice člověka. Nejdůležitější složky lidského života se řídí podle něj, například rozvoj určitého talentu, koncept podle něhož se vztahujeme k druhým a oni k nám, společenské možnosti, sociální život, zaměstnání a další. Zároveň jakákoli porucha ve vnímání svého pohlaví je pocíťována jako obtížné břemeno. Psychologie se sama se sebou nedokáže rozhodnout, zda rodová identita je zadána již v genech (Co pak uděláme s něžnými muži?), vymodelována v raném dětství („Mohou“ za transsexuály jejich rodiče?) či zda se vyvíjí, přizpůsobuje a vyjednává s okolím celý život. Hlavní otázky zůstávají tři jako všude v naší milé vědě o psychice – biologie versus psychika versus sociálně.

3.1 Psychobiologie

Evoluční psychologie vidí otázku rodu jako program po předcích. Ten je blíže definován termíny jako výběr partnera, reprodukční strategie, rodičovská investice do výchovy dětí a agresivní povaha samců. Muži v jejich očích hledají co největší počet partnerek a jsou méně vybíraví. Ženy se adaptovaly na svoji významnější roli v reprodukci a rodičovství. Preferují menší počet sexuálních partnerů a možnost dlouhodobého vztahu. U partnerů si cení jejich tzv. přístupu ke zdrojům, nebo-li movitosti či potencionální movitosti. Muži se snaží znásobit své šance státi se otcem u několika partnerek, pokud možno mladých, fyzicky atraktivních a podmanivě plodných (důkazem značné produkce ženských pohlavích hormonů je třeba žlutá barva vlasů) (K. Bussey, A. Bandura 1999). Nemáte dojem, že jedno pohlaví si jaksi víc užívá? Podle profesora Weise je tímto výkladem těžko vysvětlitelná možnost několikanásobného sexuálního orgasmu u žen. Ženy jsou tedy připraveny na několik partnerů po sobě, aby ze

spermií směřujících k neoplozenému vajíčku přežila genetická informace nejschopnějšího muže.

Biologičtí evolucionisté vsadili na funkci vztah mezi organismem a jeho prostředím. Veškeré strategie jsou zcela podřízeny cílům a biologie má právo veta. Jejich teorie je však pouze popisná a zpětně vysvětlující. Genetická variabilita v minulosti je totiž zahalena rouškou tajemství. Na druhou stranu psychologičtí evolucionisté mechanismy přírody nečiní zodpovědnými za sociální chování. (K. Bussey, A. Bandura 1999)

3.2 Psychoanalýza

Děti ve svém vývoji procházejí řadou stádií. Zhruba do věku 4 let prožívají dívky a chlapci tento vývoj podobným způsobem. Počínaje tímto věkem však začínají svým chováním nevědomě napodobovat rodiče shodného pohlaví a učí se tak jednat společností přijímaným rodově specifickým způsobem. Chlapci jsou k identifikaci s otcem motivováni kastrací úzkostí, dívky závisí penisu. Zpočátku se holčičky i chlapci identifikují s matkou. Maskulinita je ale později definována na základě separace od matky a tedy i separace od původní vazby attachmentu. Feminita je naopak určena na základě přimknutí se. Mužská identita je tedy ohrožována intimitou, zatímco ženská separací. (K. Bussey, A. Bandura 1999)

Zčásti pro tuto teorii svědčí i výzkumy rozdílnosti pohlaví pomocí projektivní metody Tematický Apercepční Test (dále TAT). Martina Hornerová (in C. Giligan 2001) předpokládala, že ženy se od mužů ve výpovědích liší úzkostí ze soutěživých výkonů. Vycházela z McClellandových dvou složek výkonnostní motivace – dosáhnout úspěchu a vyhnout se selhání, ale přidala ještě třetí – vyhnout se úspěchu. Úspěch podle ní pro ženy znamená riziko konfliktu s feminitou a společenského odmítnutí. Ženy v testu skutečně nejnepříjemnější pocity

zaznamenávaly u obrázku samotného muže sedícího ve výškové budově. Negativní reakce společnosti na profesní úspěch mužů se zřejmě neobjevuje. Když Bernard Shaw odmítl společenský úspěch a peníze a začal psát ze své vlastní vůle, nebylo to interpretováno jako neurotická úzkost z výkonu, ale jako „výjimečné působení mimořádné osobnosti“.

Dalším zkoumáním TAT z hlediska pohlaví se zabývala Susan Pollak a Carol Giligan (in C. Giligan 2001). Nebezpečí, které popisovali muži jim hrozilo svojí bezvýchodností, zradou, cítili se ohroženi v neřešitelném vztahu nebo že je druzí poníží či podvedou. Ženy se pak bály nebezpečí izolace při výkonu, že zůstanou samy a úspěch je vyčlení od druhých. Ženy tak například výjev dvou akrobatů na hrazdě, představující velmi úzkou spolupráci, vnímaly jako bezpečný, protože ho bezpečným učinily (doplňily síť). Muži si síť představit nedokázali, když interpretovali odpovědi žen brali síť jako popření nebezpečí či potlačení agrese. Ženy ale možná naznačovaly, že svojí péče činí sociální svět bezpečným, neboť zabraňuje izolaci a předchází agresivním činům.

3.3 Sociální konstruktivismus

Pojetí sociálního konstruktivismu bylo poprvé uvedeno Gagonem a Simonem (in Š. Gjuričová 2004). Podle nich je osobnost konstruktem, jehož stabilita je problematická. Chováme se totiž v závislosti na situaci. Místo osobnosti používá termín „sociální role“. Identita mužů a žen se utváří složitým procesem interakce s kulturou, během něhož se učíme gendrovým scénářům, které jsou v naší kultuře vhodné. Zároveň se je pokoušíme modifikovat tak, aby byly únosnější. Tvorba gendrové role je celoživotní a pro člověka aktivní proces. Protikladem sociálního konstruktivismu je například psychobiologie, která počítá

s mužstvím a ženstvím jako s esencí, která byla do člověka vložena a je nezávislá na kulturním prostředí.

3.4 Teorie učení

Podle teorií sociálního učení získávají děti svoji pohlavní identitu dvojitým způsobem: posilováním (odměnami za rodově přiměřené chování a tresty za nepřiměřené) a nápodobou. Samozřejmě nejen nápodobou, ale i modelováním lidí ve svém okolí. Nejčastěji přitom napodobují právě ty osoby, které je odměňují. Děti si jako svůj vzor berou dospělé lidi, které vnímají jako vlídné, přátelské a zároveň mocné, a také ty, kteří se jim nejvíce podobají. (Bussey et Bandura in K. Bussey, A. Bandura 1999). Narozdíl od předpokladů psychoanalýzy se ale nepotvrdilo, že by děti konzistentním způsobem napodobovaly spíše vzory stejného pohlaví. Shodnost pohlaví se naopak zdála méně důležitým faktorem než proměnné jako je moc. Zároveň děti nejsou jen pasivními příjemci socializačních signálů (Corsaro et Eder in Š. Gjuričová 2004). Děti samy aktivně vyhledávají a vyhodnocují informace, které jim poskytuje sociální prostředí (S. Bem in Š. Gjuričová 2004).

3.5 Kognitivní vývojové teorie

Děti vstřebávají rodové chování v rámci svého úsilí nalézat řád v sociálním světě, který je obklopuje. Pro vyhodnocování smyslových informací si děti vytvářejí kategorie či schémata, která jim umožňují uspořádat svá pozorování na základě stabilních vzorců a pravidelností. Pohlaví je jedním z nejčastěji vytvářených schémat, jelikož představuje poměrně stabilní a snadno rozpoznatelnou kategorii s jasně patrnými fyzickými příznaky. Ve vývoji děti nejprve schéma pohlaví vztahují na sebe, vymezují se podle něj a uspořádávají podle něj

svoji identitu. Poté jej začínají vztahovat i na jiné osoby ve snaze roztrždit lidské vlastnosti a typy chování do dvou skupin – mužské a ženské. Jako poslední krok hodnotí pozorované chování lidí jako gendrově přiměřené (tedy „správné“) a nepřiměřené („nesprávné“). (S. Bem in K. Bussey, A. Bandura 1999)

Dle Ericksona (in C. Giligan 2001) dívka nechává svou identitu nerozvinutou, protože se připravuje připoutat pozornost muže, pod jehož jménem ji budou ostatní znát. Muž ji zachrání od prázdnoty a samoty tím, že vyplní její „vnitřní prostor“. Žena se poznává tak, jak ji znají druzí, skrze vztahy. Další klasik vývojové teorie – Piaget – ve svém morálním vývoji dětí bral dívky jako kuriozitu, jíž věnoval jen stručná hesla. Naproti tomu chlapce nezmínil vůbec, neboť je bral jako normu. Je totiž těžké mluvit o odlišnosti a neřící jedním dcem „lepší“ nebo „horší“, jelikož existují tendence vytvořit jedinou stupnici měření. (C. Giligan 2001)

4. Psychologický koncept pohlaví

Od počátku zájmu o odlišnost pohlaví byly bráni muži a ženy jako různá stvoření. Mužům byla přisuzována instrumentální orientace, zaměření kognice na práci a vyřešení problému, soustředění se na sebe. Ženství bylo pak spojováno s orientací na expresi, emoce, spokojenost druhých, soulad skupiny a pozornost vůči komunitě (Parsons et Bales, Bakan in S. Bem 1976).

Kromě zkoumání pojmů maskulinity a feminity, jejichž charakteristiky najdeme i v některých psychologických dotaznících (například MMPI), se komplexním konstruktem vztahujícím se k rodu zabývala například Sandra Bem. Ze studií maskulinity a feminity došla k závěru, že existuje typ osobnosti, který je oba zahrnuje, nazvala jej androgynie. Ženství a mužství se z biologické nutnosti proměnilo na kognitivní reprezentaci. Podle ní lidé, kteří v sobě spojují vlastnosti obou pohlaví jsou na tom nejlépe. Bem ve svém výzkumu (S. Bem 1976) ověřila, že androgynní jedinci vykazují „maskulinní“ nezávislost, když jsou ve stresu, stejně jako „feminní“ péči, když si hráli s kotětem. Na druhou stranu pohlavně typizovaní lidé měli horší výsledky, maskulinní muži projevovali menší péči, feminní ženy skórovali méně v obou úkolech, překvapivě tedy i v pečování. V domácích pracích se tyto lidé vyhýbali činností tradičně spojeným s opačným pohlavím a projevovali nelibost či dokonce nižší sebeocенění, pokud od nich byly vyžadovány. Androgynii spojovala s větší morální zralostí a vyšším sebevědomím.

Bližší zkoumání androgynie objevilo dva její druhy charakterizované buď vysokými nebo nízkými skóry u vlastností obou pohlaví. Níže skórující vykazovali výrazně nižší sebevědomí, naopak vysoko bodující větší péči. (S. Bem 1977)

4.1 Koncept pohlaví ve schématu vlastní identity

Schéma vlastní identity je relativně stabilní psychickou strukturou, která nám pomáhá porozumět, integrovat a vysvětlit určité jednání. Podle Markus (H. Markus, M. Crane, S. Bernstein et M. Siladi 1982) je lze charakterizovat pomocí psychologického konstruktu. Domnívám se, že ten vykazuje některé podobnosti s prototypickým uspořádáním, například v typičnosti členství v kategorii, jeho spojení s pamětí atp. Lidé s feminním schématem si ve studii pamatovali více feminních znaků a potřebovali kratší čas při jejich přirovnávání k sobě samým. Byli schopni uvést více feminních příkladů chování ze své minulosti. Paralelní výsledky byly dosaženy u maskulinních osob. Markus to považuje za potvrzení domněnky, že struktury zkušeností o vlastním rodu se spojují v konceptu sebe sama. Ten zahrnuje kognitivní reprezentace našich zvláštních schopností, zálib, cílů, jedinečných znaků vzhledu a sebevyjádření. S vývojem sociální zkušenosti získáváme rozdílné informace o sobě, ty se organizují do kognitivních struktur, které je kategorizují, vysvětlují a hodnotí. Ty Markus označuje jako schéma sebe („self-schema“) a jednotu určitých schémat jako koncept sebe („self-concept“). Schémata sebe spojují a dotváří minulé chování tak, aby bylo pochopitelné a v souladu s dosaženou sociální zkušeností. Bohužel nevíme téměř nic o struktuře vlastního uspořádání.

Někteří lidé si vypěstovali intenzivní přesvědčení o sobě samém, může se týkat víry ve vlastní upřímnost, mužnost či tvořivost, a podle nich vytvarovali i schéma své identity. Určité rysy považují za centrální, jiné za nedůležité. Na druhou stranu někteří lidé mají představu o sobě velmi nekonkrétní. Ale každý nějaké schéma má, jeho typickým příkladem je příslušnost k pohlaví. (H. Markus, M. Crane, S. Bernstein et M. Siladi 1982)

4.2 Nevýhody pojmu gender

(K. Bussey, A. Bandura 1999)

Gedrové schéma nepůsobí vždy. Děti se například nezařadí do jedné kategorie („Jsem chlapec / dívka.“), ale jednají spíše s ohledem na situaci. Stejně i dospělí vykazují určitou míru variability. Žena může být tvrdě pracující manažerkou v zaměstnání, ale tradiční manželkou doma. Je pravděpodobné, že své jednání chápeme v termínech vztahujících se ke konkrétnímu chování nebo roli. Lze to označit za vztahování se k „podjá“, které jsou naší identitě podřízeny a projevují se jen v určitých situacích.

Gender nedokáže vysvětlit odlišnosti mezi muži a ženami. Proč se někteří muži chovají tzv. feminně a ženy zase maskulinně? A naopak proč se chováme v souladu se svým rodem? Znalost rodového stereotypu nutně neznamená, že se jím budeme řídit. Zkrátka samotný gender na celou spleť a citlivou situaci pohlaví nestačí.

5. Prototypický přístup

5.1 Definování za pomoci prototypu

Definování klasické versus prototypické

Definování používané v humanistických vědách jako psychologie, filosofie, lingvistika nebo antropologie někdy nedokáže vystihnout pojem tak, jak bychom si představovali. Klasické definice používají jasně ohraničených entit s logickou vnitřní strukturou. Každý člen, patřící podle takovéto definice do určité kategorie, vlastní jednoduchou sadu kritických znaků, které jsou pro členství nezbytné a dostačující. Všechny členy kategorií plně náleží a míra jejich členství je rovnocenná a zřejmá (E. Rosch, 1975). Zkrátka buď jste členem skupiny nebo ne, není něco mezi tím (E. Rosch, 1976). Tento typ definice je vytvářen postupně a to buď odbornou diskusí nebo empirickým výzkumem. (B. Fehr, J. A. Russell, 1991)

Naproti tomu řada fenoménů se zdá být nekomplexně zachycena klasickou formou definování. Alternativní přístup pak může být zastoupen teorií prototypu, která definuje pojmy neostře, zařazuje je hierarchicky do skupin, nechává na laicích, aby určili jejich míru typičnosti pro danou skupinu (tzv. „jasný případ“ nebo „nejlepší příklad“), pracuje s běžným jazykem a snaží se realitu zachytit ve větší šíři a různorodosti. Skupiny pojmů lze studovat nejen při analýze jazyka, ale i výzkumy celistvosti zapamatování nebo rychlosti vybavení si prototypu.

Eleanor Roschová je považována za zakladatelku prototypického přístupu, neboť jako první formulovala teorii prototypu a iniciovala výzkumy studující její platnost. Podle Roschové (E. Rosch, 1975) jsou mezery ve výstižnosti definic i v popisování barev, v psychologii je poměrně zřetelným nedostatkem charakteristika emocí. Je velmi pravděpodobné, že normální lidé vědí o pocitech velmi mnoho. V řadě výzkumů se

prokázalo, že lidé napříč kulturami spolehlivě určí typ tak zvaných základních emocí podle výrazu obličeje, děti i dospělí se shodnou na typických událostech předcházejících běžným emocím a dokáží mluvit o způsobech ovládnání se při vyjadřování negativních pocitů. V individuální zkušenostech hrají pocity důležitou roli a ovlivňují naše každodenní vztahy. (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001).

Teoretické přístupy k emocím podle Roschové (in P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001) neodrážejí rozmanitost reality. Psychologové se často neshodnou ani na jejich formálním definování. Každý ví, že emoce jsou, dokud po něm nechcete definici (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001). Vědci se shodli na existenci souboru základních emocí, které jsou podpořeny biologickými procesy, ale liší se v jejich konkrétním seznamu. Podle prototypického přístupu lze za základní pocity považovat ty, které označí obyčejní lidé, to znamená ty, které se objevují na základní úrovni hierarchie.

Laický koncept

Prototypický přístup zdůrazňuje význam laické koncepce emocí. Pro laiky je obtížné definovat pravidlo, podle kterého oddělují emoce od ne-emocí, ale je pro ně velmi snadné určit, zda by psychologický jev označili za dobrý nebo špatný příklad emoce (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001). B. Fehr (B. Fehr, J. A. Russell, 1991) ve svém výzkumu konceptu lásky vystihuje důležité rozdíly mezi klasickými studiemi či definicemi a prototypickou metodou zdůrazňující folkovou znalost.

Dotázaní ve studii vytvořili dlouhý seznam různých druhů lásky, zaznamenali tak mnohem více znaků konceptu než se podařilo vědcům do té doby. Lze oponovat, že důkladnou analýzou pojmů, bychom opět dospěli k nižšímu počtu, ale tento postup by mohl vnucovat řád a hranice tam, kde možná nikdy neexistovaly. Mezi příklady lásky byla uvedena třeba: zaslepenost, láska ke zvířatům, láska na první pohled, vášeň a platonická láska. Některé

jsou si podobné, ale ani dvě z nich nejsou stejné, jak je tedy lze zařadit do identické kategorie? Přesto je folková typologie organizovanější než by se mohlo zdát z ukázek ze seznamu. Fehr usuzuje, že lásku lze uspořádat v okolí několika prototypů: rodičovská láska, láska mezi zamilovanými partnery, láska mezi dobrými přáteli a láska mezi sourozenci. Láska k Bohu je například popisována pojmy lásky k rodiči. Přesto podle prototypického přístupu nelze vytvořit typologii s trvalým počtem typů. (B. Fehr, J. A. Russell, 1991)

Psychologové berou v úvahu pouze lásku mezi dvěma lidmi, láska ke zvířecím mazlíčkům, k životu, přírodě nebo k vlasti je tedy zcela opomíjena. Navíc důraz ve vztahu mezi dvěma lidmi je u odborníků kladen na zamilovanost a romantickou lásku. Dotázaní ve výzkumu naopak tomuto rozměru lásky věnovali poměrně méně pozornosti, přátelská láska byla zmiňována častěji. (B. Fehr, J. A. Russell, 1991)

5.2 Mentální reprezentace, její definice a úloha v psychologii

Prototypický a scénářový přístup je založen na předpokladu mentálních reprezentací různých druhů, které působí na naše kognitivní procesy. Je tedy zapotřebí se seznámit s jejich formou a obsahem. Termín reprezentace se odvozuje z předpony *re-* - znovu, opět a z latinského *praesento*, *-are* – zpřítomnit, ukazovat, představovat. Slovo reprezentace tedy znamená opětovná přítomnost, zpřítomňovat (M. Sedláková, 2004). Novodobé psychologické pojetí ji užívá ve významu mentální (interní či kognitivní) reprezentace, oproti reprezentaci externí, vnější. Tento význam se ujal v kognitivní psychologii, která poznávací procesy převádí na procesy zpracování informace. Místo termínu mentální reprezentace jsou též používány pojmy: „interní reprezentace“, „kognitivní reprezentace“. Termín „interní reprezentace“ bývá

používán jako synonymum, ale adjektivum „interní“ nespecifikuje povahu systému, v němž se reprezentace uskutečňuje; ve srovnání s ním užití přídavného jména „mentální“ obsahuje charakteristiku systému, prostřednictvím něhož se uskutečňuje. Pojem reprezentace se původně rozuměla finální podoba kódování informací, později byla vymezována vzhledem k tomu, co a jak je reprezentováno, případně jako co je to reprezentováno. Výsledek kódování informací je buď uložen v paměti nebo je součástí proudu uvědomovaných informací (M. Sedláková, 1992).

V psychologii můžeme za skeptiky mentálních procesů označit americké psychology, především B. F. Skinnera. Ostatní lze rozdělit do dvou skupin: zastávající empirické pojetí – E. C. Tolman, S. M. Kosslyn; a racionalistické pojetí – Z. W. Pylyshyn, N. Chomsky. Oběma přístupům je společné to, že mentální reprezentace je modelována prostřednictvím symbolické reprezentace. Tyto modely jsou tvořeny pomocí sítí. Každá taková síť obsahuje uzly, které jsou mezi sebou spojeny spoji a nesou pravděpodobnost aktivace či inhibice jednoho uzlu uzlem s ním spjatým. (M. Sedláková, 2004)

Proces mentální reprezentace

Formy mentální reprezentace vycházejí z třídění externí reprezentace. Ta se dělí na reprezentaci zprostředkovanou řečí, tedy verbálně (považujeme ji za příklad digitální – diskrétní, rozpojité – formy kódování informací), a analogovým médiem, tedy zobrazením, kresbou nebo malováním. Jazyková reprezentace používá explicitních symbolů, které zastupují věci, ve srovnání s tím obrazová neobsahuje distinktivní symboly věcí. Jazyková reprezentace je abstraktní, může pocházet z jakékoli formy percepce (vizuální, dotykové apod.) a nenese přímý vztah k dané modalitě. Obrazová reprezentace je naopak konkrétnější, poněvadž je asociována pouze s vizuální modalitou informace. Symboly při jazykové reprezentaci jsou organizovány podle pravidel, tj. gramatiky. Její nesprávné použití narušuje smysl (M. Sedláková,

2004). Vlivem gramatiky na prototypické uspořádání emocí se věnoval B. Fehr (B. Fehr, 1988) ve své studii o indikátorech míry náležitosti k základní kategorii (tzv. „hedges“) a jejich působení na subjektivně dobrý nebo zvláštní dojem z věty, která tento indikátor obsahuje.

Dělení psychologického názvosloví a jemu odpovídající terminologie na dispoziční a aktuální zakládá třídění mentální reprezentace na dispoziční (reprezentace v paměti) a aktuálně se prezentující v mysli. Informace, ve funkci reprezentace určitého faktu, jevu nebo události, je uložena v dlouhodobé paměti v různých formách paměťového záznamu, nejčastěji jako propozice, síť propozic, scénář nebo schéma v nejširším slova smyslu. Reprezentace nezůstává v izolované formě, nově získané obsahy jsou vřazovány do obsahů dříve osvojených, ovlivňují se navzájem (zpevněním, doplněním, pozměněním). (M. Sedláková, 2004)

První třídu paměťových obsahů tvoří ty, jejichž společným jmenovatelem je okolnost, jsou odpověďmi na otázku: „Co?“ nebo „Kdo?“. Pro označení těchto obsahů se vžil termín deklarativní. Druhou třídu obsahů tvoří postupy, jak použít interiorizovaná pravidla k vytvoření nového obsahu. Příkladem takového postupu jsou návody pro výkon typu, jak si ukrojit chleba, ale také dovednost pro výkon na symbolické úrovni, například paměťové strategie zapamatování si textu. Tento druh paměťových obsahů se označuje jako procedurální obsahy, jejich fungování předpokládá pravidla, která si subjekt osvojuje v průběhu socializace. (M. Sedláková, 2004)

Procesy v rámci mentální reprezentace lze zkoumat několika způsoby (M. Sedláková, 2004):

- Paiviova hypotéza dvojího kódování předpokládá dva nezávislé, ale vzájemně propojené symbolické systémy a to verbální a imaginativní. Každý z nich je určen pro zpracování podnětů určité kvality. Imaginativní zpracovává informace, jež jsou nesený nonverbálními podněty (prosté smyslové podněty i složité

události). Verbální systém je specializován na informace zprostředkované jazykem.

- Shepardem a Cooperem (in M. Sedláková, 2004) iniciovaný výzkum mentální rotace představ zakládá výzkum představ jednotlivých obrazců, představ písmen, ale i složitějších geometrických tvarů. Z jejich rotace v pomyslném psychickém prostoru a z rozdílů v délkách reakčních časů, nutných pro splnění zadaného úkolu, se usuzuje na charakter operací s představami.
- Výzkum mentálních map využívá jednu z podstatných vlastností mentální reprezentace. Navazuje na poznatky o orientačním chování zvířat v laboratořích, získané Tolmanem při studiu jejich chování v bludišti.
- Speciální kapitolu tvoří výzkumy slovníku a gramatiky jazyků, například reprezentace syntaktických pravidel, gramatického rodu, syntaktické funkce spojek atd.
- Poměrně nová je skupina výzkumů orientovaných na studium reprezentace nespecifických jevů, jako jsou emocionální vztahy k určitým osobám, předmětům (obytnému domu, siluete města), ale také k událostem vnitřního nebo vnějšího světa (např. k druhé světové válce, subjektu bolesti). Z výsledků výzkumů lze vyvodit, že část emocionální reprezentace je podmíněna kulturně historicky, předává se z generace na generaci.
- Ve středu našeho zájmu jsou výzkumy prototypů, tedy analýza způsobů uchování paměťových obsahů deklarativního charakteru. Patří sem klasické výzkumy prototypů prováděné E. Roschovou, výzkumy vytváření pojmů i vztahů mezi pojmy, výzkumy zaměřené na význam slov. Metoda výzkumu prototypů se užívá i v jiných oborech, například v archeologii se tak studuje prototyp jednotlivých historicky významných předmětů.

Obsah mentální reprezentace

Pro analýzu psychického obsahu používáme dva druhy významu: sémantický a subsémantický. Sémantický význam

nejčastěji vzniká v procesu socializace osvojováním znakového systému, například řeči, a vytvářením vztahového systému, který subjektu umožňuje operovat s jednotlivými složkami znaku. Dále vzniká projekcí, případně přesahem psychického obsahu do znaku. Sémantický význam je komunikovatelný, uvědomovaný, případně zvědomitelný (M. Sedláková, 2004). Ze sémantického významu prototypických kategorií vychází i E. Roschová (E. Rosch, 1976) ve své studii. Její hypotézou je, že jevy, spojené se stupněm typičnosti v rámci přirozených sémantických kategorií, mohou být vytvářeny jako funkce struktury umělých externích kategorií.

Subsémantický význam ve své původní podobě není přímo komunikovatelný, ovlivňuje však motivaci chování a prožívání subjektu. Není uvědomovaný, leckdy je jen pociťovaný. Proces sémantizace subsémantického významu je vlastně procesem, kde dochází k vyvolání asociací. Jimi opouzdřený subsémantický význam nabývá na znakovosti, a proto může být uvědomovaný, a tedy i introspektivně evidovatelný (M. Sedláková, 2004).

5.3 Interní struktura kategorií pojmů –horizontální, vertikální dimenze

Roschová při studiu prototypů usoudila, že mentální reprezentace zahrnuté v prototypických kategoriích jsou organizovány ve vertikálních a horizontální dimenzích. Vertikální dimenzi lze rozložit na tři hlavní úrovně: nadřazenou („superordinate“), základní („basic“) a podřízenou („subordinate“) (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001). Tyto tři úrovně jsou nejvýznamnější, v následujícím textu se přesvědčíme, že jich může být víc, ale ostatní nejsou tak běžně používány. Při studiu emocí je pak na nejvyšší úrovni právě slovo *emoce* (B. Fehr, J. A. Russell, 1991).

Roschová nazývá prostředí úroveň základní, protože výzkumy potvrdily, že je zvláštní z řady důvodů. Základní úrovni

se člověk učí první v dětství; je nejrychleji dostupná, pokud se vzpomínání podpoří stimulem; nejpravděpodobněji bude označena krátkým názvem; je nejobecnější kategorií, kterou může reprezentovat jednoduchý vizuální obraz. Základní úroveň také představuje nejlepší kompromis mezi informativností a kognitivní úsporností. Zdá se, že lidé v každodenní mluvě a myšlenkách dávají přirozeně přednost názvům z této úrovně. (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001). Podle Fehr, Russel (in P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001) se základní koncepty nejrychleji evokují jako odpověď na instrukci „Prosím, vyjmenujte (za 1 minutu) co nejvíce emocí, které vás napadnou.“ Také zhruba odpovídají seznamu primárních emocí. Počet pocitů na základní i podřízené úrovni je ale neurčitelný, protože jednotlivé typické pocity plynule přecházejí do méně typických emocí a nakonec do jevů, které emocemi nejsou vůbec (B. Fehr, J. A. Russell, 1991).

Horizontální dimenze se týká složek kategorií se stejnou mírou obsažnosti. Koncepty se v rámci horizontální dimenze prostupují a nejsou jasně ohraničeny. Konkrétní koncepty se od sebe odlišují ve stupni své podobnosti nebo „příbuznosti“ k prototypu, tedy ve stupni do jaké míry jsou „dobrymi příklady“ kategorie (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001).

Hierarchickou strukturu domény emocí studovali ve svém výzkumu Shaver, Schwartz, Kirson, O'Conner (in P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001). Cílem bylo analyzovat prototypicky lidskou zkušenost, tedy popsat hierarchickou strukturu a specifikovat její kategorie, a prokázat, že prototyp intuitivně dává smysl a vztahuje se ke každodenní zkušenosti. Zároveň pokud jsou emoce uspořádány hierarchicky, pak by se tato skutečnost měla odrážet v jazyce, v názvech jednotlivých pocitů.

Podle instrukce se měly třídit kartičky s názvy emocí na základě posouzení, které pocity jsou si blízké. Výsledky byly uspořádány do skupin vytvořených podle síly vzájemných vztahů.

Nejobecnější skupina by dělila emoce na *pozitivní* a *negativní*, ale použil ji pouze jeden člověk. Pro každé slovo ze seznamu se vypočítal průměr spolu – výskytu s dalšími názvy ve skupině a spolu – výskytu se slovy s ostatních skupin. Na podřízenou úroveň klasifikace se zařadily pocity, které měly tzv. „klastrovou sílu“ (tzn. intenzitu spojení s ostatními) nad 50. Nejméně 50 dotázaných ze 100 je tedy umístilo do stejné skupiny. Následující dvě skupiny dohromady vytvářely základní úroveň označenou pojmem *lásky*, členství v ní znamenalo klastrovou sílu nejméně 27,5. Tak k sobě byly přiřazeny například: *obdiv*, *lásky*, *zamilovanost*, *laskavost*, *zaujetí*, *péče*, *něžnost*, *kamarádství*. Do jiné podřízené skupiny patřilo: *vzrušení*, *touha*, *vášeň*, *žádostivost* a *poblázněnost*.

Základní úroveň obsahovala 5 až 6 pojmů: *lásku*, *radost*, *zlost*, *smutek*, *strach* a *překvapení*. Ve skutečnosti nejvýše skórovali synonyma těchto emocí: místo *lásky* - *zamilovanost*, místo *radosti* - *štěstí*, místo *smutku* - *deprese* a místo *překvapení* - *údiv*. Autoři výzkumu se ale rozhodli použít pojmy tradičně používané v jiných psychologických studiích, a to emoce označované jako primární. Emoce na základní úrovni se začleňují pod nadřazený koncept, nikoli kvůli vlastnictví všech znaků nutných pro definici jejich postavení, ale díky tomu, že o nich můžeme říci, že jsou typickými znaky emoce.

5.4 Centrální, periferní znaky

Neexistuje znak, který by shodně sdíleli všichni členové kategorie, namísto toho se prolínají, prostupují a překrývají. Přesto ale laici s větší nebo menší jistotou dokáží rozhodnout, zda je určitý koncept dobrým nebo slabým příkladem své kategorie. Pro označení tohoto stupně intenzity členství, lze použít pojmu „index příbuznosti“ („index of family resemblance“), který vysoce koreluje s ostatními měřítky interní struktury prototypu (B. Fehr, J. A. Russell, 1991). S termínem příbuznosti poprvé přišel

Wittgenstein (in E. Rosch, 1976), který se domníval, že každá zmínka nebo odkaz na určitý pojem nemusí s ním nutně mít společné znaky, přesto je tomuto odkazu rozuměno. Vztah příbuznosti pojmů se skládá ze sady položek ve formě AB, EC, CD, DE, kde každá položka má jeden nebo více společných znaků s jednou nebo s více dalšími položkami (E. Rosch, 1976). Tiller a Harris (in B. Fehr, J. A. Russell, 1991) stanovili tři podmínky typičnosti: emoční charakteristikou prototypičnosti může být její intenzita; typičnost lze takto spojovat s asociovanou fyziologickou reakcí; a nakonec můžeme typičnost emoce propojit s její valencí.

Shaver, Schwartz, Kirson, O'Connor (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001) ve svém výzkumu emocí zjišťovali, které psychické stavy by dotázaní rozhodně označili za emoce (tzn. za členy nadřazené kategorie *emoce*), které již méně nebo vůbec ne. Vytvořený seznam psychických stavů dotázaní hodnotili na 4 stupňové škále. Nejvyšší průměrnou škálovou hodnotu získala *láska* (3,94), *hněv* (3,9), *nenávist* (3,84), *deprese* (3,83), *strach* (3,83) a *žárlivost* (3,81). Mnou zkoumaná *sympatie* se umístila zhruba v první třetině seznamu s průměrnou škálovou hodnotou 3,45. Při zpracovávání výsledků navazující studie, o řazení emocí do skupin podle své vzájemné podobnosti, použili analýzu centrality nebo-li prototypičnosti. Centrální položky tvořili emoce, které bylo možné užít jako synonyma k názvům základních kategorií emocí.

5.5 Neostré („fuzzy“) hranice

Významným aspektem prototypu je jeho neostrá nebo mlhavá hranice, místo kde navazuje s jiným prototypem nelze tedy jasně určit. Oddělení konceptů různých emocí je nejasné, tzv. „fuzzy“, dotázaní totiž nedokáží rozhodnout, zda okrajoví členové kategorie jsou jejími dobrými příklady (B. Fehr, J. A. Russell, 1991). V psychologii je diskutováno zejména neostré vymezení

konkrétních pocitů. Podle prototypického přístupu právě vertikální dimenze uspořádání určuje míru typičnosti (dobrého příkladu) dané kategorie emocí, zároveň ale přechod mezi jednotlivými koncepty, tedy místa s nejnižší mírou členství v konceptu, lze označit pouze velmi mlhavě.

Podle fenomenologické tradice můžeme u různých případů hněvu rozhodnout pouze o jejich vzájemné příbuznosti. Stejně je tomu i u jiných typů prožitků, Kelley (in P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001, s. 29) vyzníval: „Rozmanitost lásky a závazku se odráží ve skutečnosti, že v přirozeném jazyce každý z konceptů vykazuje neostře hranice. Jako podobné kategorie..., láska a závazek obsahují řadu rozdílných jevů, které se od sebe odlišují ve své typičnosti.“

Právě v neostrosti hranic se prototypické definování liší od klasického pojetí. Klasicky definované pojmy mají přesné vymezení, ale například pocity nebo barvy ne (B. Fehr, J. A. Russell, 1991; E. Rosch, 1975). Alternativa klasického přístupu tedy uvažuje o členství pravděpodobném, ne jistém. V běžném jazyce používáme metafory, kterými nemusíme myslet přesně to, co znamenají. Když o někom prohlásíme, že je „chladný“, význam používáme pouze přeneseně. Víme, že koala není zcela výstižný typ medvěda, velryba je savec a ne ryba, a přesto tučňák, i když nelétá, je pták. Něco může být přesným příkladem kategorie, přestože nám to zní nezvykle a netypicky. Představme si tygra – žlutý, pruhovaný, obrovský, se čtyřma nohama a upřeným pohledem. Pak si představme malé tygří mládě, slepého, chromého albínka. A přesto je toto mládě ve skutečnosti stejně tygrem jako jeho první příklad (B. Fehr, J. A. Russell, 1991).

Podrobnějším zkoumáním toho, jak si jsme jisti členstvím pojmu v kategorii, se zabývali Fehr, Russell (B. Fehr, J. A. Russell, 1991) ve své studii o konceptu lásky. Většina lidí usuzovala, že romantická láska je typem lásky, pouze 2% s tímto názorem nesouhlasily. Naopak žádostivost nebyla 87% dotázaných považována za příklad lásky. Pokud se v testované položce

objevilo slovo láska (například „láska ke zvířecím miláčkům“), přesto mnoho probandů popřelo, že by šlo o příklad lásky. Z tohoto závěru vyplývá, že spíše než logicky strukturované reprezentace se při rozhodování uplatnily reprezentace zakotvené obsahově.

5.6 Indikátor míry náležení do kategorie - „hedge“ (B. Fehr, 1988)

Přestože, jak jsme popsali v poslední kapitole, mají prototypické emoce nejasnou hranici, lze vysledovat stupeň typičnosti určitého aspektu pro daný prototyp. Tento stupeň zjišťujeme také pomocí lingvisticky specifických slov, tak zvaných „hedges“, nebo-li indikátorů míry náležení. Pro anglické slovo „hedge“ se obtížně hledá český ekvivalent, pokusíme se ho tedy vysvětlit širší definicí a budeme se na něj odkazovat jako na indikátor míry náležení do kategorie nebo okraj.

Zmiňuje se o něm lingvista Lakoff (in B. Fehr, 1988, s. 557 - 579), který zjistil, že jakýkoliv pokus vymezit věty přirozeného jazyka, aby je bylo možné označit za pravdivé, nepravdivé a nesmyslné, by je zkreslil, protože by předpokládal jejich ostrou definici na rozdíl od nejasné hranice. Lakoff řekl: „Pro mě nejzajímavější otázky vyvstávají při studiích slov, jejichž význam implicitně zahrnuje neostrost – slova, jejichž úkolem je dělat věci více a méně nejasné. Na taková slova se budu odkazovat jako na „hedges“. Konkrétním příkladem okrajů jsou: „do určité míry“, „poněkud“, „mírně“.

Mnoho lidí by souhlasilo s výrokem „Červenka je pták.“ Vyměníme-li za červenku kuře ubíráme větě na subjektivním dojmu pravdivosti. Je možné, že lidé používají tohoto indikátoru, aby určili stupeň pravdivosti nebo nepravdivosti. Z prototypického pohledu se dá říci, že indikátor označuje vzdálenost od prototypu nebo stupeň náležení do kategorie. Červenka je velmi typický pták,

kuře již méně a tučňák je členem pouze na rozhraní. Z toho vyplývá, že věta „Červenka je do určité míry pták.“ Zní nepřirozeně, protože červenka je pták a velmi dobrý druh ptáka. Naopak výměnou za tučňáka dostaneme přirozeně působící větu (E. Rosch in B. Fehr, 1988).

Fehr předpokládá, že indikátor bude znít přirozeně u periferních, ale ne u centrálních znaků. Tato hypotéza se na základě posuzování vět s indikátorem potvrdila. V přirozeném jazyce se tedy odráží prototypická struktura a tvoří tak další doménu pro studium prototypického přístupu.

5.7 Užitečnost prototypu („má mě rád, nemá mě rád“)

Lidé si ze své každodenní opakované zkušenosti v mezilidských vztazích vytvořily mozaiku znalostí, můžeme ji označit i jako formu intuice, na základě které se orientují ve svém sociálním světě. Tento komplex, více či méně uvědomovaných, znalostí nám pomáhá při orientování se v nových situacích a v doplňování mezer chybějících informací. Empirické studie ukázaly, že lidé často doplňují takovéto informační mezery vkládáním znaků, které jsou shodné s prototypem, do něhož danou událost zařadili. Podobně i spolehlivě posuzují míru prototypičnosti objektů, takový objekt je rychleji a častěji identifikován jako člen určité kategorie než objekt méně typický (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001). Přirozená znalost nebo postupné osvojování určitých prototypů je tedy pravděpodobně nutná při urychlení a zlepšení běžného kontaktu s druhými lidmi a pomáhá nám vyznat se v síti našich sociálních vztahů.

Sociální psychologové popsali změny odehrávající se ve vztahu, který se stává blízkým (B. Fehr, 1988). Partneři spolu častěji a déle komunikují, více se poznávají a investují do sebe navzájem. Fehr ve svém výzkumu (B. Fehr, 1988) zjišťoval, konkrétně podle čeho lidé poznají, že ve vztahu se zvyšuje míra

lásky nebo závazku. Oba koncepty považoval za nezávislé a proto byly posuzovány odděleně na rozdílných vztazích. Očekával, že s nárůstem těchto dvou složek se zvyšuje i míra podílu centrálních znaků obou konceptů, tyto znaky lze tedy čím dál lépe použít k popisu daného vztahu. Naopak periferní znaky jsou slaběji vázány na prototyp a jejich podíl se pravděpodobně nemění. Usoudila, že centrální znaky jsou bližší podstatě významu konceptu, tedy změny v míře lásky ve vztahu se nejlépe projeví v jejich použitelnosti. Například více péče, centrálního znaku lásky, by mělo být vnímáno jako indikátor větší míry lásky.

Pro lepší představu uvádíme konkrétní příklady použité v metodách výzkumu. Dotázaní dostali seznam různých typů vztahů pokrývajících škálu s různou mírou lásky. „Dlouhodobý milující vztah, který skončil“ zastupoval příklad „chození na střední škole, které bylo přerušeno odchodem na vysokou“, „dlouhodobý vztah bez lásky“ pak „nešťastné ale stabilní manželství“.

Podle výsledků výzkumu s nárůstem lásky, stejně jako závazku, ve vztahu se zvyšuje i míra použitelnosti všech atributů, tento efekt je silnější pro centrální znaky. Četnost centrální znaků, použitých pro popis interakce, stoupala systematicky, periferní znaky neprokázaly stejnou tendenci, jejich použitelnost byla přiměřeně stejná u všech typů vztahů.

Závěry studie jsou konsistentní s výzkumem (Dion in B. Fehr, 1988), který zjišťoval škály lásky, důvěry a náklonnosti u tří typů vztahů – běžní partneři, snoubenci, manželé. Běžní partneři měli nejnižší skóre lásky. Manželé skórovali výše než běžní partneři v míře důvěry. Mezi skupinami nebyl žádný rozdíl v náklonnosti. Takže důvěra, centrální znak lásky, byla nejlépe použitelná pro vztah s největším stupněm lásky, na rozdíl od náklonnosti, periferního znaku, jenž bylo možné použít na všechny vztahy.

5.8 Narušení prototypu (B. Fehr, 1988)

Obdobně jako lze prototypických znaků použít pro popis aspektu sociálního vztahu (například míry lásky), je možné podle stupně jejich narušení odhadovat kvalitu vztahu. Zejména nenaplnění centrálních znaků ohrožuje podstatu popisovaného jevu. Tento aspekt prototypičnosti zkoumal pomocí scénářové metody Beverley Fehr, byl zjišťován vliv narušení znaku na míru lásky a závazku ve vztahu.

Zadání obsahovalo příběh dvou lidí velmi zamilovaných nebo si vzájemně zavázaných. Dotázaní měli zhodnotit jaký vliv bude mít na vztah určitá událost, která popisovala narušení centrálních nebo periferních znaků lásky a závazku.

Podle očekávání, narušení centrálních znaků lásky mělo větší dopad než ovlivnění periferních. U závazku se tento rozdíl ukázal méně výrazný. Narušení aspektů lásky má na vztah větší vliv. Pro laiky ztráta péče, důvěry, upřímnosti, úcty a přátelství vážně ohrožuje rozsah do jakého je vztah vnímán jako milující. Naopak ztráta pocitu euforie, konec neustálého pozorování partnera a vnímání pouze jeho dobrých vlastností není pocíťováno jako rozhodující při ubývání lásky. Závaznost vztahu je v nebezpečí při nevěře, nedodržení slova, neloajlnosti a odpovědnosti. Nešťastnost, pocit nebezpečí ale tento vztah přímo neohrožují.

Fehr došla k závěru, že koncepty lásky a závazku se pravděpodobně prolínají, ale laici zároveň vnímají i rozdíl mezi vztahem lásky a závazku. Zároveň mají velmi bohatou, celistvou prototypickou představu o znacích, které jsou pro určitý vztah podstatné a které méně.

5.9 Paměť

Prototypická struktura se projevuje i ve skladbě paměti a to při znovupoznání a při vybavení si. V experimentu znovupoznání

Cantora a Mitchella (in B. Fehr, 1988) byli probandé seznámeni s popisy čtyř vymyšlených osobností: extraverta, introverta a dvou kontrolních (neextraverta a neintroverta). Zjistilo se, že dotázaní si byli u všech osobností jistější při znovupoznávání již prezentovaných charakteristik. Zároveň byly často, i když nepravdivě, označeny i vlastnosti, které dotázaní předtím neviděli, ale které měli úzký vztah k introverzi či extraverzi, ale ne ke kontrolním typům osobností.

Ve studii věnující se konceptu lásky (B. Fehr, 1988) bylo zkoumáno jak znovupoznání, tak vybavení si. Fehr předpokládal, že podnět se znaky kategorie aktivuje prototypickou strukturu v kognici a dotázaný nedokáže rozpoznat, zda výrazně centrální podněty byly nebo nebyly prezentovány v první části experimentu. Výsledky výzkumu ukázaly, že probandé správně znovupoznali z deseti výroků v průměru 7,98 centrálních a 8,07 periferních znaků u prototypu lásky. Naopak při falešném (tzn. dotázaní označili atribut, který jim v první části nebyl ukázán, ale patří do prototypického konceptu lásky) znovupoznání byly v průměru vybrány 4 centrální a pouze 1,63 periferní položky.

Při zkoumání vybavení si, dospěla Fehr, na rozdíl od očekávání, k podobným výsledkům jako při znovupoznání. Výrazně častěji než centrální atributy si lidé vybavovali periferní. A opět při falešném vybavení si, bylo vybráno více centrálních než periferních dříve neprezentovaných položek. Shrneme-li výsledky výzkumu Fehrové, subjekty správně rozpoznali 75% položek, které dříve viděli a to jak centrálních, tak periferních. Překvapivě si častěji vzpomínali na periferní než na centrální znaky. Možné vysvětlení pramení ze samotného konceptu lásky, její periferní složky totiž popisují vášnivou lásku (B. Fehr, 1988), která je prožívána jako intenzivnější, více vzrušující a tedy i snadněji zapamatovatelná. Naopak podstatou lásky, vystiženou centrálními znaky, je láska kamarádká, jejíž méně prudký emoční náboj ovlivňuje i horší zapamatovatelnost.

Zvláštní možností ověřování prototypické struktury paměti je experiment využívající slova usnadňujícího zařazení do kategorie, tak zvaného „priming“, tento fenomén ověřovala Roschová (E. Rosch, 1975). Priming, nebo-li usnadňovač, připravuje nebo ulehčuje mentální proces zobecňování tím, že poukazuje na kognitivní strukturu prezentovaného podnětu a má pak vliv na následný výkon. Svůj předpoklad ilustruje Roschová na názorném příkladu - pokud ukážeme probandům „a“, oni pak rychleji určí, že „AA“ jsou stejná písmena. Na principu usnadňovače Roschová (E. Rosch, 1975) zjišťovala, zda je naše mentální reprezentace barev propojena s jejich interní strukturou. Interní struktura barev podle ní odkazuje na hlavní, obecnější kategorii, která má neostře hranice a lze ji definovat pouze operacionálně, nikoliv klasicky. Stejně odpovědi na dvojice položek s různou úrovní členství v kategorii by měly být stejnoměrně ulehčeny usnadňovačem vyjadřujícím jméno hlavní kategorie. Pokud je struktura barev uspořádána prototypicky, položky bližší podstatě kategorie (tzv. centrální) budou více ulehčeny. Navíc pokud zobecněná reprezentace obsahuje sémantickou informaci, pak bude ulehčena pouze produkce dvojic se stejným názvem. Naopak pokud je reprezentace částečně ve fyzickém kódu, budou dále usnadněny i odpovědi fyzicky identických dvojic. Smyslem techniky „priming“ je, že usnadňovač může ulehčit odpověď, pouze pokud obsahuje potřebnou část informace.

Výsledky studie ukazují, že usnadňovač ulehčil odpovědi s ním shodné¹ a centrální i reakce na podněty se slabým členstvím v kategorii, u nich se ale prodloužil reakční čas potřebný k odpovědi. Tento efekt se nevyskytuje v případě, když většina usnadňovačů je nesprávných. Dotázaní se po čase naučí předvídat jeho matoucí funkci a na ulehčení jejich odpovědí přestane mít vliv. Časový interval potřebný pro zpracování informace obsažené v usnadňovači je nejméně 200msec, nejrychlejší odpovědi se

¹ Odpověď shodná s usnadňovačem znamená, že podnět patřil do následně ukázané kategorie.

objevily při oddálení „priming“ o 500 msec. Výsledek se shoduje s výzkumem Makiho (in E. Rosch, 1975), ten za nejefektivnější interval mezi nebezpečím a varovným signálem považoval 500 msec. Můžeme usuzovat, že proces zobecnění z usnadňovače na kategorii trvá minimálně 200 msec. (E. Rosch, 1975)

Sémantický kód pravděpodobně svým významem rovnoměrně a dostatečně pokrývá všechny členy kategorie, centrální i periferní. Při pochopení tohoto jevu může pomoci vysvětlení samotných dotázaných. Podle nich bylo nesnadné zařadit okrajové členy kategorie, ale usnadňovač právě ve chvíli rozhodování poskytl název, který je ujistil o správnosti jejich volby. Určitý druh facilitace se tedy projevil i v procesu ověřování. (E. Rosch, 1975)

5.10 Prototyp v psychologii osobnosti

Kromě zkoumání emocí byl již prototypický přístup využit i v dalších oblastech psychologie, například v sestavování profilů osobností. Díky prototypické metodě a předvídatelnosti chování lze podle Broughtona (R. Broughton 1990) vypracovat lepší prostředky a smysluplnější kritéria k popisu osobnosti. Například Buss a Craik (in R. Broughton 1990) se ptali probandů: „Představte si 3 nej... (dominantní atp.) ženy, které znáte. S jejich obrazem v mysli sepište pět činů, které udělaly a které je vystihují.“ Tento dotaz připomíná metodu ideálního jedince, které se právě prototyp může blížit. Ale naši výzkumníci pokračovali dále. Výsledná slovní spojení sestavily do seznamů a dali je jiným lidem k ohodnocení podle jejich náležení k určité kategorii (např. dominance). Nakonec vybrali 20 nejtypičtějších druhů chování v každé kategorii a ty porovnávali s osobnostními dotazníky (CPI), se kterými významně korelovali.

Prototyp poskytuje praktickou součást vývoje k vylepšení prediktorů v psychologii osobnosti. Dovoluje totiž dotázaným, aby v rámci prototypu využili jak své poznávací

schopnosti, tak každodenní sociální zkušenost. Jejich vyjádření pak zahrnuje sebe sama i druhé. Cantor a Mischel (in R. Broughton 1990) odhalili důkaz, že lidé systematicky a podobně kódují své znalosti o druhých (např. schéma extraverta) a dokonce že jsou tyto osobnostní kategorie uspořádány do tvaru s neostrými hranicemi a jasným jádrem. Na tyto kategorie se také lépe a rychleji upamatovává při vzpomínání (Winter et Uleman in R. Broughton 1990).

Ve výzkumech zabývajících se prototypickým uspořádáním osobnosti se vyskytují i nevýhody. Subjekty většinou popisovaly hypotetickou postavu, která ze všeho nejvíce připomínala karikaturu. Ti, co osobnost takto zřejmě nelichotivě vystihly, se pak odmítli s někým podobným ztotožnit. Naopak kladem prototypu je jeho možné využití v dětském světě. Podobný výzkum v mateřských školách založený na grafickém portréту typického chování naznačil, že pro děti vyjádření o typičnosti objektu nepředstavuje větší problém. Mladší děti viděli druhé v dimenzích pojmů dobrý – špatný, zatímco starší v mezích slov dominantní – submisivní obdobně jako dospělí. (Broughton, Boyes et Mitchell in R. Broughton 1990).

O prototypičnosti osobnostní struktury je přesvědčena i Katie York (K. York et J. Oliver 1992). Teorie osobnosti rozlišuje na „zaměřené na proměnné“ a „zaměřené na střed osobnosti“. Příkladem korelujících proměnných je například tří faktorový Eysenckův model. Jeho faktory shrnují a klasifikují znaky v horizontální úrovni. Žádný z nich ale sám neexistuje pouze v jediné osobnosti. Jinými slovy žádný nomotetický přístup neumí sestavit model, který by odpovídal realitě. Je třeba idiografické analýzy, aby se osobnostní charakteristiky mohly protnout v jedinečném člověku.

Teorie osobností většinou představují koncepty, které jasně oddělují jeden typ osobnosti od druhého. Tato klasifikace ale opomíjí spojitou povahu původních dat, na základě kterých byl typ vytvořen. Chybně zařazení pak bývají lidé, kteří se blíží

hraničnímu pásmu. Implicitním předpokladem tohoto přístupu je Aristotelovo přesvědčení, že jedinec může být členem pouze jediné kategorie. Členství ve více skupinách a tedy přesah mezi kategoriemi je podle této teorie nemožný. (K. York et J. Oliver 1992)

York (K. York et J. Oliver 1992) ve svém výzkumu studovala pomocí prototypů osobnost žen, vycházela při tom z teorie Ranka, Big five, rezilience a sebekontroly. Jejím předpokladem byl postulát, že lidé se odlišují v míře náleženosti do určité kategorie osobnosti, zda jsou dobrými nebo horšími příklady určitého prototypu. Z výsledků bylo zjevné, že jádro konečných typů osobností je zřetelné. Přes svoji jednoduchost ho dostatečně jasně rozpoznalo 80% dotázaných. Pro zajímavost uvádím i 4 typy osobností žen středního věku, které byly ve studii zjištěny: Individualizovaná žena (kreativní, podnikavá, zvědavá, s otevřeným přístupem k životu, nezávislá); Tradiční žena (zastávající tradiční gendrovou roli, neprosazující se, se silným pocitem povinnosti a adherence k sociálním normám, sepopírající, bez tvořivosti, s vnitřním konfliktem reprezentovaným např. pocitem viny); Konfliktní žena (oddělená od rodiny, rebelující, nesebevědomá, bez dostatečné sebekontroly potřebné k utvoření vlastních hodnot, nejistá, úzkostná až nepřátelská); Sebejistá žena (bez vnitřního vhledu, uzavřená, bez vnitřního konfliktu i negativních emocí, „maskulinní“, sebevědomá).

6. Prototyp, gender a Kohlberg

Za klasickou práci na poli morálky je považován Kohlbergův příspěvek. Podle Harta (D. Hart 1998) se ale Kohlbergovo vyobrazení morální výjimečnosti opírá zejména o racionální úsudek a perspektivu budoucnosti. Jane Loavingerová (in C. Giligan 2001) nesouhlasí naopak s jeho metateorií. Kohlbergova koncepce morálky lidských práv založená na univerzálních principech (5. a 6. stadium) funguje podle ní jen tehdy, pokud můžeme dospět k objektivně uspokojivému a spravedlivému řešení, na němž by se mohly shodnout všechny racionální osoby, zatímco koncepce morálky odpovědnosti se soustřeďuje na nedostatky každého konkrétního řešení a popisuje konflikty, které přetrvávají.

Walker a Pitts (1998 in D. Hart 1998) přisuzují Kohlbergovy nedostatky jeho morální filozofii orientované na omezující zdůraznění spravedlnosti. Podle nich jde o teorii, jenž si nevšímá emocí, chování a osobnosti, chybí jí citlivost vůči jedinečnému osobnímu zážitku morálky. To vše by rozhodně svědčilo pro prototypický přístup zkoumání. Stejně jako vhodnost prototypu pro silné pocity spojené s „já“, do nichž můžeme dojmy morálky zahrnout.

Higgins (1987 in D. Hart 1998) zjistil, že nesoulad mezi aktuálním já („kdo skutečně jsi?“) a já „měl bych“ („jaký bys podle ostatních měl být?“) vyvolávají úzkost a strach. Je pravděpodobné, že i nesoulad mezi vnímáním svého aktuálního já a prototypem morálního ideálu může vzbuzovat pocity spojené s morálkou (stud, vina, soucit). Na druhou stranu Hart nesouhlasí s určitým způsobem využití laické vědomosti. Ve většině novějších studií o morálce jsou totiž dotazováni vysokoškolští studenti, jejich přátelé a rodiny, kteří se vyjadřují rychlým soudem o morálním ideálu. Laické to sice je, ale věrohodné jistě příliš ne. Prototyp tedy v morálních dojmech uplatnit lze, ale s určitými

ohledy a rezervami. Zkrátka podle Harta platí, že to, že se něco mezi lidmi říká, ještě neznamena, že je to pravda. Souhlasím, že absolutní pravda to není, ale rozhodně je to to, co si lidé myslí. A o to psychologii jde, ne?

Moje rigorózní práce vznikla na základě úvahy, že vyrovnaní pohlaví ve výzkumu může ovlivnit výsledky. To samé se domnívala i Giliganová (C. Giligan 2001) ve své knize Jiným hlasem, ve které se vyjadřuje k tradičním psychologickým výzkumům. Ve většině případů totiž většinou vědci opomněli vzít v úvahu ženy nebo je brali jako drobnou odchylku od normy. Giliganová kritizuje například Kohlbergovu metodologii výzkumu. Ženy do něj totiž vůbec nezahrnul. Jeho dotazovaný se, ve známém dilematu o nemocné manželce, manželovi a drahém léku, obává, že se lidé budou navzájem vměšovat do svých práv. Ženy se ale naopak bojí především „možnosti opominutí, že někomu nepomůžu, když jsem pomoci mohla“. Morálka práv a nevměšování se může být pro ženy odstrašující ve svém potencionálním ospravedlnění lhostejnosti. Rysy, které tradičně definují ženskou dobrotivost – péče o druhé, citlivost na jejich potřeby – způsobují, že ženy jsou v morálním vývoji hodnoceny jako méněcenné. 2

Zároveň Giliganová doplňuje Kohlbergovy výsledky svými, získanými v longitudinální studii, v níž dotázané reagují jak na známé dilema, tak na řadu dalších. Její další studie je pak o morálním rozhodování žen, které šly na potrat. Přiznávám, že některé výpovědi mě oslovily a někdy dojaly.

7. Scénářový přístup

7.1 Vymezení pojmu „scénář“

Scénářový přístup studuje principy sociálního poznávání a orientaci v sociálních situacích. K ujasnění obecnější pohledu na něj nám může pomoci tradiční rozdělení psychologických přístupů a to asocianismu a konstruktivismu. Asocianistický model předpokládá hypotetické kognitivní jednotky spojené asociativními dráhami. Jednotky zastupují elementy od nejjednodušších (pojmy, vlastnosti) po nejsložitější (schémata). Dráhy, které je propojují, se vytvářejí na principu klasických asociací (podobnost, novost).

Konstruktivistické modely zdůrazňují aktivní konstrukci poznávání subjektem. Hlavními teoretickými konstrukty jsou celky organizované na základě principu gestaltu. Příkladem takových konstruktů jsou schémata, stereotypy, prototypy, scénáře. Na jejich základě je pak postavený proces a průběh poznávání. Důraz při poznávání je kladen na vliv vyšších poznávacích procesů směrem k nižším, jde o využití již utvořených a apriorních představ. (J. Výrost, I. Slaměník, 1997)

Scénářový přístup je metoda zkoumající mentální reprezentaci komplexního, celostního průběhu emocí v interpersonálních vztazích. Emoční, kognitivní, konativní a behaviorální složky emočního scénáře se vyvíjejí a konkretizují v průběhu socializace spolu s rostoucím porozuměním toho, jak se emoce formují v rámci členitějších reprezentací. Emoce pak nejenže nesou symbolický význam, ale také nám jejich reprezentace umožňují strukturovat a koordinovat naše emoční odpovědi. Emoční scénáře tedy kromě určení situace, ve které se emoce typicky objevují, s nimi také spojují myšlenky a pocity, povahu a dobu reakce subjektu. Obsahují znaky předpovídající, popisující a diktující, nejen to, co se obvykle stává, ale i jak by se

pocity měly projevit. (B. Parkinson, A. H. Fischer, A. S. R. Manstead, 2005)

Scénář jako kognitivní zpracování komplexních stimulů chápe i Výrost (J. Výrost, A. Zel'ová, V. Bačová, F. Baumgartner, F., 1992). Zároveň rozlišuje mezi schématem a scénářem. Používání pojmu schéma vychází z každodenní skutečnosti, že lidské poznávání má organizovaný, strukturovaný a do určité míry stabilní charakter. S. E. Taylor, J. Crocker (in J. Výrost, A. Zel'ová, V. Bačová, F. Baumgartner, F., 1992) definují schéma jako kognitivní strukturu, která částečně zahrnuje reprezentaci některé stimulované oblasti. Schéma obsahuje všeobecné poznání této oblasti. Tři základní znaky schématu zmiňují J. Landmanová, M. Manis (in J. Výrost, A. Zel'ová, V. Bačová, F. Baumgartner, F., 1992), jsou jimi: a) kognitivní struktury; b) reprezentace všeobecného i specifického poznání v jedné hierarchii; c) činitele ovlivňující průběh kognitivního zpracování.

Naproti tomu scénář vznikl při výzkumu umělé inteligence na základě pokusů modelovat lidské myšlenkové procesy při porozumění textu (Landmanová, Manis, in J. Výrost, A. Zel'ová, V. Bačová, F. Baumgartner, F., 1992). Jeho definicí je souvislý sled událostí očekávaných jedincem, který je jejich účastníkem nebo pozorovatelem. Scénáře se týkají zejména stereotypních, opakovaných interakčních sekvencí, například očekávání týkající se svatebního ceremoniálu. Stejně jako schéma je scénář hypotetická kognitivní struktura spojující jedinečné a všeobecné, jeho funkcí je regulace chování a usnadnění procesu porozumění události. Ovlivňuje kognitivní procesy a obsahuje potencionálně emoční náboj. Lze rozlišit „slabý“ a „silný“ scénář. Podle R. Abelsona (in J. Výrost, A. Zel'ová, V. Bačová, F. Baumgartner, F., 1992) představují „slabé“ scénáře svazek informací o potencionálním výskytu určitého druhu událostí. Na rozdíl od toho „silné“ scénáře prezentují přesné očekávání o výskytu události. U scénáře lze rozdělit jeho vývoj na tři etapy: epizodický scénář, ten se týká jednotlivých a specifických událostí, dále kategorický

scénář představující skupinu vzájemně si blízkých situací a nakonec hypotetický scénář, který abstrahuje z celých skupin událostí.

7.2 *Emoční scénáře*

Zkoumání emocí pomocí scénářového přístupu navazuje na kognitivní teorie a prototypický přístup. Podle kognitivního modelu jsou pocity spojeny s kognitivním zhodnocením události, se vztahem s aktuálním prostředím, s potřebami, motivy a cíly. Specifický druh emoce závisí na značném počtu faktorů jako je například i její možná kontrolovatelnost. Navíc je charakterizována specifickou intenzitou připravenosti k akci nebo svojí neodbytností (J. Fitness, 1996). Na základě této rozmanitosti je pro odborníky obtížné se shodnout na jednotném popisu dané emoce. Vzhledem k velmi blízkému spojení pocitů s našimi plány se například manželská hádka odehrává s ohledem na cíle, kterých chce každý s partnerů dosáhnout. Pokud původním motivem manželky bylo obnovení sebeúcty, pak se během interakce pravděpodobněji vystupňuje podíl vzteklého jednání z obou stran.

Sociálněji na vztah kognice a emocí pohlíží prototypický přístup. Pocity jako zlost, úzkost, žárlivost a láska vyprávějí každá svůj odlišný příběh, nebo-li scénář, setkání člověka s prostředím. Tato interakce může být považována za typ psychologické situace, pro níž se lidé učí pravidla prožitků nebo jejich prototypy, a ty pak v reciprocitě ovlivňují jejich vnímání, interpretace, vzpomínky a řídí jejich očekávání od budoucnosti (J. Fitness, 1996). Pokud souhlasíme s prototypickým pojetím, vyvstává nám další otázka, a to jak spojit a zorganizovat prototypické elementy do běžné lidské zkušenosti (B. Fehr, M. Baldwin, 1996).

Každý člověk zažívá určitý pocit v sekvenci dalších navzájem na sebe působících událostí. Můžeme říci, že Jan je naštvaný. Ve skutečnosti to ale znamená, že Janovi se stalo něco nepříjemného,

on z toho někoho viní, situace se mu zdá nespravedlivá, je rozrušený a možná přemýšlí o pomstě na viníkovi (Abelson, in B. Fehr, M. Baldwin, 1996). Emoční scénář obsahuje souvislý příběh, zajišťuje detailní informace o cílech, potřebách, záměrech a chování dvou lidí. Navíc, stejně jako každý dobrý příběh, lidský scénář zahrnuje podrobnosti o více či méně typickém fyziologickém doprovodu (Janovi bude zřejmě horko.), o tendenci k aktivitě (Jan možná bude chtít potrestat viníka.), o chování jako reakci (Jan asi začne křičet.) a o očekávání partnerovy odpovědi (Jan by chtěl slyšet omluvu.) (J. Fitness, 1996).

Spojení mezi událostmi scénáře může být vytvořeno na základě souvislosti „pokud – pak“, tedy pokud se stane jev A (chování vztahující se k „já“), pak bude zřejmě následován jevem B (odpověď druhé osoby). Nebo naopak, pokud je jevem A akce jiné osoby, pak jevem B je odpověď vztahující se k „já“. Pravidlo „pokud – pak“ vyvolává automaticky chování závislé na iniciujících okolnostech. Očekávání plynoucí z uvedeného pravidla bývá cílem výzkumů zabývajících se scénářovým přístupem. Pro ilustraci významu tohoto očekávání lze uvést příklad socializace chování ve vzteku. Malé dítě se naučí, že pokud bude křičet a dupat nohama, pak se rodiče rozzlobí a pošlou ho do svého pokoje. Pokud se ale rozpláče, pak se rodiče spíše omluví. Tak se pro dítě spojí vlastní chování, emoce a očekávání reakce druhých. Na tento proces má vliv kultura, ale zároveň i osobitý scénář, vytvořený na základě určitého vztahu. (B. Fehr, M. Baldwin, 1996)

Metoda scénáře a prototypu má kromě komplexnosti ještě jednu výhodu, dává subjektům svobodu ve výběru situace, kterou chtějí popisovat. Většinou jsou omezeni pouze tím, že událost a její kontext je, buď jejich vzpomínkou na vlastní prožitek, nebo popisem představy typické situace, která se jim k dané emoci vybaví. (J. Fitness, 1996)

7.3 Výzkumy scénářů některých sociálních emocí

Kognitivní psychologie zastává stanovisko, že opakovaná zkušenost s podobnými událostmi vede k vytvoření obecné mentální reprezentace, pak by lidé bez odborného vzdělání měli být schopni zkonstruovat emoční prototyp nebo scénář a umět ho podvědomě použít, stejně jako čtenář příběhu dokáže zopakovat hlavní zápletku (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001). V empirických výzkumech bývá vzpomínání ulehčeno návrhem několika aspektů, o kterých by se měl dotázaný při popisu příhody zmínit. V instrukcích jsou pak připomenuty podrobnosti jako: pocity, myšlenky, verbální produkce, fyziologické projevy, chování, doba trvání události, její příčiny a případné následky.

Shaver, Schwartz, Kirson, O'Connor (in P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001) zkoumaly metodou scénáře základních emocí: strachu, smutku, zlosti, radosti a lásky. Scénář každého pocitu rozdělili na spouštěče, odpovědi a mechanismy sebekontroly. Prožitek strachu začínal konkrétními událostmi (neznámá situace, pobyt ve tmě, samota), které zvyšovaly zranitelnost subjektu; subjektivními interpretacemi potencionálně nebezpečných jevů (anticipací fyzické nepohody, ztráty, odmítnutí nebo nezdaru) a zhodnocením možnosti efektivního zvládnutí situace. Hlavní reakcí na strach se ukázala být fyziologická odpověď autonomního nervového systému v přípravě na útěk. Tato reakce vysvětluje vysoký podíl aktivity na relativně pasivní emoci strachu. Zajímavé jsou i sebe – kontrolní mechanismy. Jednou z nich je utěšování sebe sama, dále chabrost, což zřejmě podporuje pozitivní sebezprezentaci.

Rozdíl mezi popisem typické situace a vlastního zážitku zaznamenala Fitness (J. Fitness, 1996) ve studii scénáře lásky, nenávisti, zlosti, žárlivosti během manželských interakcí. Při líčení své zkušenosti, oproti typické, používali dotázaní více negativních

hodnocení vztažených na sebe. Většina jich také popisovala snahu kontrolovat své pocity. Naopak v hypotetické situaci vypověděli, že jejich partneři by při prožitku negativních emocí neváhaly vyjádřit svůj hněv verbálně i fyzicky.

7.4 Doplnění mezer v informačním procesu

Řada výzkumů ukázala, že lidé dokáží věrohodně posuzovat typičnost objektů pro určitý koncept a takové objekty lze rychleji než méně typické identifikovat jako členy prototypické kategorie. Zároveň jimi lidé často vyplňují mezery v informacích o jevu tím, že doplní znaky konzistentní s prototypem kategorie (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001).

Znalost emoční struktury – prototypu nebo scénáře – má tedy vliv na informační procesy. Tento předpoklad byl zkoumán na manželských párech (J. Fitness, 1996), jejichž postupně osvojená emoční znalost pomáhala v manipulaci s partnerem. V méně dramatické formulaci lze říci, že scénář nám usnadňuje porozumění a předpověď reakce druhého. Například manžel může při telefonním rozhovoru z tónu hlasu své ženy usoudit, že je na něj rozzlobená a že to má nejspíše co dělat s jeho včerejším pozdním příchodem domů. Na základě předchozí zkušenosti (i přes nedostatek aktuálních informací) může téměř přesně odhadnout, jak dlouho se bude manželka zlobit a zda ji uspokojí obdarování květinou nebo raději omluva.

Stejně jako si partneři osvojují emoční znalosti, aby dokázali porozumět a předpovídat reakci druhého, tak může emoční zkušenost na automatické, nevědomé úrovni ovlivnit jejich percepci chování. Manželé si časem zvyknou jak na očekávání provokace obsažené v emoční reakci, tak na chybnou interpretaci rozporných nebo nekonzistentních reakcí. Znalost emočního scénáře má vliv i na partnerovu paměť o povaze a frekvenci minulých interakcí. Holmes (in J. Fitness, 1996) prohlásil, že páry

mají na minulé zranění paměť jako slon. Toto „mezery vyplňující“ funkce scénáře znamená, že partnerova vzpomínka na minulý zážitek se může rychle vynořit, když situace obsahuje znaky konzistentní se scénářem, přestože vlastní význam situace je jiný. To může být také důvod, proč si manželé nesprávně pamatují určitý emoční incident, který se neshoduje s jejich přesvědčením, tedy s jejich obvyklým scénářem. Například, pokud je žárlivost považována za nepřijatelný pocit v manželství, pak v situaci, kdy se manžel pozorně věnoval mladé, atraktivní ženě, si žena může zpětně pamatovat své pocity jako obavy o manžela, aby nevypadal trapně.

Způsob jakým lidé přemýšlejí o emočních strukturách určitých konceptů, se projevuje i v jejich pohledu na dynamiku interpersonálních vztahů. Spoléhají na vlastní osvojenou znalost znaků, které koncept definují. Pokud se například sami sebe zeptají: „Miluje mě?“, pak začnou porovnávat znaky svého vztahu s danou osobou se znaky mentální reprezentace (prototypu nebo scénáře) konceptu lásky. V případě, že jim chybí část informací, pak si je doplní na základě odpovídající emoční struktury. Znaky lásky obsažené ve vztahu aktivují celý její prototyp či scénář, což pak vede k přesvědčení, že i ostatní znaky jsou ve vztahu přítomny. (B. Fehr, 1988)

EMPIRICKÁ ČÁST

1. Úvod

Lidské pocity psychology zajímají poslední dobou stále více, většinou se jejich zkoumání točí kolem tzv. základních emocí nebo třeba schopnosti člověka s pocity pracovat. Málokdo se ale pustil do jejich podrobnějšího popisu. Většinou lze postoj odborníků shrnout do slov: „Víme, že jsou, ale nevíme, jak je definovat.“ Cestou, či alespoň pomocí by mohl být metodologický postup zabývající se prototypickým zobrazením pojmu v mysli.

Středem svého zájmu jsme zvolili prožitky sympatie a nesympatie, kterým se téměř nikdo ještě nevěnoval. Samozřejmě nikdo znamená nikdo z odborníků. Zdá se mi totiž, že v běžném životě nás právě tyto dva dojmy velmi ovlivňují. Tvoří základní kámen naší první představy o druhém, na nich záleží, zda se s ním (či s ní) ještě budeme chtít setkat.

Sběr dat výzkumu a jejich zpracování probíhal ve třech etapách, pokaždé s jiným souborem zkoumaných osob. Tato práce navazuje na výsledky diplomové práce (Herlesová, 2006). Zadání byla sestavena ve verzích zvlášť pro sympatického a pro nesympatického člověka, dotazovaný se vyjadřoval vždy pouze k jednomu pólu této charakteristiky.

Naším cílem bylo srovnání nových výsledků, v nichž jsme vyrovnaly počty mužů a žen, s výzkumem uvedeným v diplomové práci a zjistit, jak tato změna ovlivnila prototypičnost položek. Dále pak statisticky ověřit výstižnost určitého projevu emoce a prozkoumat zda existují rozdíly mezi muži a ženami v prožívání, chování a představě sympaticky / nesympaticky působícího člověka.

2. První Etapa

V teoretické části je popsán prototypický a scénářový přístup, v souladu s ním bylo naším cílem získat výpovědi o tom, co člověk prožívá, jak se chová, na co myslí a kdo je považován za sympatického nebo nesympatického. Při formulování instrukce jsme se snažili ponechat velký prostor pro vyjádření probanda a zároveň mu usnadnit a podpořit vzpomínání například odkazem na jeho reálné setkání s někým sympatickým nebo náměty témat, která mu mohou usnadnit podrobné popsání události, vlastních pocitů a myšlenek. Nechal jsem se inspirovat podobnými zahraničními výzkumy a to vytvářením seznamu projevů emocí (B. Fehr, 1988; B. Fehr, J. A. Russell, 1991), seřazením položek podle četnosti výskytu (B. Fehr, M. Baldwin, 1996; P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001) , pomocnými indiciemi v obsahu instrukce (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001)

2.1 Sběr dat

Naše zadání mělo následující znění s obměnou pro sympatii a nesympatii:

„Vybavte si situaci setkání se sympatickým člověkem a napište, prosím, všechno, co máte s touto situací spojeno, hlavně:

Co prožíváte při setkání se sympatickým člověkem?

Jak se chováte a na co myslíte?

Kdo na Vás působí sympaticky (vzhledem, chováním, vystupováním, vlastnostmi)?“

Situaci setkání jsme záměrně nespécifikovali (zda jde o první setkání či opakované), aby tento moment nebyl omezující a mohli jsme činit závěry obecnější povahy.

Sběr dat probíhal skupinově, dotazování byli na úvod ústně seznámeni s obsahem výzkumu a to pouze ve smyslu jeho

zaměření na prožitky sympatie a nesympatie. Čas pro písemné vyjádření jsme nijak neomezovali, většinou trvalo 10 - 15 minut. Vše probíhalo anonymně, pouze s uvedením pohlaví a věku.

2.2 Soubor

Zkoumaný soubor v 1. etapě sběru dat tvořili převážně vysokoškolští studenti různých oborů (s výjimkou studentů psychologie), z pražských škol a účastníci různých vzdělávacích kurzů, z nichž někteří měli ukončené vysokoškolské vzdělání, ostatní měli maturitu.

Celkem se I. etapy výzkumu zúčastnilo 84 osob, z toho 62 žen a 22 mužů. Setkání s nesympatickým člověkem popisovalo 40 dotázaných (27 žen, 13 mužů), se sympatickým 44 dotázaných (35 žen, 9 mužů).

Věkové rozpětí probandů se pohybovalo mezi 18 a 55 lety. Průměrný věk dotázaných byl 29 let, nejsilnější zastoupení měla skupina mezi 20 – 25 lety.

2.3 Zpracování

První, poměrně náročný krok, spočíval v sestavení předběžně kategorizovaných seznamů všech vyskytnuvších se slov či slovních spojení vztahujících se k danému předmětu zájmu (tj. prožitky, myšlenky, chování a popis člověka) a frekvence jejich výskytu. Výrazy jsme roztřídili do skupin, zahrnujících slovní vyjádření významově si blízká buď z hlediska obsahu slov nebo v kontextu celé výpovědi. Nadřazenou kategorii jsme pak pojmenovali buď podle nejčtetnějšího slovního spojení nebo dle nejvýstižnějšího významového zobecnění dané skupiny. Snažili jsme se co nejvíce používat formulací dotázaných, pro jasnější představu jsme některé výpovědi doslovně citovali. U každé skupiny uvádíme číslo protokolu kvůli zachování přehlednosti a

orientace ve výzkumných materiálech, kurzívou jsou uváděny odpovědi mužů. Vzhledem k značnému rozsahu použitých výrazů jsou podrobnější komentář a konkrétní kategorie zahrnuty v Příloze 1.

Ve druhém kroku jsme na základě významové analýzy udělali definitivní seznam slovních výrazů, které kopírovaly vytvořené zobecněné kategorie, a uspořádali je v sestupném pořadí podle četnosti výskytu. Tyto konečné seznamy sloužily jako podklad pro druhou etapu výzkumu.

2.4 Výsledky první etapy

Produkce slov

Počet slov a slovních spojení se pohybuje v průměru od 2 do 8 na probanda v každém aspektu hodnocení. Nesmíme zapomínat, že dotázaní vypisovali najednou pocity, chování, myšlenky i charakteristiky člověka, v protokole se tedy objevilo více slov zachycujících psychický stav, ale jejich rozdělení do tří položek subjektivně snižuje celkovou produkci jednoho probanda. Produkce je mírně vyšší při popisu sympatických pocitů, myšlenek a typu člověka než u nesympatických. Nejde však o významný rozdíl. K výraznějšímu navýšení dochází při snaze o vystižení typu člověka oproti popisu pocitů a chování. Objevil se rozdíl mezi produkcí mužů a žen, ale není výrazný, v průměru ženy použily asi o jedno slovo nebo slovní spojení více než muži. Nejvyšší počet charakteristik byl 19 a to u ženy v kategorii sympatický člověk.

Hlavním záměrem první části výzkumu bylo zjistit, jakými slovy nejčastěji popisují dotázaní setkání se sympatickým nebo nesympatickým člověkem. V následujících tabulkách jsou uvedeny části seznamů tvořených výrazy seřazenými podle četnosti jejich zmínění probandy. Slovní

spojení, která se objevila pouze jednou, jsme vynechali, kompletní výčet je zařazen v Příloze 2.

Sympatie – pocity a myšlenky

Při setkání se sympatickou osobou (viz. Tab.1) byly mezi pocity a myšlenkami nejčastěji zmiňovány kladné, pozitivní pocity. Na 1. až 3.místě se objevovaly pocity týkající se pouze vypovídající osoby, na 4. - 8.místě pak ty, jež jsou spojeny s přítomností druhého člověka a sdílením vztahu. Významné místo zaujaly „myšlenky na další setkání“ a tedy perspektiva pokračování vztahu. Celkem bylo zmíněno 37 pocitů a myšlenek (viz. Příloha 2).

Tab.1. Pořadí pocitů a myšlenek při setkání se sympatickým člověkem

<i>Pořadí</i>	<i>Pocity, myšlenky</i>	<i>Četnost</i>
1.	Příjemné pocity	37
2.	Uvolnění	25
3.	Radost	16
4.	Zájem poznat druhého	13
5.	Myšlenky na další setkání	11
6.	Zájem o bližší kontakt	10
7.	Naladění na stejnou notu	9
8.	Pocit vzájemné sympatie	8
9.	Přirozenost	6
10.-13.	Myšlení na druhého	3
10.-13.	Bezpečí	3
10.-13.	Chůť si popovídat	3
10.-13.	Radost, že existují milí lidé	3
14.-18.	Vzrušení	2
14.-18.	Vstřícnost	2
14.-18.	Obdiv	2
14.-18.	Důvěra	2
14.-18.	Ostych ze vzácnosti situace	2

Sympatie - chování

Příkladů chování při setkání se sympatickým člověkem (viz. Tab. 2) bylo uvedeno o polovinu méně než pocitů (v poměru 37:16, viz. Příloha 2). Zajímavé je, že na 1. místě se objevuje uvolněné chování a přirozenost, ale již na 2. snaha se zalíbit a dobře zapůsobit, což v sobě často zahrnuje přizpůsobení se druhému a omezení svého přirozeného jednání. Tlak na sebeovládání a zvýšenou sebekontrolu v situaci, na které nám záleží, potvrzuje i položka na 11. - 13. místě. Na předních pozicích byl zmíněn pouze jeden zcela konkrétní akt jednání, a to úsměv. Stejně jako v popisu pocitů a myšlenek se opakuje důraz na trvání vztahu, zopakování setkání v budoucnosti a tedy jeho možná perspektiva.

Tab. 2 Pořadí způsobů chování při setkání se sympatickým člověkem

<i>Pořadí</i>	<i>Chování</i>	<i>Četnost</i>
1.	Přirozené, uvolněné chování	19
2.	Zalíbit se, zapůsobit dobrým dojmem	14
3.	Úsměv	12
4.	Snaha o komunikaci	10
5.	Naslouchat	8
6.	Působit svým chováním stejně nebo obdobně jako sympatický člověk	6
7.-10.	Přátelské chování	5
7.-10.	Projevování zájmu	5
7.-10.	Veselé chování	5
7.-10.	Prodloužit, případně zopakovat setkání	5
11.-13.	Zvýšená sebekontrola	4
11.-13.	Snaha o navázání o bližšího kontaktu	4
11.-13.	Působit mile	4
14.	Chovat se vstřícně	3
15.-16.	Snaha pomoci	2
15.-16.	Snaha držet oční kontakt	2

Sympatický člověk

Podle počtu užitých výrazů se zdá, že charakterizování sympatické osoby (viz. Tab. 3) bylo pro dotázané laiky nejsnazší. Při popisu tohoto typu člověka se do značné míry shodovali v aspektech, které by dotyčný měl mít. Až do 11. místa v pořadí četnosti uvedlo podobné kategorie minimálně 10 dotázaných a i na dalších místech ubývá jejich počet zvolna. Je možné, že lidé mají poměrně podobnou kognitivní představu o tom, jak by někdo „na první pohled“ sympatický měl vypadat. Podle našich předpokladů se na předních příčkách umístil vzhled, zejména celková upravenost, na druhou stranu se vůbec neobjevila fyzická krása.

V této části se objevuje i rekord použitých výrazů, jedna žena použila 31 charakteristik, které by měl podle ní sympatický člověk splňovat (viz. Příloha 1).

Tab. 3 Pořadí charakteristik sympatického člověka

<i>Pořadí</i>	<i>Sympatický člověk</i>	<i>Četnost</i>
1.	Otevřenost a ochota komunikovat	26
2.	Upravenost zevnějšku	17
3.	Empatický	16
4.-5.	Usměvavý	15
4.-5.	Široké všeobecné vzdělání a znalosti	15
6.	Milé a příjemné vystupování	14
7.-8.	Slušné chování a vystupování	11
7.-8.	Klidný	11
9.-11.	Přátelské chování	10
9.-11.	Vtipný, smysl pro humor	10
9.-11.	Čistota zevnějšku	10
12.-13.	Sdílení podobných názorů a hodnot	9
12.-13.	Příjemný vzhled	9
14.-15.	Spolehlivost a důvěryhodnost	8
14.-15.	Upřímný	8
16.-17.	Rovnocenné jednání, respektování druhého	7
16.-17.	Nevybočuje z normy, není výstřední	7
18.-23.	Sebevědomý, sebejistý	6
18.-23.	Ohleduplný	6
18.-23.	Živé vystupování, vitalita	6
18.-23.	Nevtíravý, zdrženlivý	6
18.-23.	Udržuje oční kontakt	6
18.-23.	Neagresivní	6
24.-25.	Má neustále dobrou náladu	5
24.-25.	Působí charismaticky	5
26.-29.	Zaujme originalitou	4
26.-29.	Přímý v jednání	4

<i>Pořadí</i>	<i>Sympatický člověk</i>	<i>Četnost</i>
26.-29.	Tolerantní (snášlivý)	4
26.-29.	Skromný	4
30.	Příjemné zabarvení hlasu	3
31.	Uvolněný, nenucený	2

Nesympatie – pocity a myšlenky

Slov vystihujících pocity spojené s nesympatií bylo o třetinu méně než výrazů spojených se sympatií (viz. Příloha 2). Možným vysvětlením je snazší dostupnost příjemných pocitů a lepší schopnost je vyjádřit. Na druhém místě četnostní tabulky (viz. Tab. 4) uvádíme poměrně obecnou kategorii „nepříjemné pocity“. V ní je zahrnuta osobní nepohoda v průběhu setkání, vyjádřená například pocitem rozladění, zkažením nálady nebo citoslovcem „ach jo“ (viz. Příloha 1). Přestože se na 6. místě objevuje silná averze, většina pocitů a myšlenek není agresivních. Převládají dojmy spojené s nezájmem, snahou o ukončení setkání a zkoumání důvodů nesympatie.

Tab. 4 Pořadí pocitů a myšlenek při setkání s nesympatickým člověkem

<i>Pořadí</i>	<i>Pocity, myšlenky</i>	<i>Četnost</i>
1.	Nervozita	12
2.	Nepříjemné pocity	11
3.-5.	Myšlenky na ukončení setkání	8
3.-5.	Přemýšlení o tom, proč je nesympatický	8
3.-5	Úzkost	8
6.	Silná averze	7
7.-8.	Nezájem	6
7.-8.	Nevěnování přílišné pozornosti	6
9.	Vzteky	5
10.-11.	Pocit vlastní neschopnosti odmítnout nesympatického člověka	4
10.-11.	Snaha najít něco pozitivního	4
12.-13.	Chuť zmizet	3
12.-13	Přemýšlení, proč je nesympatický	3
14.-19.	Pocit otrávenosti	2
14.-19.	Nechuť k dalšímu setkání	2
14.-19.	Nejistota	2
14.-19.	Pocit studu a trapnosti	2
14.-19.	Pocity přenosu záporné energie	2
14.-19.	Nepříjemné tělesné pocity	2

Nesympatie - chování

V projevech chování (viz. Tab.5) převládá snaha odejít, uniknout, držet si odstup, zůstat odtahový. Dotázaní tedy dávají přednost nekonfliktní formě setkání. Otázkou zůstává 3. položka seznamu („Přizpůsobit se, chovat se stejně jako nesympatický člověk.“), která nebyla probandy blíže vysvětlena a může v sobě zahrnovat konflikt či agresivitu. Na rozdíl od myšlenek se neobjevuje pokus o sblížení se nebo porozumění nesympatické osobě. Stejně jako u sympatie je zmíněno sebeovládání (5. – 6. pozice).

Tab. 5 Pořadí způsobů chování při setkání s nesympatickým člověkem

<i>Pořadí</i>	<i>Chování</i>	<i>Četnost</i>
1.	Snaha zkrátit, případně co nejdříve ukončit setkání	24
2.	Stručná až odmítavá komunikace	14
3.	Přizpůsobit se, resp. chovat se stejně jako nesympatický člověk	10
4.	Snaha vyhnout se nesympatickému člověku	9
5.-6.	Odměřené chování	8
5.-6.	Ovládání se	8
7.	Zachování si odstup	7
8.	Přetvárování se	4
9.-11.	Snaha stáhnout se	3
9.-11.	Vyhýbání se očnímu kontaktu	3
9.-11.	Zaujetí odmítavého postoje těla	3
12.	Neutrální až odmítavý výraz tváře	2

Nesympatický člověk

Při popisu člověka (viz. Tab. 6) je užito více slov než u pocitů, myšlenek a chování spojených s nesympatií, znovu se tedy opakuje, že vystižení typické osoby bylo pro dotázané snazší, pravděpodobně mají poměrně komplexní představu. Na rozdíl od sympatie je ale menší shoda u jednotlivých výrazů, může to být způsobeno prolínáním několika představ nesympatického člověka, které si navzájem odporují.

Tab. 6 Pořadí charakteristik nesympatického člověka

<i>Pořadí</i>	<i>Nesympatický člověk</i>	<i>Četnost</i>
1.	Povýšené, nadřazené chování	20
2.-3.	Vtíravé chování	13
2.-3.	Příliš sebevědomý	13
4.	Hrubý	12
5.-6.	Neupřímný	9
5.-6.	Špinavý	9
7.	Neupravený	7
8.-11.	Vulgární	6
8.-11.	Agresivní	6
8.-11.	Zasahuje do svobody druhého	6
8.-11.	Sebestředný	6
12.-13.	Předvádí se	5
12.-13.	Zapáchající	5
14.	Bezohledné sebeprosazování	4
15.-19.	Člověk s nadváhou	3
15.-19.	Afektovaný	3
15.-19.	Hlučný	3
15.-19.	Netolerantní	3
15.-19.	Vede hloupé řeči	3
20.-26.	Neochotný komunikovat	2
20.-26.	Neodpovědný za své chování	2
20.-26.	Bez úsměvu	2
20.-26.	Pesimistický	2
20.-26.	Pomlouvá	2
20.-26.	Menší postavy	2
20.-26.	Přetvařuje se	2

2.5 Závěr první etapy

I. etapa výzkumu sloužila k nalezení a zmapování slov či slovních spojení, kterými lze popsat setkání se sympatickým nebo nesympatickým člověkem, a to z několika psychologických aspektů (pocity, myšlenky, chování, charakteristika člověka). Vznikl tak seznam výrazů, který používá laická veřejnost k vyjádření toho, co rozumí pod dojmem sympatického/nesympatického člověka. Seznamy byly seřazeny podle četnosti použitých slov nebo jejich synonym od nejčastěji k nejméně zmiňovaným. Tyto seznamy se staly východiskem II. etapy výzkumu.

3. Druhá Etapa

Původní výzkum prezentovaný v diplomové práci nebral v úvahu možnost odlišných vyjádření žen a mužů. Přestože souhrnný počet dotázaných byl kolem 350 a to zhruba z poloviny žen a z poloviny mužů, zastoupenost obou pohlaví byla v hodnoceních jednotlivých aspektů, tedy pocitů a myšlenek, chování a charakteristik typického člověka, značně nevyvážená. Domníváme se, že nezohlednění možné odlišnosti pohlaví mohlo ovlivnit celkové výsledky. V rigorózní práci proto předkládám výzkum, ve kterém je počet mužů a žen vyvážen i ve svých dílčích částech. Zároveň s tím došlo k významnému rozšíření počtu dotázaných.

V druhé etapě výzkumu jsme pracovali s již dříve použitou metodou posouzení jednotlivých položek na pětibodové škále Likertova typu z hlediska typického znaku nebo projevu sympatie a nesympatie (Herlesová 2006). Hodnocené položky byly získány v první etapě výzkumu. U sympatie a nesympatie byly zvlášť hodnoceny tyto aspekty – myšlenky a pocity, chování a

charakteristiky typického člověka. Námi dotázaní psali číslice vyjadřující škálovou hodnotu u každé položky seznamu. Cíl II. etapy zůstal stejný jako v diplomové práci, tedy zjistit, které z výrazů lépe a které hůře vystihují popisovanou emoci, které jsou tedy typičtější a které méně typické pro laickou mentální představu sympatie a nesympatie. Rozšířením a obměnou byl větší počet dotázaných, otázka vlivu pohlaví na hodnocení emocí a srovnání s výsledky původního výzkumu. Inspirací nám byly například výzkumy J. Fitness (J. Fitness, 1996), P. Shaver (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001), B. Fehr (B. Fehr, 1988; B. Fehr, J. A. Russell, 1991).

3.1 Sběr dat

Vlastní sběr dat probíhal ve dvou po sobě jdoucích obdobích. První z nich z roku 2005 byl využit pro diplomovou práci, druhý, vyrovnávající počty dotázaných, z roku 2006 je představen v této práci. Při obou byly podmínky velmi podobné.

Probandům byly rozdány papíry s následující instrukcí s obměnou pro sympatii nebo nesympatii a pro myšlenky a pocity, chování, typického člověka:

„Při setkání se sympatickým člověkem prožíváme určité pocity a určitým způsobem o něm přemýšlíme. Následující seznam obsahuje pocity a myšlenky vyskytující se v těchto situacích. Pečlivě si seznam přečtěte a každý z uvedených pocitů či myšlenek posuďte na připojené škále: nakolik podle Vašeho mínění představuje každá položka seznamu typický znak prožívání při setkání se sympatickým člověkem. Za každý slovní výraz napište, prosím, číslo vyjadřující Vaše hodnocení.“

Numerická pětibodová škála zobrazená pod instrukcí tvořila kontinuum, které bylo zakotveno mezi póly 1 a 5 verbálním označením: 1 zastupovalo „vůbec ne typický znak“, 2 „málo

typický znak“, 3 „*více méně typický znak*“, 4 „*velmi typický znak*“, 5 „*zcela typický znak*“. Škála vedla sestupně zprava doleva. Následoval seznam posuzovaných slov.

Čas na posuzování nebyl přesně určen, hodnocení položek na škálách trvalo asi 20 minut.

3.2 Soubor

Ve druhé etapě výzkumu byly vybrány jiné soubory lidí, aby jejich hodnocení nebyla ovlivněna předchozí výpovědí. Zároveň bylo při dotazování vzato v úvahu pohlaví probandů, aby byly vyrovnány počty mužů a žen v hodnocení. Soubor stejně jako v 1. etapě tvořili převážně vysokoškolští studenti různých oborů (s výjimkou studentů psychologie), z pražských škol a účastníci různých vzdělávacích kurzů, z nichž někteří měli ukončené vysokoškolské vzdělání, ostatní měli maturitu.

Celkem se na II. etapě podílelo 515 osob, z toho 274 žen a 241 mužů, a to v 6ti rozdílných skupinách. Na sympatii se zaměřilo 241 osob, na nesympatii 247 osob. V kategorii sympatie hodnotilo myšlenky a pocity celkem 81 lidí (41 žen, 40 mužů), chování 91 lidí (46 žen, 45 mužů), charakteristiky sympatického člověka 69 probandů (34 žen, 35 mužů). Myšlenky a pocity spojené s nesympatií posuzovalo 85 osob (42 žen, 43 mužů), chování 84 lidí (43 žen, 41 mužů), charakteristiky člověka 105 probandů (68 žen, 37 mužů).

Věkové rozpětí lidí, kterých jsme se dotazovali se pohybovalo mezi 19 a 55 lety. Největší věkový rozdíl se objevil ve skupinách hodnotících sympatické nebo nesympatické pocity a myšlenky, u ostatních se věk pohyboval mezi 19 – 27 lety. Průměrný věk dotázaných byl 23 let, nejsilnější zastoupení měla skupina mezi 20 – 25 lety.

3.3 Zpracování

Nejprve bylo u každé položky sečteno její celkové posouzení, tedy počet přidělených bodů, na stupnici. Tabulky obsahující tyto hodnoty jsou obsaženy v Příloze 3. Pak byla vypočítána průměrná škálová hodnota, kterou jí dotázaní přisoudili. Tato data byla zpracována za pomoci počítačového statistického programu SPSS, abychom došli ke statisticky významným výsledkům. Výsledná čísllice („ M “) vyjadřuje typičnost pojmu pro projev zjišťované emoce, tedy do jaké míry výraz nebo slovní spojení vystihuje psychologické komponenty spojené s prožitkem sympatie a nesympatie. Na základě této hodnoty byly položky sestupně seřazeny do seznamů. Škálové hodnoty vystihují nejprve celkové hodnocení všech probandů, pak zvlášť mužů a žen.

Pro rozhodnutí o prototypičnosti nebo-li centralitě znaků pro danou emoci jsme položky rozdělili na základě mediánu průměrů škálových hodnot. Medián jako dělicí charakteristiku středu jsme vybrali na základě výzkumů, které nás inspirovaly (P. Shaver, J. Schwartz, D. Kirson, C. O'Connor, 2001; B. Fehr, 1988; B. Fehr, J. A. Russell, 1991).

Pro přesnější charakteristiku jsou vypočítány i směrodatné odchylky, které v tabulkách uvádím pod zkratkou „ SO “. Poslední sloupce v tabulkách obsahují hodnoty „ z “ pro Man-Whitneyho test a signifikantní odchylku, uvedenou pod zkratkou „ p “.

Statisticky významné rozdíly mezi hodnocením mužů a žen jsou v tabulkách zvýrazněny tučným písmem. Medián průměrů škálových hodnot pro lepší čitelnost rozděluje celkové hodnoty v tabulce vodorovnou čarou.

3.4 Výsledky druhé etapy

Sympatie – pocity a myšlenky (viz. Tab. 7)

U pocitů a myšlenek spojených sympatií se objevilo oproti původnímu výzkumu několika posunů v pořadí položek. Dodávám, že v této kategorii přibyl počet mužů, aby došlo k vyrovnaní obou pohlaví. V seznamu povýšily sociálně interakční pocity jako „*Zájem poznat druhého*“, „*Vřelost*“ a „*Chut' si popovídat*“, což jsem vzhledem k přidání mužských hlasů nečekala. Propad zaznamenalo „*Uvolnění*“ (o 5 položek), přestože svoji centralitu si podrželo.

Medián souboru je 3,00 („*Očekávání*“) a odděluje centrální rysy od periferních znaků. Maximálního ohodnocení dosáhly „*Příjemné pocity*“ (4,54 u žen), které jsou velmi obecné a mohou tedy v sobě zahrnovat i charakteristiky lépe vystižené v dalších položkách. Naopak jako netypický byl označen „*Pocit konkurence*“ (1,7 u mužů), jde o stenicky ambivalentní emoci, navozující určité napětí, které se neshoduje s vysoce hodnoceným „*Uvolněním*“, jenž je sympatii vlastní.

Muži a ženy se při svém hodnocení odlišovaly v 7 prototypických položkách a ve 3 méně typických, největší rozdíl je pak u položky „*Naladění na stejnou notu*“, kterou ženy považovaly pro pocity sympatie za výstižnější. Naopak největší shoda (a to vyšší než 0,9) panovala u „*Nemyslet, spíš vnímat*“, podle obou pohlaví tento stav sympatii příliš nepopisuje. Ženy volily menší hodnoty než muži v 9 položkách z 37 a to zejména v dolní části tabulky, tedy u méně typických. Dávaly vyšší skóre prototypickým pocitům sympatie, což se opakovalo v hodnocení sympatické i nesympatické osoby a pocitů nesympatie. Je otázkou, zda si jsou ženy prototypičností položek jistější nebo reagovaly na pořadí položek v seznamu. Prototypičtější byly totiž umístěny v dotaznících většinou výše než méně typické projevy pocitů.

Tab. 7 Pořadí průměrů škálových hodnot pocitů a myšlenek spojených se sympatií s ohledem na pohlaví

<i>Položky</i>	<i>Celkem</i>		<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>z</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>		
Příjemné pocity	4,31	0,80	4,54	0,67	4,08	0,86	2,70	0,007
Chuť si popovídat	3,91	1,01	3,85	1,11	3,98	0,92	0,30	0,762
Radost, že existují milí lidé	3,89	1,01	4,17	0,95	3,60	1,01	2,75	0,006
Radost	3,83	0,79	3,93	0,75	3,73	0,82	1,26	0,208
Zájem poznat druhého	3,74	0,96	3,68	1,01	3,80	0,91	0,47	0,642
Vstřícnost	3,72	0,88	3,83	0,86	3,60	0,90	1,27	0,205
Pocit vzájemné sympatie	3,59	0,89	3,73	0,95	3,45	0,81	1,80	0,071
Vřelost	3,56	0,97	3,68	0,99	3,43	0,96	1,15	0,249
Svět se zdá přívětivější	3,51	0,95	3,85	0,85	3,15	0,92	3,47	0,001
Uvolnění	3,49	1,03	3,78	0,82	3,20	1,14	2,40	0,017
Naladění na stejnou notu	3,46	0,96	3,90	0,70	3,00	0,99	4,18	0,000
Myšlenky na další setkání	3,42	0,93	3,51	0,95	3,33	0,92	0,82	0,414
Přirozenost	3,40	0,89	3,63	0,94	3,15	0,77	2,49	0,013
Pocit, že druhý naslouchá	3,36	0,95	3,51	0,95	3,20	0,94	1,62	0,105
Zájem o bližší kontakt	3,35	1,00	3,29	1,08	3,40	0,93	0,41	0,682
Pocit obohacení	3,23	1,04	3,56	0,95	2,90	1,03	2,83	0,005
Důvěra	3,12	0,99	3,29	0,87	2,95	1,08	1,33	0,185
Myšlení na druhého	3,02	0,88	3,20	0,95	2,85	0,77	2,01	0,044
Očekávání	3,00	1,12	3,27	1,07	2,73	1,11	2,24	0,025

Položky	Celkem		Ženy		Muži		z	p
	M	SO	M	SO	M	SO		
Myšlení na témata, která bych rád/a probral/a	2,98	1,08	3,15	1,06	2,80	1,09	1,42	0,156
Rovnováha	2,91	1,00	3,15	1,01	2,68	0,94	2,12	0,034
Obdiv	2,88	0,99	2,90	1,07	2,85	0,92	0,16	0,870
Zda to, co říká, se shoduje s tím, co dělá	2,80	1,04	2,88	1,05	2,73	1,04	0,61	0,542
Pýcha na takového přítele	2,74	0,96	2,80	0,93	2,68	1,00	0,59	0,555
Pocit plnohodnotnosti	2,70	0,97	2,78	1,01	2,63	0,93	0,76	0,447
Vzrušení	2,65	1,07	2,51	1,05	2,80	1,09	1,31	0,190
Pocit tepla	2,59	1,06	2,93	0,98	2,25	1,03	2,88	0,004
Nemyslet, spíš vnímat	2,52	1,11	2,51	1,10	2,53	1,13	0,08	0,938
Bezpečí	2,48	0,96	2,63	0,92	2,33	1,00	1,74	0,082
Otázka, zda ho tak vnímají i jiní lidé	2,40	1,01	2,32	1,08	2,48	0,93	0,71	0,479
Držet si odstup	2,22	1,02	2,10	0,92	2,35	1,12	0,95	0,340
Ostych ze zvláštnosti situace	2,19	1,06	2,07	0,91	2,30	1,20	0,58	0,559
Nezaujatost	2,19	1,03	2,29	0,90	2,08	1,14	1,23	0,218
Hledání vrby	2,07	1,07	2,22	1,13	1,93	1,00	1,19	0,234
Ostražitost	2,00	1,01	1,90	0,83	2,10	1,17	0,36	0,718
Nejistota	1,78	0,95	1,68	0,79	1,88	1,09	0,49	0,622
Pocit konkurence	1,78	0,92	1,85	1,04	1,70	0,79	0,35	0,725

Sympatie – chování (viz. Tab. 8)

Kategorie chování spojeného se sympatií byla doplněna o skupinu žen, ale ve výsledcích jsme větší změny nezaznamenali. Pořadí položek se změnilo nejvíce o jednu příčku, vzhůru se pohnula například snaha „*Působit mile*“ nebo „*Chovat se vstřícně*“.

Mediánem je hodnota 3,66. Nejvyššího hodnocení dosáhl stejně jako minule „*Úsměv*“ (4,43 u žen), nejnižšího pak „*Zvýšená sebekontrola*“ (2,96 u žen). Zajímavé je, že u chování spojeného se sympatií byl zjištěn nejmenší rozptyl a to 1,47. V tomto aspektu se tedy muži a ženy shodovali na hodnocení prototypičnosti a to v porovnání se zbytkem výzkumu.

Největšího souladu dosahuje ve všech modalitách „*p*“ o hodnotě 0,9 a více. Muži a ženy se v žádné položce neshodli zcela. Tato minimální variabilita se vyskytla u „*Projevování zájmu o sympatického člověka*“, „*Úsměv*“ a „*Přátelské chování*“. Položek s nejmenší diferenciací mezi hodnocením mužů a žen je u chování spojeného se sympatií nejvíce. Pravděpodobně je tedy tato modalita nezávislá na pohlaví. Statisticky významný rozdíl je pouze u dvou příkladů chování, z toho největší u „*Snahy udržet oční kontakt*“, které ženy přikládají velkou váhu, ale u mužů je pod hranicí typičnosti.

Tab.8 Pořadí průměrů škálových hodnot chování spojeného se sympatií
s ohledem na pohlaví

<i>Položky</i>	<i>Celkem</i>		<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>z</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>		
Úsměv	4,41	0,70	4,43	0,62	4,38	0,78	-0,04	0,968
Přátelské chování	4,37	0,72	4,41	0,58	4,33	0,85	-0,10	0,923
Působit mile	4,09	0,77	4,33	0,63	3,84	0,82	-2,86	0,004
Snaha o komunikaci	3,91	0,81	3,85	0,82	3,98	0,81	-0,72	0,469
Zalíbit se, zapůsobit dobrým dojmem	3,88	0,81	3,91	0,76	3,84	0,88	-0,22	0,824
Projevování zájmu o sympatického člověka	3,82	0,77	3,83	0,71	3,82	0,83	-0,09	0,932
Prodloužit, případně zopakovat setkání	3,76	0,89	3,87	0,83	3,64	0,93	-1,00	0,317
Chovat se vstřícně	3,70	0,69	3,65	0,71	3,76	0,68	-0,97	0,333
Veselé chování	3,62	0,90	3,61	0,93	3,62	0,89	-0,24	0,813
Naslouchat	3,57	0,87	3,50	0,86	3,64	0,88	-0,49	0,624
Přirozené, uvolněné chování	3,46	0,81	3,37	0,85	3,56	0,76	-0,71	0,480
Snaha pomoci	3,42	0,94	3,50	0,89	3,33	1,00	-1,03	0,301
Snaha udržet oční kontakt	3,25	1,02	3,63	0,97	2,87	0,92	-3,60	0,000

Položky	Celkem		Ženy		Muži		z	p
	M	SO	M	SO	M	SO		
Působit svým chováním stejně nebo podobně jako sympatický člověk	3,24	0,98	3,28	0,89	3,20	1,08	-0,47	0,635
Snaha o navázání těsnějšího kontaktu	3,07	1,00	3,00	1,01	3,13	0,99	-0,68	0,500
Zvýšená sebekontrola	3,01	0,95	2,96	0,99	3,07	0,91	-0,62	0,534

Sympatický člověk (Tab.9)

Charakteristice sympatické osoby přineslo vyrovnání skupin jen nepatrné změny. Narostl počet hodnotících mužů, ale prototypické položky většinou změnily pořadí posunutím se o jeden stupeň. Více sestoupila vlastnost „*Uvolněný, nemucený*“ (o 3 místa), „*Sdílení podobných hodnot a názorů*“ (o 4 místa).

Mediánem se stalo „*Přímý v jednání*“ a „*Čistota zevnějšku*“ s průměrnou škálovou hodnotou 3,36. Maximem je ženské posouzení „*Přátelského chování*“ (4,65), minimem mužské hodnocení „*Nevybočuje z normy, není výstřední*“ (2,03).

Statisticky významný rozdíl byl zjištěn u 5 vlastností, z toho nejvýraznější u „*Přátelského chování*“. Obě pohlaví se v žádné položce neshodli významně. Muži a ženy mají zřejmě mírně odlišné představy o pravém „sympaťákoví“.

Tab.9 Pořadí průměrů škálových hodnot charakteristik sympatického člověka s ohledem na pohlaví

Položky	Celkem		Ženy		Muži		z	p
	M	SO	M	SO	M	SO		
Přátelské chování	4,41	0,65	4,65	0,54	4,17	0,66	-3,09	0,002
Milé, příjemné vystupování	4,33	0,74	4,50	0,62	4,17	0,82	-1,67	0,094
Otevřenost a ochota komunikovat	4,16	0,68	4,12	0,73	4,20	0,63	-0,43	0,667
Rovnocenné jednání, respektování druhého	3,94	0,92	4,24	0,70	3,66	1,03	-2,40	0,016
Usměvavý	3,94	0,70	4,12	0,64	3,77	0,73	-2,07	0,038
Vtipný, smysl pro humor	3,87	0,78	3,76	0,70	3,97	0,86	-1,15	0,251
Ohleduplný	3,78	0,78	3,97	0,80	3,60	0,74	-2,04	0,041
Tolerantní	3,75	0,88	3,82	0,87	3,69	0,90	-0,62	0,532
Slušné chování a vystupování	3,70	0,81	3,76	0,82	3,63	0,81	-0,64	0,525
Spolehlivost a důvěryhodnost	3,68	0,99	3,88	0,88	3,49	1,07	-1,53	0,125
Působí charismaticky	3,67	0,95	3,79	0,88	3,54	1,01	-0,95	0,344
Uvolněný, nenucený	3,64	0,77	3,76	0,65	3,51	0,85	-1,53	0,126
Upřímný	3,58	0,91	3,74	0,90	3,43	0,92	-1,27	0,204
Neagresivní	3,52	0,96	3,65	0,73	3,40	1,14	-1,09	0,274

Položky	Celkem		Ženy		Muži		z	p
	M	SO	M	SO	M	SO		
Udržuje oční kontakt	3,39	1,00	3,62	0,85	3,17	1,10	-1,80	0,072
Přímý v jednání	3,36	1,03	3,62	0,85	3,11	1,13	-1,92	0,055
Čistota zevnějšku	3,36	0,94	3,18	1,06	3,54	0,78	-1,72	0,086
Příjemný vzhled	3,35	0,76	3,44	0,79	3,26	0,74	-0,89	0,375
Má neustále dobrou náladu	3,35	0,87	3,47	0,90	3,23	0,84	-1,04	0,297
Živé vystupování, vitalita	3,23	0,96	3,12	0,91	3,34	1,00	-1,19	0,234
Upravenost zevnějšku	3,13	0,97	2,94	1,13	3,31	0,76	-1,53	0,125
Příjemné zabarvení hlasu	3,09	1,01	3,29	0,97	2,89	1,02	-1,60	0,109
Zaujme originalitou	3,07	0,88	3,06	0,85	3,09	0,92	-0,38	0,703
Sdílení podobných názorů a hodnot	3,07	0,97	3,21	0,73	2,94	1,16	-1,31	0,189
Nevtíravý, zdrženlivý	2,97	0,87	2,94	0,74	3,00	1,00	-0,35	0,724
Klidný	2,81	0,99	2,97	0,94	2,66	1,03	-1,56	0,119
Empatický	2,77	0,84	2,65	0,92	2,89	0,76	-1,13	0,260
Sebevědomý, sebejistý	2,68	0,87	2,41	0,86	2,94	0,80	-2,64	0,008
Skromný	2,67	0,85	2,79	0,64	2,54	1,01	-1,09	0,277
Široké všeobecné vzdělání a znalosti	2,39	0,81	2,44	0,82	2,34	0,80	-0,61	0,545
Nevybočuje z normy, není výstřední	2,30	0,94	2,59	0,82	2,03	0,98	-2,70	0,007

Nesympatie – pocity a myšlenky (Tab. 10)

Rozšířením počtu dotázaných o muže jsme nedosáhli změny v prvních 7 položkách pocitů a myšlenek spojených s nesympatií. Vede „*Nechuť k dalšímu setkání*“ s největším důrazem u žen (4,6), dále „*Myšlenky na ukončení setkání*“ k nimž se opět významně častěji uchylují ženy, stejně jako k „*Nepříjemným pocitům*“, „*Chuti zmizet*“. Nejodlišněji hodnotili obě pohlaví emoci „*Pohrdání*“.

Mediánem je tomuto souboru číslo 2,99 („*Nevěnování přílišné pozornosti*“), nejméně typickým projevem nesympatie zase „*Smutek*“ (1,48 u žen), na kterém se shodli jak muži tak ženy.

Tab. 10 Pořadí průměrů škálových hodnot pocitů a myšlenek spojených s nesympatií s ohledem na pohlaví

<i>Položky</i>	<i>Celkem</i>		<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>z</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>		
Nechuť k dalšímu setkání	4,36	0,84	4,60	0,63	4,14	0,97	-2,35	0,019
Myšlenky na ukončení setkání	4,20	0,95	4,43	0,77	3,98	1,06	-1,97	0,049
Nepříjemné pocity	3,94	1,06	4,17	1,01	3,72	1,08	-2,04	0,041
Chuť zmizet	3,72	1,09	3,98	0,95	3,47	1,16	-2,06	0,039
Nedůvěra	3,71	1,09	3,69	1,02	3,72	1,16	-0,41	0,683
Pocit odstupu	3,54	1,11	3,67	1,14	3,42	1,07	-1,25	0,213
Pocit ztráty času	3,48	1,12	3,43	1,15	3,53	1,10	-0,29	0,774
Pocit otrávenosti	3,44	1,05	3,31	1,09	3,56	1,01	-0,78	0,433
Pocit nechuti	3,41	1,08	3,57	1,09	3,26	1,07	-1,38	0,168
Silná averze	3,36	1,16	3,45	1,23	3,28	1,10	-0,76	0,446
Nezájem	3,20	1,09	3,10	1,12	3,30	1,06	-0,92	0,355
Přemýšlení o tom, proč je nesympatický/á	3,16	1,18	3,10	1,21	3,23	1,17	-0,46	0,644
Nevěnování přílišné pozornost	2,99	0,98	2,90	1,03	3,07	0,94	-0,77	0,442
Pohrdání	2,76	1,11	2,36	0,98	3,16	1,09	-3,45	0,001
Pocity přenosu záporné energie	2,66	1,18	2,95	1,08	2,37	1,22	-2,19	0,029
Pocit neschopnosti odmítnout nesymp. člověka	2,61	1,05	2,86	1,14	2,37	0,90	-1,92	0,055

<i>Položky</i>	<i>Celkem</i>		<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>Z</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>		
Nejistota	2,58	1,02	2,64	0,93	2,51	1,10	-0,73	0,465
Nervozita	2,58	1,08	2,76	1,03	2,40	1,12	-1,72	0,085
Nepříjemné tělesné pocity	2,44	1,13	2,74	1,25	2,14	0,91	-2,21	0,027
Vzteky	2,38	1,02	2,24	0,93	2,51	1,10	-1,03	0,305
Snaha najít něco pozitivního	2,29	0,88	2,17	0,82	2,42	0,93	-1,32	0,188
Úzkost	2,11	0,96	2,21	0,87	2,00	1,05	-1,51	0,132
Pocit studu a trapnosti	2,08	1,05	2,24	1,10	1,93	0,99	-1,31	0,191
Nutnost absolutní pozornosti	1,86	1,03	2,07	1,16	1,65	0,84	-1,67	0,095
Smutek	1,53	0,74	1,48	0,55	1,69	1,18	-0,03	0,973

Nesympatie – chování (Tab. 11)

Skupinu posuzující nesympatické chování jsme dorovnali muži. U tohoto aspektu nesympatie jsme jako u jediného nezaznamenali žádný posun položek v žebříčku hodnocení. Medián se mírně snížil na 3,33 (z 3,38). Nejtypičtěji vyšla „*Snaha zkrátit, případně co nejdříve ukončit setkání*“ (u žen 4,42) a jako nejméně výstižná položka se zdála „*Přizpůsobit se, resp. chovat se stejně jako nesympatický člověk*“ (1,83 u žen).

Soulad mužů a žen byl u chování spojeného s nesympatií skoro stejně velký jako u sympatie. Významný statistický rozdíl průměrných škálových hodnot se vyskytl pouze u „*Zachování odstupů*“. U chování se prohodilo dosavadní vyšší skórování žen, v tomto aspektu naopak vyšší hodnoty vybíraly muži a to u 7 položek ze 13.

Tab.11 Pořadí průměrů škálových hodnot chování spojeného s nesympatií
s ohledem na pohlaví

Položky	Celkem		Ženy		Muži		z	p
	M	SO	M	SO	M	SO		
Snaha zkrátit, ukončit setkání	4,31	0,73	4,42	0,70	4,20	0,75	-1,41	0,157
Snaha vyhnout se nesympatickému člověku	4,01	0,94	3,86	0,86	4,17	1,00	-1,88	0,060
Stručná, odmítavá komunikace	3,87	0,80	3,88	0,79	3,85	0,82	-0,18	0,854
Zachování odstupu	3,71	0,86	3,53	0,83	3,90	0,86	-2,03	0,042
Odměřené chování	3,38	0,92	3,35	0,92	3,41	0,92	-0,49	0,624
Zaujetí odmítavého postoje těla	3,36	0,99	3,28	1,01	3,44	0,98	-0,89	0,375
Neutrální až odmítavý výraz tváře	3,33	0,96	3,26	0,96	3,39	0,97	-0,79	0,429
Ovládání se	3,08	0,95	3,12	1,05	3,05	0,84	-0,35	0,726
Vyhýbání se očnímu kontaktu	2,88	1,12	2,93	1,22	2,83	1,02	-0,30	0,767
Přetvařování se	2,86	0,98	2,86	1,06	2,85	0,91	-0,21	0,835
Snaha stáhnout se	2,76	0,99	2,74	1,00	2,78	0,99	-0,11	0,911
Snaha změnit téma hovoru	2,30	0,98	2,19	0,91	2,41	1,05	-1,08	0,279
Chovat se stejně jako nesympatický člověk	1,89	1,03	1,95	1,09	1,83	0,97	-0,38	0,701

Nesympatický člověk (Tab. 12)

Původních dotázaných byla většina mužů, v následném výzkumu naopak většina žen. U prototypických položek to znamenalo pokles charakteristiky „*Agresivní*“ z 2. na 5. místo v tabulce, „*Neupřímný*“ z 7. příčky až na 11 a „*Vulgární*“ z 9. na 12. Na druhou stranu být „*Sebestředný*“ vzbudilo větší nesympatie než původně a povýšilo o 4 pozice.

Medián (3,06) rozděluje všech 28 charakteristik na polovinu. Jako nejvíce nesympatické bylo posouzeno „*Povýšené, nadřazené chování*“ (4,24 u žen). O 0,92 průměrné škálové hodnoty se propadly poslední dvě položky oproti všem ostatním. „*Člověk s nadváhou*“ je bezpochyby zcela netypická charakteristika nesympatického člověka, shodnou se na tom jak muži tak ženy, važno si toho. Naopak celkový rozptyl hodnocení (3,3) je největší v celém výzkumu.

Statisticky významný rozdíl v hodnocení mužů a žen vyšel u „*Přetvařuje se*“, „*Jízlivý*“, „*Příliš sebevědomý*“, „*Neochotný komunikovat*“, „*Působí okázale*“. K mému údivu razantnější ve svém odsouzení následujících charakteristik byli muži: „*Zapáchající*“, „*Špinavý*“, „*Neupravený*“. Hodnotili je jako typičtější pro nesympatickou osobu, než tak činily ženy. Největší rozdíl pohlaví byl vyhodnocen u charakteristiky „*Sebestředný*“, zde by byly méně ústupné ženy. U obou pohlaví je velmi podobně nesympaticky viděn člověk, který „*Pomlouvá*“.

Tab.12 Pořadí průměrů škálových hodnot charakteristik nesympatického člověka s ohledem na pohlaví

<i>Položky</i>	<i>Celkem</i>		<i>Ženy</i>		<i>Muži</i>		<i>z</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>	<i>M</i>	<i>SO</i>		
Povýšené, nadřazené chování	4,18	0,83	4,24	0,79	4,08	0,89	-0,79	0,431
Bezohledné sebeprosazování	4,03	0,85	4,07	0,90	3,95	0,74	-1,02	0,310
Zasahuje do svobody druhého	3,76	1,03	3,78	1,01	3,73	1,10	-0,11	0,913
Pomlouvá	3,72	1,01	3,74	0,96	3,70	1,13	-0,02	0,983
Agresivní	3,59	1,06	3,51	1,03	3,73	1,12	-1,09	0,276
Sebestředný	3,57	0,86	3,79	0,82	3,16	0,80	-3,49	0,000
Hrubý	3,52	1,11	3,47	1,14	3,62	1,06	-0,54	0,590
Vtíravé chování	3,47	0,88	3,62	0,85	3,19	0,88	-2,44	0,015
Přetvařuje se	3,44	0,95	3,68	0,85	3,00	0,97	-3,23	0,001
Netolerantní	3,40	1,00	3,38	1,02	3,43	0,96	-0,17	0,866
Neupřímný	3,34	0,98	3,28	0,94	3,46	1,04	-0,85	0,397
Vulgární	3,26	1,03	3,24	1,07	3,30	0,97	-0,24	0,813
Jízlivý	3,23	1,03	3,37	1,05	2,97	0,96	-2,17	0,030
Vede hloupé řeči	3,10	1,00	3,12	0,97	3,08	1,06	-0,06	0,950
Příliš sebevědomý	3,02	1,00	3,25	0,90	2,59	1,04	-3,06	0,002
Zapáchající	2,97	1,35	2,72	1,28	3,43	1,39	-2,55	0,011
Afektovaný	2,70	0,93	2,74	0,89	2,62	1,01	-0,79	0,427
Neodpovědný za své chování	2,69	1,09	2,62	1,07	2,81	1,15	-0,96	0,338
Špinavý	2,68	1,27	2,47	1,17	3,05	1,37	-2,13	0,033
Předvádí se	2,61	1,01	2,68	1,09	2,49	0,87	-0,60	0,550
Bez úsměvu	2,42	1,09	2,57	1,10	2,14	1,03	-1,89	0,059

Položky	Celkem		Ženy		Muži		z	p
	M	SO	M	SO	M	SO		
Neochotný komunikovat	2,37	1,04	2,53	1,10	2,08	0,86	-2,09	0,036
Působí okázale	2,35	0,94	2,49	0,92	2,11	0,94	-1,98	0,047
Neupravený	2,19	0,99	2,03	0,96	2,49	0,99	-2,22	0,026
Pesimistický	2,18	1,05	2,29	1,09	1,97	0,96	-1,48	0,138
Hlučný	2,06	0,89	2,00	0,90	2,16	0,87	-1,09	0,274
Člověk s nadváhou	1,14	0,40	1,12	0,37	1,19	0,46	-0,88	0,378
Ménší postavy	1,13	0,37	1,12	0,32	1,16	0,44	-0,31	0,760

3.5 Závěr druhé etapy

Ve druhé etapě výzkumu jsme si po doplnění počtů mužů a žen ověřili domněnku, že projevy emocí lze rozdělit do dvou skupin a to typických (centrálních, výstižných) a méně typických (periferních, méně výstižných) prožitků, způsobů chování a charakteristik člověka. Hranice mezi nimi není ostrá, ale toto rozdělení zůstalo poměrně stabilní i při zvětšení souboru dotázaných. Zaznamenali jsme statisticky významné rozdíly mezi hodnocením mužů a žen, ale ty nezabíhaly do extrémů. Na posuzování žádné položky se muži a ženy zcela neshodli a zároveň u žádné z nich jedno pohlaví výrazně odlišně neposuzovalo její centralitu či periferitu. Lze z toho soudit, že prožitky a kognice spojené se sympatií a nesympatií se u mužů a žen částečně liší, ale rozdíly nejsou výrazné.

4. Diskuse

Rozšíření souboru dotázaných znamenalo, že sběr probíhal celkem ve třech obdobích. I. etapa a první část II. etapy v roce 2005, poslední část (polovina II etapy) v roce 2006. Přestože jsme se snažili o vyrovnaní počtu dotázaných, bohužel, se nám to nepodařilo v charakteristice nesympatické osoby.

Během celého výzkumu jsme oslovili výhradně laiky bez psychologického vzdělání, aby jejich teoretické znalosti v oboru nemohly ovlivňovat odpovědi. Zároveň převažuje věková skupina mezi dvacátým a třicátým rokem, šlo zejména o studenty různých nepsychologických oborů.

V instrukcích předložených probandům nebylo u sympatie ani nesympatie zohledněna doba trvání, perspektiva, blízkost, intenzita vztahu s člověkem, vůči kterému jsou emoce pociťovány. Svoji roli mohla hrát i představa, zda posuzovali člověka stejného či opačného pohlaví. V II. etapě výzkumu byly hodnoceny seznamy

položek, jejichž uspořádání nebylo náhodné, ale zhruba sestupné podle dosažených četností z I. etapy. Je možné, že dotázaní uváděli pouze ty projevy emocí, které se jim zdály sociálně přijatelné.

ZÁVĚR

Myslela jsem si, že vyrovnání počtu dotázaný z hlediska pohlaví přinese nějaké ohromné výsledky. Tedy hlavně rozdíly, aby se potvrdilo moje přesvědčení, že muži a ženy jsou jako oheň a voda, úplně odlišní a zároveň se navzájem doplňující. Inu, nestalo se tak. Přiznávám, mám spoustu rodových předsudků proti oběma stranám barikády, ale ať jsem hledala, jak chtěla, ve výzkumu se nepotvrdily. Dospěle jsem se s tím smířila. Není to ani dobře ani špatně, ale překvapení to je rozhodně.

Nechci ale závěr o něco ochudit a tak vytahuji na světlo alespoň některé rozdíly. Ženy ve většině hodnocení určovaly typičnost projevů s větší razancí než muži, vybíraly vyšší hodnotu na škálách. Obě pohlaví se v žádné položce neshodly zcela. Největší soulad projevily u chování spojeného se sympatií i nesympatií. Naopak nejvíce by se asi obě poloviny lidstva „vjely do vlasů“ při výběru nesympatického jedince. Ku (mému) podivu muži důrazněji odsuzovaly přívlastky jako „Zapáchající“, „Špinavý“ a „Neupravený“. Třeba „Sebestřednost“ zdaleka nevadila tolik mužům jako ženám, což je pro mě a mé stereotypy pochopitelnější. U pocitů sympatie, mě udivilo, že přidáním mužů povýšily položky zdůrazňující interakci a komunikaci – „Zájem poznat druhého“, „Vřelost“ a „Chut' si popovídat“. A pak že si muži nechtějí povídat, možná se jen musí cítit příjemně.

A jaký je celkový obraz zkoumaných pocitů? Pokud potkáme někoho, kdo je vůči nám milý a přátelský, chce si s námi vtipně popovídat, dokáže s námi jednat upřímně, ale zároveň s tolerancí a slušností a dokonce se na nás usmívá, cítíme se velmi příjemně. Nejen to, usmějeme se také a snažíme se mu jeho snahu oplácet, aby z nás měl stejnou radost jako my z něj. Nasloucháme tomu, co nám říká, protože nás zajímá on i to, co říká, a přáli bychom si, aby setkání ještě dlouho nekončilo nebo se brzy odehrálo další.

Jindy se setkáme s agresivním, povýšeným hrubcem, který na nikoho kromě sebe nebere ohledy, je pravý jako pětník, co neví, to nepoví a ještě se nám dělá špatně z jeho nelibé vůně. Pak se neřídíme příslovím „na hrubý pytel hrubá záplata“, ale „kdo uteče, vyhraje“. Naopak snažíme se ovládat své nepříjemné pocity a averzi a spíše se mu vyhnout, stručně se s ním rozloučit a pokud možno ho již nikdy nevidět. S někým tak vulgárním přeci nebudeme ztrácet čas.

Možná jsou muži a ženy velmi odlišní, možná ne. Na tom nezáleží. Důležité je, že většinou přejdeme na druhý chodník, když potkáme protivu, a vždy dokážeme spolehlivě v duchu ukázat prstem na toho, kdo je nám na první pohled milý.

LITERATURA

- Akademický slovník cizích slov* (1995): s. 60 a 724, Academia, Praha.
- Arnoldová, M., B. (1968): *The Nature of Emotion* (s. 127 - 140). Penguin Books – Harmondsworth, England.
- Bem, L., S.(1977): On the Utility of Alternative Procedures for Assessing Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol. 45, No. 2, 196-205.
- Bem, L. S., Martyna, W. (1976): Sex Typing and Androgyny : Further Explorations of the Expressive Domain. *Personality and Social Psychology*, vol. 34, No. 5, 1016-1023.
- Bussey, K., Bandura, A., (1999): Social Cognitive Theory of Gender Development and Differentiation. *Psychological Review*, vol. 106(4), p 676-713.
- Broughton, R. (1990): The Prototype concept in personality assessment. *Canadien Psychology*, volume 31(1), p 26-37.
- Čechov, A., P.(2005): *Višňový sad*. Artur, Praha.
- Deaux, K., Major, B.(1987): Putting Gender Into Context: An Interactive Model of Gender-Related Behavior. *Psychological Review*, volume 94(3), p 369-389.
- Fehr, B. (1988): Prototype analysis of the concept of love and commitment. *Journal of personality and social psychology*, vol. 55, s. 557 – 579.
- Fehr, B., Russell, J. A. (1991): The concept of love viewed from a prototype perspective. *Journal of personality and social psychology*, vol. 60, s. 425 – 438.
- Fehr, B., Baldwin, M. (1996): Prototype and script analyses of laypeople's knowledge of anger. In G. J. O. Fletcher, J. Fitness (Eds.), *Knowledge structures in close relationships. A social psychological approach* (s. 219 – 245). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

- Fitness, J. (1996): Emotion knowledge structures in close relationships. In G. J. O. Fletcher, J. Fitness (Eds.), *Knowledge structures in close relationships. A social psychological approach* (s. 195 - 217). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Giliganová, C. (2001): *Jiným hlasem*. Portál, Praha.
- Gjuričová, Š. (2004): *Přednášky Gender studie*. Univerzita Karlova, Praha.
- Goleman, D. (2000): *Emoční inteligence* (s. 94 - 98). Portál, Praha.
- Hart, D. (1998): Can prototypes inform moral developmental theory? *Developmental Psychology*, volume 34(3), p 420-423.
- Heider, F. (1958): *The Psychology of Interpersonal Relations* (). John Wiley & Sons, Inc., New York, USA.
- Klimeš, L. (1994): *Slovník cizích slov* (s. 26 a 695): SPN, Praha.
- Madsen, K., B. (1979): *Moderní Teorie Motivace* (s. 95 – 140). Academia, Praha.
- Markus. H., Crane, M., Bernstein, S. et Siladi, M. (1982): Self-Schemas and Gender. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 42, No. 1, 38-50.
- Markus, H. R., Kitayama S. (2001): The cultural construction of self and emotions: Implications for social behavior. In Parrot, W. G. (Eds.), *Emotions in social psychology: Essential readings* (s. 119 - 137). Taylor & Francis, Philadelphia, USA.
- Masarykův slovník naučný* (1932): vol. 6, s. 1118. Československý kompas, Praha.
- Nakonečný, M. (1999): *Sociální psychologie*. Academia, Praha.
- Nakonečný, M. (2000): *Lidské emoce*. Academia, Praha.
- Nedělka (1982): *Novořecký slovník* (s. 145 a 916). SPN, Praha.
- Ottův slovník naučný* (2001): vol. 2 a 24, s. 471 a 488, Paseka – Argo, Praha.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary* (1995): s. 43. Oxford University Press, Oxford, UK.

- Parkinson, B., Fischer, A. H., Manstead, A. S. R. (2005):
Emotions in social relations. Cultural, group and interpersonal processes (s. 246). Psychology press, New York, USA.
- Rime, B., Philippot, P. et Cisamolo, D.(1990): Social Schemata of Peripheral Changes in Emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, volume 59(1), p 38-49.
- Rosch, E. (1975): The nature of mental codes for color categories. *Journal of experimental psychology: Human Perception and Performance*, vol.1, No. 4, s. 303 – 322.
- Rosch, E. (1976): Structural base of typicality effects. *Journal of experimental psychology: Human perception and performance*, vol. 2, no.4, s. 491 – 502.
- Sedláková, M. (1992): Příspěvek k analýze pojmu mentální reprezentace v soudobé psychologické teorii. In: *Československá psychologie* 36, 4, s. 239 – 308.
- Sedláková, M. (2004): *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie* (s. 43 - 99). Grada, Praha.
- Shaver, P., Schwartz, J., Kirson, D., O'Connor, C. (2001):
 Emotion knowledge: Further explorations of a prototype approach. In Parrot, W. G. (Eds.), *Emotions in social psychology: Essential readings* (s. 26 – 56). Taylor & Francis, Philadelphia, USA.
- Slaměník, I. (2001): Sociální psychologie emocí. In Výrost, J., Slaměník, I. (Eds.), *Aplikovaná sociální psychologie II* (s. 49 – 80). Grada, Praha.
- Stuchlíková, I. (2002): *Základy psychologie emocí*. Portál, Praha.
- The Oxford English Dictionary* (1989): vol. 1, s. 529; vol. 17, S. 460. Clarendon Press, Oxford, Great Britain.
- The Random House Dictionary of the English Language* (1969): s. 1441. Random House, New York, USA.
- Výrost, J., Slaměník, I. (1997): *Sociální psychologie*. ISV, Praha.
- Výrost, J., Zel'ová, A., Bačová, V., Baumgartner, F. (1992):

Vybrané kapitoly zo sociálnej psychologie I (s. 98 - 99).

Veda, Bratislava.

York, K., Oliver, J. (1992): The Four Faces of Eve: A Typological Analysis of Women's Personality at Midlife. *Journal of Personality and Social Psychology*, volume 63(3), p 494-508.

PŘÍLOHY

Příloha 1

Příloha 2

Příloha 3

Příloha 1

V Příloze 1 uvádím kompletní soubor slov a slovních spojení, která byla použita dotázanými v I. etapě výzkumu. Výrazy jsou rozděleny do skupin, které jsme považovali za synonyma nebo pojmy si významově blízké, hlavní skupina je pak zvýrazněna podtržením. Za shrnujícím názvem skupiny je uvedeno číslo protokolu, ve kterém byl použit a v závorce za ním případná odchylka od názvu skupiny. Kurzívou jsou označeny čísla protokolů, které vyplňovali muži, zpravidla jsou na konci výčtu.

1. SYMPATIE

1.1 Pocity a myšlenky

Příjemné pocity

Příjemné: 2, 4 (příjemně strávený čas), 5, 6, 8, 15 (příjemno), 17, 21, 22 (příjemné se s někým takovým setkat), 24, 28, 34 (příjemné naladění), 39, 42, 44.

Kladné pocity: 7, 17, 22 („je mi fajn“), 36(*je rád*).

Pozitivní myšlenky: 16, 23 (pozitivní vyladění), 30(hezké zážitky), 32 (pozitivní nálada), 37.

Optimismus: 13, 32.

Dobrá nálada, pocit: 4 („je mi krásně“), 18, 22, 23, 30.

Zlepší se nálada: 2, 29.

Zábava: 24.

Nadšení: 32 (někdy euforie), 35 (až „vytržení“), 44 (*šťěstí – pokud druhého zná*).

Radost: 4 (+veselost), 12 (že ho vidí), 13, 16 (radost ze života a ze sebe), 17, 20, 26, 29, 30, 32, 33, 37, 38, 39, 43 (*+potěšení*), 44.

Uvolnění

4, 6, 8, 10, 17(zrelaxování), 18, 22, 27, 30, 31 (s mužem-opačné pohlaví), 37, 40, 44 (*pokud druhého zná*).

Klid: 9 (pohoda), 11 (pohoda), 14 (uklidnění), 17 (+zklidnění),

19, 22(uvolnění, uklidnění), 37, 39(*pohoda*).

Nemyslí na nic závažného a negativního: 4, 11(myšlenky na pozitivní věci).

Uspokojení: 23, 27 (spokojenost).

Myšlenky na další setkání (*perspektiva, budoucnost*)

5, 8 (kdy ho opět uvidí), 14, 17, 23 (kdy se opět uvidí), 24.

Přání být s ním déle: 5, 43.

Přání vidět se častěji: 9.

Přání neztratit kontakt: 25.

Kam spolu mohou jít: 32.

Zájem poznat druhého

22 (zájem o druhého), 24 (touha po poznání), 25, 35, 42(*zájem o druhého*), 44.

Zájem: 19, 32.

Chce o druhém vědět víc: 1, 26(zájem o bližší informace o druhém).

Zapamatuje si ho: 26 (snáze si pamatuje, co řekl), 42.

Zjistit, proč je tak sympatický: 42.

Zájem o bližší kontakt

12 (přátelství), 31 (u žen – stejné pohlaví), 34, 39(*navázat hlubší přátelství*).

Prohloubit vztah: 25.

Pocit blízkosti: 12 (touha po blízkosti), 21 (sblížení), 26.

Překonání zábran: 17, 18 (ztrácí jakékoliv zábrany studu).

Přirozenost

22 (+nemusí se kontrolovat v chování), 27, 31 (u muže-opačné pohlaví).

Nic nepředstírá: 10.

Otevřenost: 4(+není ve střehu).

Může mluvit o čem chce: 30.

Pocit vzájemné sympatie (dobře zapůsobit)

23 (+jestli ji 2. vidí rád), 37 (*přínos pro oba*), 43 (*co si o něm bude myslet*).

„aby si ji chtěl získat, jako já jeho“: 13.

Strach neudělat něco, co by ho odradilo: 15.

Touha po jeho přízni: 15.

Rozpaky, pokud je jednostranná: 40.

Víc se soustředí na to, jak se chová: 41

Naladění na stejnou notu

1, 3.

Porozumění: 27, 33.

Souznění: 32, 39.

Hledat shodu: 25, 42 (*přijít na společné věci*), 44 (*myšlenky na společné věci*).

Myšlení na druhého

17; 19 (na to, co druhý říká); 29 (na to, o čem se baví).

Vzrušení

24 (+zpestření všedního života); 32.

Sympatie: 20 (+přátelství), 2 (je jí s druhým dobře), 33 (sympatie si obvykle uvědomí až se zpožděním), 39(*náklonnost*), 42 (*náklonnost*)..

Vřelost: 25.

Bezpečí: 14; 19, 37.

Vstřícnost: 20; 25.

Obdiv: 15, 43.

Rovnováha: 17.

Očekávání: 19 .

Důvěra: 27.

Počáteční nedůvěra: 28.

Pocit plnohodnotnosti: 10.

Chuť na popovídat si: 29; 14(možnost se něco dovědět), 22.

Hledání vrby: 31(u žen-stejně pohlaví)

Pocit konkurence: 31(u žen-stejně pohlaví).

Radost, že existují milí lidé: 10; 16; 41.

Pocit, že druhý naslouchá: 1.

Myšlenky na témata, která by ráda probrala: 5.

Pýcha, že má takového přítele: 16.

Otázka, zda ho tak vnímají i jiní lidé: 18.

Pocit tepla: 19.

Nezaujatost: 27.

Zda to, co říká, se shoduje s tím, co dělá: 19.

U potencionálního partnera si představuje potencionální situace a srovnává je se současným partnerem: 31.

Vzácnost setkání: 20.

Ostych ze vzácnosti situace: 38, 43 (oslovit ho).

Nemyslet, spíš vnímat: 38.

Drží si odstup: 41 (zkoumá, jestli to není povrchní).

Pocit obohacení: 41.

Svět se zdá přívětivější: 41.

Nejistota, ostražitost: 44.

Vzácnost setkání: 20

14 - komunikace, soc.kontakt, myšlenky na rozhovor a jeho délku

1.2 Chování

Úsměv:

3, 7, 12, 15, 19, 20, 22, 23 (trvajícím úsměv na tváři), 25, 26, 28, 30.

Přirozené, uvolněné chování:

2, 4 (chová se, jak se cítí), 11 (bez přetvářky, hraní si na někoho jiného), 17, 19, 22, 24, 33, 34 (otevřené), 41 (*až se získáním důvěry*), 44.

Uvolněné: 8, 9, 11, 17 (klidné, odpadá stres), 25, 37, 40, 44.

Snaha o komunikaci

1 (diskuse je jako otevřený dialog), 16 (komunikuje s ním), 20 (ráda si povídá), 23 (bezproblémový tok řeči), 25 (vyměňovat si názory a zkušenosti), 26 (snaha si s ním povídat), 27 (dobrá komunikace), 28 (snaha s ním komunikovat), 31 (s mužem lepší komunikace, se ženou se svěřuje), 32 (konverzuje).

Zalíbit se, zapůsobit dobrým dojmem

1, 5 (působit co nejlépe), 13 („chci si ho získat“), 19 (snaha být lepší, ukázat se v lepším světle), 24 (upozornit na své přednosti), 26 (zapůsobit dobrým dojmem), 35 (prezentovat se v dobrém světle), 42 (*mírně nadsazuje společné zájmy*).

Zapůsobit: 32 (zaujmout), 34, 36 (*zaujmout*), 39, 42 (*snaha upoutat*).

Snaha se zavděčit: 12.

Zvýšená sebekontrola

12 (snaha vhodně volit slova), 15 (pečlivě zvažuje, co řekne, ztrácí spontánnost, neříká nic oponentního), 35 (zdrženlivost, neudělat chybu), 38 (*nepřirozenost, strojenost – protože na tom záleží*).

Naslouchat

1 (chce pozorně naslouchat), 7, 15 (poslouchá více než mluví), 18 (pozorně naslouchá), 20 (vyslechnout), 23 (snaha o empatii), 26, 29.

Působit svým chováním stejně nebo podobně jako sympatický člověk:

3, 4 (chovat se tak, jak na mě působí), 6 (chovat se obdobně jako druhý), 13, 25, 41 (*snaha působit sympaticky*).

Kratší fyzická vzdálenost:

1, 26 (+nevadí fyzický kontakt), 27 (může se přiblížit více, než je běžné), 36 (*mírně se přiblížit*).

Přátelské chování

12, 21, 29, 34, 36 (*navodit přátelštější atmosféru*).

Projevování zájmu o sympatického člověka (více se o něm dovědět)

12 (vyptává se druhého), 15 (vyptává se na to, o čem si myslí, že by chtěl mluvit), 23 (získat informace o druhém), 28 (zjistit o něm co nejvíce), 36 (*dozvědět se něco víc, než čem lze později stavět*).

Snaha o navázání těsnějšího kontaktu

21, 35 (navázat dobrý kontakt), 36 (*blíže se seznámit*), 42.

Veselé chování (např. vtipné narážky)

16, 22, 37 (*legrace*), 40, 44 (*baví se*).

Prodloužit případně zopakovat setkání

18 (opakovaně vyhledává jeho společnost), 23 (prodloužit schůzku), 35, 42 (*pokusit se o další setkání*).

Získat kontakt: 32 (telefon, email).

Působit mile.: 3, 16, 20, 25 (+ vlídně).

Chovat se vstřícně: 3, 7, 34.

Snaha pomoci: 7, 20.

Sledovat jeho gesta a mimiku: 18, 25 (+ chování).

Snaha držet oční kontakt: 1 („otevřený a mnohé sdělující“), 29 (dívat se do očí).

Dobře se s ním spolupracuje: 2.

Chování adekvátní situaci: 6

Zatáhnout ho do skupinky svých přátel: 32.

Uvolňovat pozitivní energii: 25.

Aktivnější projev: 36.

Nebýt protivná: 2.

1.3 Sympatický člověk

Otevřenost a ochota komunikovat

1 (otevřený a jistý kontakt s okolím), 11 (ochotný mluvit i naslouchat), 12 (spíše sangvinik), 15 (otevřený), 16 (sdílný), 25 (vyjadřující otevřený zájem o komunikaci, společenský, družný, schopný sdílet pocity), 27 (dobrá komunikace), 30 (společenský), 35 (společenský), 39 (*společenský*), 42 (*otevřenost*).

Vstřícný: 3, 16, 20, 27, 39.

Extravertní: 1, 25, 39.

Reaguje na to, co říkám: 19, 34 (přístupný názorům druhého).

Zájem o druhé: 15 (zájem o ostatní), 12 (aktivně se zajímá o partnera v dialogu), 18 (záleží mu na tom, co si lidé myslí), 29, 35 (zájem o nitro své i druhých).

Upravenost zevnějšku

1, 4, 5 (člověk udržovaný), 6, 12 (není vysloveně zanedbaný), 15 (adekvátní oblečení), 19, 23, 25, 26, 29, 31, 32 (udržované rysy), 34, 39.

Slušné oblečení: 13, 14.

Milé, příjemné vystupování

3, 6, 7, 10, 13, 20, 25, 30 (tváří se mile), 33, 34, 35 (milé vzezření), 44.

Pozitivní: 21 (vyzařuje z něj něco pozitivního), 25 (pozitivně uvažující).

Přátelské chování:

6, 26, 27, 28, 29, 34, 36.

Dobrosrdečný: 8, 21.

Laskavý: 21.

Usměvavý

3, 4, 10, 11, 12, 16, 18, 19, 21 (nebojí se usmívat na ostatní), 23, 27, 29, 30, 43.

Nemračí se: 26.

Široké všeobecné vzdělání a znalosti

5, 9, 10 (má široký rozhled), 18 (chytrý), 20 (+moudrý), 23 (chytrý, sečtělý, se zkušenostmi), 28 (+postřeh), 32 (kulturní, všeobecný přehled, vzdělání), 37 (*široký záběr témat k povídání*), 38 (*ženy – opačné pohlaví- chytré, vnímavé*), 39(+ vědění), 42, 43 (*moudrý*).

Oduševnělý: 9.

Přemýšlivý: 16.

Empatický:

5, 10 (chápující), 12, 19, 20, 27.

Naslouchá: 8, 11, 15 (vnímavý), 18 (věnuje mi pozornost, když mluvím), 25.

Ochoten pomoci: 8, 20, 29, 34, 43.

Vtipný, smysl pro humor

18 (vtipný, umět si udělat srandu i sám ze sebe), 22 (ne na účet druhého), 23 (smysl pro humor), 25 (smysl pro humor), 28

(+smysl pro humor), 30 (smysl pro humor), 32, 36, 39 (*smysl pro humor*), 44 (*zábavný*).

Čistota zevnějšku

1 (hygiena), 4, 7 (čisté oblečení), 14, 22, 23, 25, 28, 34, 39 (*čistotný*).

Slušné chování a vystupování

1 (má „vychování“), 6 (galantní), 7, 8, 9 (kultivované vystupování), 15 (slušný – ne vulgární), 19 (galantní, slušný), 20 (galantní), 25 (galantní, dávka taktu), 28, 31 (galantnost).

Sdílení podobných názorů a hodnot

16, 23 (společné názory na spoustu věcí), 26 (podobný žebříček hodnot), 29 (u lidí stejného věku podobné zájmy a styl vyjadřování), 30 (vzhledem se moc neliší ode mě), 32 (vtip blízký mému), 35 (chování je podobné mému), 37 (*stejně naladěni*), 44 (*podobné zájmy*).

Spolehlivost a důvěryhodnost

4 (+korektní), 23 (smysl pro fair jednání), 25 (smysl pro fair play, čestný), 26, 27, 29, 31 (zodpovědný), 35 (čestný), 37 (*čestnost*).

Příjemný vzhled

7 (vkusné oblečení), 9, 14 (hezke oblečení), 23, 37 (*elegantně oděné ženy, muži ne draze*), 38 (*pohledné ženy*), 40 (*vzhledem se vymyká z normy*), 42 (*vzhled*).

Rovnocenné jednání, respektování druhého

6 (nechová se povýšeně ani poníženě), 11 (nemá příliš diktátorské sklony), 14 (vystupování bez nadřazenosti), 19 (neomezuje), 20 (nedává najevo fyzickou či duševní převahu), 21 (nechová se namyšleně), 43 (*uctivý, respekt k názorům a chybám druhého*).

Nevybočuje z normy, není výstřední

1 (nezachází do extrémů), 11 (normální člověk, neliší se od okolí vzhledem ani chováním), 14 (nekřiklavé oblečení), 15

(neprezentuje se přehnaně), 17 (aby bylo vše v rovnováze – v normálu), 36, 43 (*vzhled spíš obyčejný*).

Sebevědomý, sebejistý

1, 7, 22 (sebejistý), 25 (mít vlastní názor), 39 (*sebejisté vystupování*), 41.

Upřímný

1, 4, 10 (upřímné oči), 19 (to co říká, souhlasí s tím, co dělá), 25 (pravdomluvný), 27.

Přirozenost: 15 (přirozený vzhled), 36 (*nic extra uhlazeného*).

Ohleduplný

4, 5 (nesobecký), 19, 22, 25 (nesobecký), 34 (hodný).

Klidný

10 (působí uklidňujícím dojmem), 14, 16, 17, 19, 22.

Nad věcí: 10, 16 (s nadhledem nad problémy).

Vyrovnaný: 16, 17 (harmonický, vyvážený), 22 (nemusí být za každou cenu v centru pozornosti).

Živé vystupování, vitalita

1, 14, 17 (vitalita, jiskra v očích), 21 (vyzařuje z něj životní energie), 27 (vyzařuje energii), 43 (*vyzařují duševní, duchovní zapálení, živoucí - prožívanou víru v Boha*).

Nevtíravý, zdrženlivý

3, 7, 13 (ne moc srdečný a otevřený – zavání povrchností, při prvním kontaktu určitá strohost), 18 (nevnucuje svoje názory), 25, 28 (mírný odstup).

Má neustále dobrou náladu

11, 16 (sálá z něj optimismus a chuť do života), 17 (čiší z něj radost), 32 (optimismus, radost ze života), 43 (*pozitivně naladěný*).

Působí charismaticky

23 (kouzlo osobnosti), 27 (těžko popsatelné charisma), 36 (*něčím imponuje*), 39 (*charisma*), 42 (*kouzlo osobnosti*).

Uvolněný, nenucený

1 (nenucenost, neformálnost), 4 (+neformálnost).

Zaujme originalitou

2, 28 (nápaditost), 35 (osloví), 42 (*něčím zvláštní*).

Přímý v jednání: 4 (+k věci, konkrétní), 13, 20, 37 (*jde k jádru věci*).

Tolerantní (snášlivý): 7, 27, 28, 34.

Udrzuje oční kontakt: 10 (1 slovem dokáže povzbudit či předstírat pochopení), 19, 21 (nevyhýbá se očnímu kontaktu), 25 (nevyhýbá se přímému pohledu do očí), 27, 36 (*důležitý je pohled z očí do očí*).

Příjemné zabarvení hlasu: 22, 23 (bez vad řeči), 25 (vlídný).

Neagresivní: 12 (nemá agresivní rysy v obličeji), 21 (nechová se arogantně), 23 (nekonfliktní), 25 (nearogantní, neuráží druhé), 34, 36 (*nearogantní*).

Nezáleží na pohlaví: 3 (+věku), 8, 9.

Skromný: 15, 25, 28 (žádná velká gesta), 39.

Nezáleží na vzhledu: 1, 27.

Nezapáchá: 3 (nesmrdí), 39 (*voňavý*).

Vyšší a pevná postava: 13.

Zdraví: 23 (bez tiků), 28.

Štíhlý: 24, 39.

Nemusí být upovídaný: 26.

Výřečný: 32.

Schopnost jednat: 35.

Úspěch: 39.

Schopnost překročit sebe sama: 43.

Soběstačný: 31.

Vše dohromady (důležitý je i vzhled): 17.

Méně sebevědomý: 15.

Spíše ženy: 38 (opačné pohlaví).

Trpělivý: 10.

„krásní lidé“ bývají méně sympatičtí kvůli vnímání stereotypu: 1.

Vendula Svobodová.: 4.

Nemusí mít vybroušené chování: 17.

Velkorysý: 20.

Způsob vyjadřování: 31

25 – nekuřák, sportovně založený, sebekritický.

27 - nepovrchní, schopný omluvy, uzná chybu, praktický.

2. NESYMPATIE

2.1 Pocity a myšlenky

Nervozita

16, 18, 21, 25, 32, 36.

Napětí: 3 (vnitřní neklid), 4 (lehké), 11, 15, 38 (*není uvolněný*).

Stres: 18.

Silná averze, odpor

21, 27, 28, 35 (*silná averze*), 37, 39, 40.

Myšlenky na ukončení setkání

1 (m.na odchod), 4 (jak jednání rychle ukončit), 5 (co nejrychleji ukončit), 14, 16 (co nejrychleji se ho zbavit), 27 (nechť nadále setrvávat v jeho společnosti), 34, 39 (*myšlenky, jak se ho zbavit*).

Přemýšlení o tom, proč je nesympatický?

2 (zkoumá, co je na něm nesympatického), 10 (jak je možné, že je nesympatický), 13, 19 (co jí na něm vadí a proč), 20 (snaha prozkoumat, jestli si něco nevsugerovala, není zaujatá – závisí na náladě), 21, 24 (proč na ni tak působí), 40.

Úzkost

1, 9 (+strach), 11, 17, 20 (strach), 23 (tíseň).

Pocit ohrožení: 23, 32.

Nezájem

23, 27, 29 (*nuda*), 36 (*po delší době ho přestane vnímat, ignoruje ho*), 40.

35 „*s takovejma (viz nesympatictí lidé) si hlavu nesvinim, radši myslím na pozitivní věci*“

Nevěnování přílišné pozornosti

17, 23 (nevěnuje mu moc pozornost), 24 (nevšímat si ho), 27 (pokud trvá déle, myslí na něco příjemnějšího, potají zkoumá

okolí, zda by se nenašla lepší zábava), 36, 40 (*mírně se soustřeďuje na téma komunikace*).

Chuť zmizet

3 (být na hony daleko), 11 (chuť utéct), 23 (být neviditelná).

Vzteky

3, 7 (velká zlost), 25, 29.

V duchu – ironizování jím řečeného: 7.

Nepříjemné pocity

3 („jaká je to hrůza s ním pracovat, dívat se na něj“), 13 (na chvíli zkazí náladu), 16 (rozladění), 17 (rozladění), 22, 39, 40.

Nepříjemný pocit, že kontaktu se nelze vyhnout: 19, 23 („ach jo, zrovna tebe jsem vidět nechtěla“), 27 (smůla, že se potkali), 38 („ach jo, zase tenhle“).

Pocit vlastní neschopnosti, odmítnout nesympatického člověka:

8 (zlobí se sama na sebe, že se nechá nesympatickým člověkem ovládnout), 9 (pocit, že by se měla bavit stejně hrubě, neudělá to – pocit slabosti a vlastní neschopnosti jít do konfliktu), 26 (chvíli pocit malosti), 34 (*obava přímo odmítnout*).

Přemýšlení, proč je nepříjemný

2, 19 (co jí vadí a proč), 33 (*příčiny chování*).

Snaha najít něco pozitivního

21 (snaha najít něco pozitivního, to zdůraznit), 33 (*důležité setkání – snaha nalézt společnou řeč*), 40 (*snaha potlačit vliv negativních*).

Pocit, že k životu ji nepotřebuje: 26.

Nechuť k dalšímu setkání: 2, 11 (vyhnout se mu).

Pocit otrávenosti: 13, 23.

Nejistota: 4 (neví, co si má myslet), 23.

Pocit studu a trapnosti: 21, 34 (trapnost).

Pocit odstupu: 24(+ odtážitost).

Nutnost absolutní pozornosti: 18.

Pohrdání: 29.

Nedůvěra: 33

Nepříjemné tělesné pocity (pocení, sevření žaludku, zvýšený tep aj.): 14 (zvýšený puls, vyskočí na krku červené fleky, vstanou chlupy na pažích), 18 (sevření žaludku, pocení).

Pocity přenosu záporné energie: 8 (v duchu posílá stejně špatnou energii jako on jí), 20 (vnímá zápornou energii, kterou vysílá).

Pocit ztráty času: 33.

Smutek: 21.

Pocit nechuti: 9.

31- „Pro mě neexistuje nesympatický člověk, měním svůj pohled ne toho člověka. Snažím se pochopit toho člověka.“

2.2 Chování

Snaha zkrátit, případně co nejdříve ukončit setkání:

4, 6 (záleží na tom, jestli od něj něco potřebuje a musí s ním vyjít), 7, 12 (zkrátit), 16 (neprotahovat, rychle vyřešit), 17, 19, 21, 22, 23, 26, 27, 29 (*i pomocí výmluv*), 30, 33, 37, 38, 39.

Snaha odejít: 7 (útěk z dohledu, z místnosti), 9 (ze situace vycouvat), 20 (odejít z dosahu), 23 (co nejrychleji zmizet), 36 (*dostat se z dosahu*), 40 (*vzdálit se*).

Stručná až odmítavá komunikace

3 (neschopnost, nechut' komunikovat), 5 (+ zkratkovité odpovědi), 8 (nechce se s ním bavit), 14 (úsečnost), 15 (nechce ani poslouchat, co říká), 19, 25, 27, 29 (*odsekává*), 33 (*úsečnost*), 34 (*krátké odpovědi, nechut'*), 36 (*odpovědi omezí na ano-ne*), 37 (*omezit komunikaci*), 40.

Snaha vyhnout se nesympatickému člověku

11, 12 (nevyhledávat, spíš omezit), 18, 19, 20, 23 (přejít na druhou stranu ulice), 24, 26, 38.

Odměřené chování

1 (nepřístupné), 2 (nepřístupné), 10, 12, 14, 15 (odmítavé), 22 (zdrženlivé), 29.

Zachování odstupu

3, 5 (+odtažité), 12 (nepouštět si ho k tělu), 19 (nenavazovat vztah), 25 (být co nejdál), 30, 40 (*odtažité*).

Ovládání se

4 (v práci profesionální přístup), 7 (potlačování verbálního útoku), 9 (nechovat se jako nesympatický člověk), 10 (nevole v mezích normy), 11 (chovat se slušně), 21 (snaha to zvládnout), 27 (záleží na povinnosti se s ním bavit – pak prohodit několik slov), 35 (*předejít konfliktu*).

Přetvařování se: 23, 24 (snaha navenek působit mile a neutrálně), 38 (*snaha být příjemný*), 39 (*pokud je třeba získat sympatie*).

Snaha stáhnout se

2, 20, 24.

Přízpůsobit se, respektive chovat se stejně jako nesympatický člověk

2, 8, 18 (nelze-li se vyhnout).

Dát emoce najevo: 7 (hádky), 13 (možná), 23 (chování se nepříjemně, hlavně k cizím lidem), 28 (*aktivní nesouhlas, říká věci, které považuje za vhodné bez ohledu na následky*), 29 (*ironie*), 35 (*pokud to nejde jinak*), 39 (*nezískat jeho sympatie*).

Snaha změnit téma hovoru: 20, 21.

Vyhýbání se očnímu kontaktu: 3, 5, 25.

Zaujetí odmítavého postoje těla: 4 (obránný postoj), 5, 14.

Neutrální až odmítavý výraz tváře: 13, 14 (nemá vstřícný výraz), 38 (*nasadit neutrální výraz*).

Vymýšlení si: 23 (dělá, že nemá čas)

32 - podezřívavé, neemocionální, asertivní chování.

Převést v žert: 9.

Nepolemizovat: 10.

2.3 Nesympatický člověk

Povýšené, nadřazené chování

3, 12, 14 (+ snobský), 15, 24, 26, 27, 30, 34 (*verbální degradace skupin – žen, mužů, dlouhovlasých, krátkovlasých*), 36, 39.

Poučuje: 3, 8.

Všechno ví, všude byl: 12(všemu rozumí), 16 (ti co snědli moudrost světa), 22 (cokoli řeknou, je pro ně automaticky pravda), 25 (neuznávají možnost, že by se ve svých pravdách mohli mýlit), 35 („*pseudointoše, který kecaj hovadiny, který si někde přečetli, aniž by se nad tím zamysleli a utvořili si vlastní názor*“).

Kritik druhých: 13.

Ponižuje: 8.

Vtíravé chování

7 (obtěžuje), 18 (dotěrný, neodbytný), 22, 23, 24 (vnucování se, dotěrnost), 27 (již při prvním seznámení projevují přílišný zájem o mou osobu), 34, 39 (*vnucuje se*)

Vlezlý: 13, 16 (podlézavý), 33 (*vlezlí obchodníci*), 34, 36.

Hrubý

2, 12 (nechová se slušně), 13 (drzý), 17 (hulvátský), 23 (neurvalý), 24 (hrubiánský), 38.

Arogance: 3, 14, 17, 18, 28.

Vulgární

2 (sprostý), 5, 9, 13 (sprostý), 14 (sprostý), 34 (*sprostý*).

Příliš sebevědomý

4 (až nafoukaný), 9, 19, 22 (sebejistí sami sebou), 28 („*sebevědomě – sebevědomí*“, *pyšní*), 30 (*příliš sebejistý*), 33 (*lidé jimž chybí pokora a úcta*).

Ješitný: 3, 18 (nadutý), 22 (příliš namyšlený), 32 (*nabubřelý*), 36 (*namyšlený*), 38 (*nafrněný*).

Předvádí se

24, 33 (*lidé co nic nedokázali a předvádějí se*), 34 (*přehnaná prezentace úspěchu, bohatství, stavu*), 35 (*„zbohatlý hejsky, který frajeřej, ačkoli v životě nic nedokázali a nedokážou“*), 39.

Neupřímný

14 (lživý), 17, 19.

Zákeřný: 1, 13 (neférový), 16 (nečestní).

Intrikánští: 16, 19 (vyčůránci), 33 (*vychytralí*).

Špinavý

9, 12, 14, 15 (nedostatečná hygiena a čistota oděvu), 16 (nedostatečná hygiena), 17, 18, 19, 38.

Zapáchající

13 (nepříjemně páchne), 14 (smrdí), 18 (páchnoucí), 27 (nelíbá vůně), 39 (*smrdí*).

Neupravený

3, 5, 9 (zanedbaný), 12, 21, 38 (*zanedbaný*), 39 (*nestará se o sebe*).

Agresivní

13, 16 (agresoři), 21, 22 (útoční), 26 (násilník), 30.

Zasahuje do svobody druhého

13, 14 (roztahovačný v prostoru), 27 (nutí mně mluvit o věcech, o kterých mluvit zjevně nechci).

Manipuluje: 11, 14 (nátlakový).

Vydírá: 26.

Sebestředný

15 (soustředěn jen na sebe), 19 (*„jájínci“*), 25 (snaží se být za každou cenu středem pozornosti), 27 (ostatní jsou pro něj nic, on je všechno), 38 (*samolíbí egoisté*), 39 (*nestará se o ostatní*).

Bezohledné sebeprosazování:

15 (k sebeprosazení používá lokty), 18 (tvrdě prosazující své), 19 (prosazování sebe sama za každou cenu), 22.

Člověk s nadváhou: 7 (min.50kg nadváhy – popis konkrétního člověka), 14 (zavalitá, podsadití postava), 21 (zavalití).

Afektovaný: 18 (afektované ženy), 19 (přehrávání – divadélko), 27 (afektovaný – přehrává své přátelské vlastnosti).

Hlučný: 2, 5, 28.

Netolerantní: 19, 22 (bez kompromisů), 39.

Vede hloupé řeči: 12 (hloupí, kteří si myslí, že jsou chytrí), 17 (ignorantství), 40.

Neochotný komunikovat: 1, 2 (nemluví, nepřístupný, chybí zpětná vazba).

Neodpovědný za své chování: 1, 16.

Bez úsměvu: 2, 24 (zamračený pohled).

Pesimistický: 2(+smutný), 11 (pesimistický pohled na svět).

Pomlouvá: 11, 26 (drbny).

Menší postavy: 14, 21 (nízký vzrůstem).

Na vzhledu nezáleží: 6 (vystupování je důležitější než vzhled a vlastnosti), 30, 40.

Přetvařuje se: 27 („ti, co znám už delší dobu, ale oni mě okatě přehlížejí a teprve když nemají nic jiného na práci, staví se vašimi přáteli“), 34 (*stylizace do typů – od „úsměvu podnikatele“ po „alternativní typy“*).

Naštvaný již od pohledu: 22 (již při prvním setkání se tváří otráveně), 27

Drzý: 13

Nereaguje podle očekávání: 2

Provokuje: 39

Výkyvy nálad: 11

Zvířata upřednostňuje před lidmi: 15

Buranství: 34

Bezcharakterní: 33

Ustrašený: 19

Působí okázale: 30

Výstřední: 24

Žárlí: 26

Negativní povaha: 26

Povrchní: 29

Majetnický: 30

Záleží na tom, jestli spolu musí vyjít: 6

Nelze jednoznačně definovat: 37

9 – již od pohledu extremisté; mají přílišný zájem o vzhled

10 – protivný; vlastnost, se kterou má špatnou zkušenost; stereotypy vzhledu

40 – odlišný způsob myšlení a humoru; uvědomuje si na něm svoje zásadní nedostatky⁴⁰

14 – pisklavý hlas; alibista

1 – jízlivý, zlý

21 – roztržitý, pasivní, potí se

7 – nepěkný pohled, funí, líný, pomalý, opakuje se, neadekvátně se pře

Skupina lidí

4 (pankáči a moderní mládež, zvlášť pokud je jich víc), 9 (opilí; nervózní starší občané, vyplňující svůj volný čas vyhledáváním hádek ve veřejných prostředcích a institucích; vyznavači extremistických organizací – fotbaloví fanoušci, novodobí nacisté), 14 (politici), 16 (strach z Romů), 20 (někteří úředníci), 23 (bezdomovec, opilec, feťák), 24 (opilci), 28 (*Romové, Skinheads*), 33 (*homeless; narkomani; zloději; současní politici v ČR; byrokratické krysy; obchodníci; podlézaví zaměstnanci*).

Konkrétní člověk

7 (přítel matky), 11 (nadřícená v práci), 26 (znám ženu, která...), 32 (*spolužák*).

Příloha 2

Pořadí četností

Příloha 2 obsahuje výčet slov a slovních spojení, která se vyskytla v I. etapě výzkumu. Jsou seřazena sestupně podle četnosti jejich zmínění probandy, na rozdíl od tabulek v Empirické části obsahují i položky, které zmínil pouze jeden člověk.

Sympatie

a) Pocity a myšlenky - sympatie

Tab.1 Kompletní seznam pocitů a myšlenek při setkání se sympatickým člověkem uspořádaný podle četností jejich výskytu

<i>Pořadí</i>	<i>Pocity, myšlenky</i>	<i>Četnost</i>
1.	Příjemné pocity	37
2.	Uvolnění	25
3.	Radost	16
4.	Zájem poznat druhého	13
5.	Myšlenky na další setkání	11
6.	Zájem o bližší kontakt	10
7.	Naladění na stejnou notu	9
8.	Pocit vzájemné sympatie	8
9.	Přirozenost	6
10.-13.	Myšlení na druhého	3
10.-13.	Bezpečí	3
10.-13.	Chuť si popovídat	3
10.-13.	Radost, že existují milí lidé	3
14.-18.	Vzrušení	2
14.-18.	Vstřícnost	2
14.-18.	Obdiv	2
14.-18.	Důvěra	2
14.-18.	Ostych ze vzácnosti situace	2
19.-37.	Vřelost	1
19.-37.	Rovnováha	1
19.-37.	Očekávání	1
19.-37.	Pocit plnohodnotnosti	1
19.-37.	Hledání vrby	1
19.-37.	Pocit konkurence	1
19.-37.	Pocit, že druhý naslouchá	1
19.-37.	Myšlení na témata, která bych rád/a probral	1
19.-37.	Pýcha na takového přítele	1
19.-37.	Otázka, zda ho tak vnímají i jiní lidé	1
19.-37.	Pocit tepla	1
19.-37.	Nezaujatost	1
19.-37.	Zda to, co říká, se shoduje s tím, co dělá	1
19.-37.	Nemyslet, spíš vnímat	1
19.-37.	Držet si odstup	1
19.-37.	Pocit obohacení	1
19.-37.	Svět se zdá přívětivější	1
19.-37.	Nejistota	1
19.-37.	Ostražitost	1

b) Chování – sympatie

Tab. 2 Pořadí způsobů chování při setkání se sympatickým člověkem podle četnosti jejich zmínění probandy.

Pořadí	Chování	Četnost
1.	Přirozené, uvolněné chování	19
2.	Zalíbit se, zapůsobit dobrým dojmem	14
3.	Úsměv	12
4.	Snaha o komunikaci	10
5.	Naslouchat	8
6.	Působit svým chováním stejně nebo obdobně jako sympatický člověk	6
7.-10.	Přátelské chování	5
7.-10.	Projevování zájmu	5
7.-10.	Veselé chování	5
7.-10.	Prodloužit, případně zopakovat setkání	5
11.-13.	Zvýšená sebekontrola	4
11.-13.	Snaha o navázání o bližšího kontaktu	4
11.-13.	Působit mile	4
14.	Chovat se vstřícně	3
15.-16.	Snaha pomoci	2
15.-16.	Snaha držet oční kontakt	2

c) *Sympatický člověk*

Tab. 3 Pořadí charakteristik sympatického člověka podle četnosti jejich zmínění probandy.

Pořadí	Sympatický člověk	Četnost
1.	Otevřenost a ochota komunikovat	26
2.	Upravenost zevnějšku	17
3.	Empatický	16
4.-5.	Usměvavý	15
4.-5.	Široké všeobecné vzdělání a znalosti	15
6.	Milé a příjemné vystupování	14
7.-8.	Slušné chování a vystupování	11
7.-8.	Klidný	11
9.-11.	Přátelské chování	10
9.-11.	Vtipný, smysl pro humor	10
9.-11.	Čistota zevnějšku	10
12.-13.	Sdílení podobných názorů a hodnot	9
12.-13.	Příjemný vzhled	9
14.-15.	Spolehlivost a důvěryhodnost	8
14.-15.	Upřímný	8
16.-17.	Rovnocenné jednání, respektování druhého	7
16.-17.	Nevybočuje z normy, není výstřední	7
18.-23.	Sebevědomý, sebejistý	6
18.-23.	Ohleduplný	6
18.-23.	Živé vystupování, vitalita	6
18.-23.	Nevtíravý, zdrženlivý	6
18.-23.	Udržuje oční kontakt	6
18.-23.	Neagresivní	6
24.-25.	Má neustále dobrou náladu	5
24.-25.	Působí charismaticky	5
26.-29.	Zaujme originalitou	4
26.-29.	Přímý v jednání	4
26.-29.	Tolerantní (snášenlivý)	4
26.-29.	Skromný	4
30.	Příjemné zabarvení hlasu	3
31.	Uvolněný, nenucený	2

Nesympatie

a) *Pocity - nesympatie*

Tab. 4 Pořadí pocitů a myšlenek při setkání se nesympatickým člověkem podle četnosti jejich zmínění probandy.

Pořadí	<i>Pocity, myšlenky</i>	Četnost
1.	Nervozita	12
2.	Nepříjemné pocity	11
3.-5.	Myšlenky na ukončení setkání	8
3.-5.	Přemýšlení o tom, proč je nesympatický	8
3.-5.	Úzkost	8
6.	Silná averze	7
7.-8.	Nezájem	6
7.-8.	Nevěnování přílišné pozornosti	6
9.	Vzteky	5
10.-11.	Pocit vlastní neschopnosti odmítnout nesympatického člověka	4
10.-11.	Snaha najít něco pozitivního	4
12.-13.	Chut' zmizet	3
12.-13.	Přemýšlení, proč je nesympatický	3
14.-19.	Pocit otrávenosti	2
14.-19.	Nechut' k dalšímu setkání	2
14.-19.	Nejistota	2
14.-19.	Pocit studu a trapnosti	2
14.-19.	Pocity přenosu záporné energie	2
14.-19.	Nepříjemné tělesné pocity	2
20.-26.	Pohrdání	1
20.-26.	Pocit nechuti	1
20.-26.	Pocit odstupu	1
20.-26.	Nedůvěra	1
20.-26.	Pocit ztráty času	1
20.-26.	Smutek	1
20.-26.	Nutnost absolutní pozornosti	1

b) Chování - nesympatie

Tab. 5 Pořadí způsobů chování při setkání se nesympatickým člověkem podle četnosti jejich zmínění probandy.

Pořadí	Chování	Četnost
1.	Snaha zkrátit, případně co nejdříve ukončit setkání	24
2.	Stručná až odmítavá komunikace	14
3.	Přizpůsobit se, resp.chovat se stejně jako nesympatický člověk	10
4.	Snaha vyhnout se nesympatickému člověku	9
5.-6.	Odměřené chování	8
5.-6.	Ovládání se	8
7.	Zachování si odstupu	7
8.	Přetvařování se	4
9.-11.	Snaha stáhnout se	3
9.-11.	Vyhýbání se očnímu kontaktu	3
9.-11.	Zaujetí odmítavého postoje těla	3
12.	Neutrální až odmítavý výraz tváře	2

c)...Nesympatický člověk

Tab. 6 Pořadí charakteristik sympatického člověka podle četnosti jejich zmínění probandy.

Pořadí	Nesympatický člověk	Četnost
1.	Povýšené, nadřazené chování	20
2.-3.	Vtíravé chování	13
2.-3.	Příliš sebevědomý	13
4.	Hrubý	12
5.-6.	Neupřímný	9
5.-6.	Špinavý	9
7.	Neupravený	7
8.-11.	Vulgární	6
8.-11.	Agresivní	6
8.-11.	Zasahuje do svobody druhého	6
8.-11.	Sebestředný	6
12.-13.	Předvádí se	5
12.-13.	Zapáchající	5
14.	Bezohledné sebeprosazování	4
15.-19.	Člověk s nadváhou	3
15.-19.	Afektovaný	3
15.-19.	Hlučný	3
15.-19.	Netolerantní	3
15.-19.	Vede hloupé řeči	3
20.-26.	Neochotný komunikovat	2
20.-26.	Neodpovědný za své chování	2
20.-26.	Bez úsměvu	2
20.-26.	Pesimistický	2
20.-26.	Pomlouvá	2
20.-26.	Menší postavy	2
20.-26.	Přetvařuje se	2
27.-28.	Působí okázale	1
27.-28.	Jízlivý	1

Příloha 3

Příloha 3 zahrnuje kompletní seznam a škálové ohodnocení všech položek v II. etapě výzkumu. V prvním sloupci je seznam pocitů, myšlenek nebo chování nebo charakteristik sympatického či nesympatického člověka. Druhý sloupec obsahuje hodnocení mužů (M), třetí žen (Ž) a čtvrtý celkový součet obou hodnot (Celkem). Čísla 1 – 5 v záhlaví tabulky udávají škálovou hodnotu.

Tab. 1 Prototypické škálování myšlenek a pocitů spojených se sympatií

Položky	1			2			3			4			5		
	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Příjemné pocity	1	0	1	0	0	0	7	4	11	19	11	30	13	26	39
Radost	0	0	0	1	1	2	17	10	27	14	21	35	8	9	17
Uvolnění	3	0	3	7	1	8	15	15	30	9	16	25	6	9	15
Myšlenky na další setkání	1	0	1	5	6	11	18	16	34	12	12	24	4	7	11
Zájem poznat druhého	0	1	1	3	3	6	12	14	26	15	13	28	10	10	20
Zájem o bližší kontakt	0	1	1	6	7	13	18	17	35	10	9	19	6	7	13
Přirozenost	0	1	1	8	5	13	19	10	29	12	17	29	1	8	9
Vřelost	1	0	1	6	7	13	12	10	22	17	16	33	4	8	12
Pocit vzájemné sympatie	0	1	1	3	3	6	21	9	30	11	19	30	5	9	14
Naladění na stejnou notu	3	0	3	9	1	10	14	10	24	13	24	37	1	6	7
Myšlení na druhého	0	2	2	15	5	20	16	18	34	9	14	23	0	2	2
Vzrušení	5	6	11	11	16	27	13	12	25	9	5	14	2	2	4
Bezpečí	7	6	13	20	12	32	7	15	22	5	7	12	1	0	1
Vstřícnost	2	0	2	0	2	2	15	10	25	18	21	39	5	8	13
Obdiv	4	1	5	17	10	27	9	16	25	13	7	20	0	4	4
Rovnováha	4	2	6	13	9	22	15	15	30	6	12	18	1	3	4
Očekávání	5	2	7	13	7	20	13	16	29	6	10	16	3	6	9
Důvěra	4	0	4	11	9	20	9	13	22	15	17	32	1	2	3
Pocit plnohodnotnosti	4	5	9	14	11	25	13	15	28	9	9	18	0	1	1
Chuť si popovídat	2	1	3	2	3	5	4	8	12	21	16	37	11	13	24
Hledání vrby	16	14	30	16	11	27	6	10	16	1	5	6	1	1	2
Konkurence	17	19	36	17	17	34	2	1	3	3	4	7	1	0	1

	1			2			3			4			5		
Položky	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Radost, že existují milí lidé	0	1	1	7	1	8	11	3	14	14	18	32	8	18	26
Pocit, že druhý naslouchá	1	1	2	10	4	14	12	12	24	15	20	35	2	4	6
Myšlení na témata, která bych rád probral	4	3	7	15	10	25	10	13	23	10	12	22	1	3	4
Pýcha na takového přítele	5	3	8	12	9	21	15	17	32	7	8	15	1	2	3
Otázka, zda ho tak vnímají i jiní lidé	6	12	18	17	11	28	10	13	23	7	4	11	0	1	1
Pocit tepla	11	2	13	13	11	24	13	18	31	2	7	9	1	3	4
Nezaujatost	17	10	27	9	11	20	8	18	26	5	2	7	1	0	1
Zda to, co říká, se shoduje s tím, co dělá	5	2	7	15	14	29	9	14	23	10	8	18	1	3	4
Ostych ze zvláštností situace	12	12	24	14	17	31	6	9	15	6	3	9	2	0	2
Nemyslet, spíš vnímat	7	9	16	16	11	27	9	13	22	6	7	13	2	1	3
Držet si odstup	11	12	23	12	19	31	9	7	16	7	3	10	1	0	1
Pocit obohacení	4	1	5	9	3	12	16	16	32	9	14	23	2	7	9

	1			2			3			4			5		
Položky	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Svět se zdá přívětivější	2	0	2	7	2	9	15	8	23	15	23	38	1	8	9
Nejistota	16	20	36	17	15	32	3	5	8	2	1	3	2	0	2
Ostražítost	12	15	27	17	19	36	5	4	9	4	2	6	2	0	2

Tab. 2 Prototypické škálování chování spojeného se sympatií

	1			2			3			4			5		
Položky	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Úsměv	0	0	0	1	0	1	5	3	8	15	20	35	24	23	47
Přirozené, uvolněné chování	0	1	1	2	6	8	21	16	37	17	21	38	5	2	7
Snaha o komunikaci	0	0	0	1	2	3	11	13	24	20	21	41	13	10	23
Zalíbit se, zapůsobit dobrým dojmem	1	0	1	1	1	2	12	12	24	21	23	44	10	10	20
Naslouchat	0	1	1	3	4	7	19	16	35	14	21	35	9	4	13
Působit svým chováním stejně nebo obdobně jako sympatický člověk	2	1	3	9	7	16	16	19	35	12	16	28	6	3	9
Zvýšená sebekontrola	0	1	1	14	16	30	17	17	34	11	8	19	3	4	7
Přátelské chování	0	0	0	2	0	2	6	2	8	13	23	36	24	21	45
Projevování zájmu o sympatického člověka (více se o něm dovědět)	0	0	0	2	0	2	13	16	29	20	22	42	10	8	18
Snaha o navázání těsnějšího kontaktu	2	3	5	9	10	19	19	21	40	11	8	19	4	4	8
Veselé chování (např. vtipné narážky)	0	2	2	4	2	6	17	14	31	16	22	38	8	6	14

	1			2			3			4			5		
Položky	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Prodloužit, zopakovat setkání	0	0	0	6	1	7	12	16	28	19	17	36	8	12	20
Působit mile	0	0	0	4	0	4	7	4	11	26	23	49	8	19	27
Chovat se vstřícně	0	0	0	2	1	3	11	19	30	28	23	49	4	5	9
Snaha pomoci	3	1	4	2	5	7	23	14	37	11	22	33	6	4	10
Snaha udržet oční kontakt	3	1	4	11	4	15	20	15	35	10	17	27	1	9	10

Tab. 3 Prototypické škálování charakteristik sympatického člověka

	1			2			3			4			5		
Položky	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Otevřenost, ochota komunikovat	0	0	0	0	0	0	4	7	11	20	16	36	11	11	22
Upravenost zevnějšku	0	3	3	3	9	12	21	11	32	8	8	16	3	3	6
Milé, příjemné vystupování	0	0	0	1	0	1	6	2	8	14	13	27	14	19	33
Přátelské chování	0	0	0	0	0	0	5	1	6	19	10	29	11	23	34
Usměvavý	0	0	0	1	0	1	14	5	19	14	20	34	6	9	15
Široké všeobecné vzdělání, znalosti	5	5	10	13	11	24	15	16	31	2	2	4	0	0	0
Empatický	2	4	6	5	10	15	24	14	38	3	6	9	1	0	1
Vtipný, smysl pro humor	0	0	0	1	0	1	10	14	24	13	15	28	11	5	16
Čistota zevnějšku	0	1	1	2	8	10	16	14	30	13	6	19	4	5	9
Slušné chování, vystupování	0	0	0	2	1	3	14	13	27	14	13	27	5	7	12
Sdílení podobných názorů, hodnot	3	1	4	11	3	14	10	18	28	7	12	19	4	0	4
Spolehlivost, důvěryhodnost	0	0	0	9	3	12	6	6	12	14	17	31	6	8	14
Příjemný vzhled	0	0	0	5	4	9	17	15	32	12	12	24	1	3	4
Rovnocenné jednání, respektování druhého	0	0	0	5	0	5	11	5	16	10	16	26	9	13	22

	1			2			3			4			5		
Položky	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Nevybočuje z normy, není výstřední	12	3	15	13	12	25	8	15	23	1	4	5	1	0	1
Sebevědomý, sebejistý	2	5	7	5	13	18	22	13	35	5	3	8	1	0	1
Upřímný	0	0	0	6	2	8	11	13	24	14	11	25	4	8	12
Ohleduplný	0	0	0	1	1	2	15	8	23	14	16	30	4	9	13
Klidný	3	2	5	15	7	22	10	17	27	5	6	11	2	2	4
Živé vystupování, vitalita	2	1	3	4	7	11	12	15	27	14	9	23	3	2	5
Nevtíravý, zdrženlivý	2	0	2	9	9	18	13	19	32	9	5	14	2	1	3
Má neustále dobrou náladu	0	0	0	8	5	13	12	12	24	14	13	27	1	4	5
Působí charismatičticky	1	0	1	4	2	6	11	11	22	13	13	26	6	8	14
Uvolněný, nenucený	0	0	0	3	1	4	16	9	25	11	21	32	5	3	8
Zaujme originalitou	2	1	3	6	6	12	15	19	34	11	6	17	1	2	3
Přímý v jednání	4	0	4	4	3	7	15	12	27	8	14	22	4	5	9
Tolerantní (snášlivý)	1	0	1	2	3	5	9	7	16	18	17	35	5	7	12
Udržuje oční kontakt	2	0	2	7	2	9	13	15	28	7	11	18	5	6	11
Příjemné zabarvení hlasu	3	1	4	10	6	16	11	12	23	10	12	22	1	3	4
Neagresivní	2	0	2	4	2	6	15	11	26	6	18	24	8	3	11
Skromný	6	0	6	11	10	21	11	20	31	7	4	11	0	0	0

Tab. 4 Prototypické škálování myšlenek a pocitů spojených s nesympatií

Položky	1			2			3			4			5		
	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Nervozita	10	3	13	17	16	33	11	14	25	2	6	8	3	3	6
Pocit otrávenosti	0	4	4	7	4	11	13	12	25	13	17	30	9	4	13
Silná averze	2	3	5	10	7	17	10	10	20	16	12	28	5	10	15
Pocit nechuti	2	2	4	9	4	13	13	13	26	14	14	28	5	9	14
Pohrdání	2	6	8	10	21	31	13	7	20	12	6	18	5	2	7
Myšlenky na ukončení setkání	0	0	0	5	1	6	9	4	13	11	13	24	18	24	42
Nechuť k dalšímu setkání	1	0	1	1	0	1	8	3	11	14	11	25	19	28	47
Přemýšlení o tom, proč je nesympatický	2	4	6	11	10	21	13	12	25	9	10	19	8	6	14
Nevěnování přílišné pozornosti	0	2	2	14	15	29	14	13	27	11	9	20	3	3	6
Úzkost	15	8	23	19	21	40	5	9	14	2	4	6	2	0	2
Nezájem	2	3	5	8	10	18	13	14	27	15	10	25	5	5	10
Chuť zmizet	2	1	3	8	1	9	10	10	20	14	16	30	9	14	23
Smutek	25	23	48	12	18	30	3	1	4	2	0	2	1	0	1
Vztek	6	9	15	20	19	39	10	9	19	5	5	10	2	0	2
Nepříjemné pocity	0	1	1	7	2	9	10	6	16	12	13	25	14	20	34
Pocit neschopnosti odmítnout	7	4	11	18	14	32	13	12	25	5	8	13	0	4	4
Snaha najít něco pozitivního	8	8	16	17	21	38	13	12	25	5	0	5	0	1	1
Nejistota	8	4	12	14	15	29	12	16	28	7	6	13	2	1	3
Pocit studu a trapnosti	17	13	30	15	13	28	7	10	17	4	5	9	0	1	1
Pocit odstupu	4	3	7	4	3	7	14	9	23	15	17	32	6	10	16
Nedůvěra	2	1	3	4	5	9	6	9	15	20	18	38	11	9	20

	1			2			3			4			5		
Položky	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Nepříjemné tělesné pocity	13	8	21	15	11	26	12	11	23	3	8	11	0	4	4
Pocity přenosu záporné energie	14	4	18	16	4	20	7	18	25	8	7	15	1	4	5
Pocit ztráty času	1	3	4	6	6	12	14	10	24	12	16	28	10	7	17
Nutnost absolutní pozornosti	22	15	37	14	16	30	5	2	7	2	8	10	0	1	1

Tab. 5 Prototypické škálování chování spojeného s nesympatií

Položky	1			2			3			4			5		
	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Snaha zkrátit, ukončit setkání	0	0	0	0	0	0	8	5	13	17	15	32	16	23	39
Stručná, odmítavá komunikace	0	0	0	2	2	4	10	10	20	19	22	41	9	9	18
Snaha vyhnout se nesympatickému člověku	1	1	2	1	0	1	7	13	20	12	19	31	20	10	30
Odměrné chování	1	0	1	5	7	12	15	18	33	16	13	29	4	5	9
Zachování odstupu	0	0	0	2	4	6	11	19	30	17	14	31	11	6	17
Ovládání se	1	3	4	9	8	17	18	17	35	11	11	22	1	4	5
Přetvárování se	2	3	5	13	12	25	16	20	36	9	3	12	1	5	6
Snaha stáhnout se	3	3	6	14	16	30	15	13	28	7	10	17	2	1	3
Chovat se stejně jako nesympatický člověk	18	20	38	16	13	29	4	6	10	2	3	5	1	1	2
Snaha změnit téma rozhovoru	9	9	18	13	20	33	13	10	23	5	3	8	1	1	2
Vyhýbání se očnímu kontaktu	5	6	11	10	11	21	15	12	27	10	9	19	1	5	6
Zaujetí odmítavého postoje těla	1	2	3	7	6	13	10	19	29	19	11	30	4	5	9
Neutrální až odmítavý výraz tváře	1	1	2	7	8	15	10	16	26	20	14	34	3	4	7

Tab. 6 Prototypické škálování charakteristik nesympatického člověka

Položky	1			2			3			4			5		
	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Povýšené, nadřazené chování	0	0	0	3	2	5	4	9	13	17	28	45	13	29	42
Vtíravé chování	0	0	0	8	6	14	17	24	41	9	28	37	3	10	13
Hrubý	0	5	5	7	6	13	9	23	32	12	20	32	9	14	23
Vulgární	1	5	6	6	8	14	14	28	42	11	17	28	5	9	14
Příliš sebevědomý	6	1	7	11	12	23	12	30	42	6	20	26	1	6	7
Předvádí se	5	8	13	13	25	38	14	22	36	5	8	13	0	5	5
Neupřímný	0	1	1	8	12	20	10	29	39	12	17	29	7	8	15
Špinavý	7	13	20	7	28	35	5	13	18	13	9	22	5	5	10
Zapáchající	4	14	18	8	18	26	3	18	21	12	10	22	10	8	18
Neupravený	6	26	32	13	20	33	13	17	30	4	5	9	1	0	1
Agresivní	1	4	5	5	4	9	8	24	32	12	24	36	11	11	22
Zasahuje do svobody druhého	2	2	4	2	4	6	10	19	29	13	25	38	10	18	28
Sebestředný	1	0	1	5	3	8	19	22	41	11	29	40	1	14	15
Bezohledné sebeprosazování	0	1	1	1	4	5	8	13	21	20	24	44	8	26	34
Člověk s nadváhou	31	60	91	5	7	12	1	1	2	0	0	0	0	0	0
Afektovavý	4	5	9	14	21	35	13	31	44	4	9	13	2	2	4
Hlučný	9	21	30	15	30	45	11	13	24	2	3	5	0	1	1
Netolerantní	1	2	3	4	12	16	14	21	35	12	24	36	5	9	14
Vede hloupé řeči	3	2	5	8	16	24	11	28	39	13	16	29	2	6	8
Neochotný komunikovat	9	13	22	19	22	41	6	22	28	3	7	10	0	4	4
Neodpovědný za své chování	6	10	16	7	23	30	14	24	38	6	8	14	3	4	7

	1			2			3			4			5		
Položky	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem	M	Ž	Celkem
Bez úsměvu	13	12	25	10	22	32	10	20	30	4	10	14	0	3	3
Pesimistický	13	18	31	16	26	42	3	15	18	4	7	11	0	3	3
Pomlouvá	1	1	2	5	8	13	9	11	20	11	34	45	11	13	24
Mensší postavy	32	60	92	4	8	12	1	0	1	0	0	0	0	0	0
Přetvařuje se	3	0	3	7	5	12	15	24	39	11	27	38	1	12	13
Působí okázale	11	11	22	14	24	38	8	25	33	3	7	10	0	2	2
Jízlivý	0	4	4	13	6	19	13	27	40	7	23	30	3	9	12